

ДИМИТРИЈЕ В. ЉОТИЋ
САБРАНА ДЕЛА

1934.

КЊИГА 1
Београд 2001

Димитрије В. Љотић

САБРАНА ДЕЛА

Књига 1.

1934.

Београд, 2001.

Димитрије В. Љотић
Сабрана дела
Књига 1.

Приредио:
др Драган Суботић

Београд, 2001.

Уређивачки одбор:
Ђорђе Ј. Јанић,
др Драган Суботић,
Слободан Ивошевић,
Владаца Гавриловић

Припрема:
Александар Карајовић

Издавач:
Задруга, Нови Сад

Штампа:
Art Print, Нови Сад

Тираж:
1.000 примерака

САДРЖАЈ

НАШЕ ЗБОРАШКО ВЕРУЈУ	5
ОСНОВНА НАЧЕЛА.....	6
ПРЕДГОВОР	10
ОСНОВНИ ЗАКОН ОТАЏБИНЕ	47
ПОЗНАЈЕТЕ ИХ ПО ПЛОДОВИМА	49
ШТА ЈАЧА МЕЂУНАРОДНИ ПОЛОЖАЈ?	50
ПУТ КА ЈЕДИНСТВУ	54
НАРОД И РЕЖИМ	56
УСКРШЊА РАЗМИШЉАЊА	58
МАФИЈА	60
ЈАКА СТРАНКА	62
СТАРО И НОВО	64
СТРАНКЕ ИЛИ ПОКРЕТИ	66
НА ОРЛОВСКИ УЗЛЕТ!	68
КОРУПЦИЈА	69
ПОЛИТИКА И МОРАЛ	72
ПРОМЕНА БЕЗ ПРОМЕНЕ	75
ЈЕДАН ТЕЖАК СЛУЧАЈ	76
ЗАКОН О КОРУПЦИЈИ	78
ЛАЖНЕ ВЕЛИЧИНЕ	81
СТАРА ПЕСМА	82
ЗА НАШУ УНИВЕРЗИТЕТСКУ ОМЛАДИНУ	86
МОРАЛНА СПРЕМА	89
ДА НЕ БУДЕ ДОЦКАН	91
ЛАЖНИ АПОСТОЛИ	93
ДАНАШЊИЦА КОД НАС И У СВЕТУ	95
СУПЕРПАТРИОТИЗАМ	97
НЕ КЛАСА, НЕГО НАЦИЈА!	99
КО СМО И ШТА ХОЋЕМО	101
ЛАЖНИ ПРИЈАТЕЉИ	102
ЖИВА ЦРКВА	104
ПОД ЈЕДНУ ЗАСТАВУ	107
ПОЛИТИКА ЦАРСТВА ЗЕМАЉСКОГА	110
ГОРЕ СРЦА!	112
СМЕНА ЧЕЛНИХ	114
ОНИМА КОЈИ СЕ ЉУТЕ... ..	116
ЛАНАЦ ОДГОВОРНОСТИ	117
СОВЈЕТСКА РУСИЈА И КУЛТ ОТАЏБИНЕ	120
ДОГАЂАЈИ У ЕВРОПИ	123
ДРУШТВЕНИ ПАРАЗИТИ	126
ДВА ПИСМА	127
ОТАЏБИНА ИЗНАД СВЕГА!	129
ПРАВДА ЈЕ ОСНОВ ДРЖАВЕ	130
ПРОСЛАВЕ И ПАРАДЕ	132
ЈАВНА РЕЧ	134
РАВНОДУШНОСТ ЧЕСТИТИХ	136

ОВИМ ПУТЕМ	137
НАШ СТАВ	139
БЕЗ ПРОМЕНЕ	141
УРЕДБА О ЗАШТИТИ ЗЕМЉОРАДНИКА	144
ПОРУКА	146
ПРЕД СКУПШТИНУ ГЛАВНОГ САВЕЗА СРП.	
ЗЕМЉОРАДНИЧКИХ ЗАДРУГА	146
ИЗЈАВА ДИМИТРИЈА ЉОТИЋА	150
ПРАВИ ПУТ	150
ЗА ИСТИНУ	152
КРАЉЕВСКА ПОСЕТА У СОФИЈИ	154
НОВА СТВАРАЊА	156
НА ПОЛА УСТА	158
ПОВОДОМ СМРТИ ЈЕДНОГ ХЕРОЈА	158
ПРОМАШЕНИ ЦИЉ	163
КОЈИМ ПУТЕМ?	164
НАШ СТАВ	167
РЕГИСТАР ЛИЧНИХ И ГЕОГРАФСКИХ ИМЕНА	169

НАШЕ ЗБОРАШКО ВЕРУЈУ ¹

Ми Збораши боримо се јер:
Верујемо у Бога и његову правду;
Верујемо да је Бог јачи од Сотоне;
Верујемо да је Божја правда над људском правдом;
Верујемо да је само она људска правда права, која је заснована на Божјој правди;
Верујемо да је добро јаче од зла;
Верујемо да је љубав јача од мржње;
Верујемо да је стваралаштво више од рушилаштва.

*

Верујемо да је народ јачи од појединца;
Верујемо да је благостање целине услов за благостање јединке;
Верујемо да интереси појединаца морају бити у складу са интересима целине;
Верујемо да вршење дужности долази пре права, и да не сме бити права без дужности;
Верујемо да је ред бољи од нереди;

*

Верујемо да је власт права кад је од Бога;
Верујемо да уколико је власт већа, утолико већа мора бити и њена одговорност;
Верујемо да нико неодговорно не може владати;
Верујемо да је дух народни жива стварност, и да је појединац јак уколико је са њим у складу;
Верујемо у мисију свога народа, којом он има да послужи општем напретку и добру човечанства;
Верујемо да су Срби, Хрвати, Словенци и Бугари браћа, и да њихово потпуно уједињење неће моћи нико зауставити ни спречити.

*

Верујемо да делови морају имати љубави према целини и целина према деловима;
Верујемо да је породица основа народне и друштвене заједнице;
Верујемо да у раду и стварању лежи смисао човековог живота;
Верујемо да је унутарња срећеност најбоља безбедност споља;
Верујемо да је морална снага јача од физичке;
Верујемо да је сваки народ ковач своје судбине;
Верујемо да је нашем народу суђена сјајна будућност и да од њега зависи да себе начини достојним да је прими.

*

¹ „Отаџбина”, бр. 163, 13. јуни 1937. год.

Верујемо да међу људима могу завладати братска слога и другарска солидарност;
Верујемо да свакоме човеку може бити обезбеђен минимум egzистенције;
Верујемо да је свесно живљење право живљење достојно човека;
Верујемо да се планском привредом може обезбедити рад сваком честитом појединцу;
Верујемо да путем организованих сталежа једино може бити обезбеђена права владавина народа;
Верујемо да је поштовање народних традиција услов здравог народног напретка;
Верујемо да се без жртава ништа велико не може створити;
Верујемо да без другарства нема јунаштва;
Верујемо да је наша данашња држава дело бораца и мученика;
Верујемо да је само борци и јунаци могу уредити тако да буде срећна и трајна творевина.

ОСНОВНА НАЧЕЛА

I

Срби, Хрвати и Словенци чине југословенску народну, друштвену и духовну заједницу коју везује крвно сродство и осећање исте судбине. Југословенском народу као целини подређују се сви посебни интереси.

II

Вере које су везане за душу народа и изражавају његов поглед на свет и поуздање у Бога јесу битне духовне вредности.

III

Самосвојну југословенску културу у духу својих традиција и на основама човечности изграђује народ слободним стваралаштвом. Заштитник овог стваралачког стремљења је југословенска држава. Особеним духовним вредностима (језик, обичај итд.) које поједини делови народа уносе у заједницу омогућује се несметан развитак.

IV

Југословенска народна заједница мора имати у друштвеном погледу свој особени склоп, који одговара њеном духу и њеним потребама. Дом као природна основица народна мора бити и друштвена основица народне заједнице. Село ће бити мерило југословенске друштвене политике. Рад мора бити дужност и право сваког појединца; друштвена корисност рада одређује вредност и улогу у заједници. Приватна својина и капитал морају се подредити интересима целине.

Слободна, појединачна или удружена прегнућа (иницијативе) првенствени су носиоци друштвене делатности, чији ће представници бити сталежи.

Држава искључује потчињавање једног сталежа другом.

V

Југословенска привреда је целина чији су односи у међусобној зависности; основа јој је пољопривреда.

Односе и развиће привреде одређује привредни план који ће утврђивати привредне групе уз сарадњу државе.

VI

Краљевина Југославија је историјско-политичка неминовност и једино она омогућује опстанак и слободно развиће југословенског народа.

Само у оним функцијама, које се односе на живот народа као целине, државна власт треба да буде централизована, у осталим изражена у самоуправи.

Свака власт у држави мора бити потпуна и стварна. Исто таква биће и њена одговорност.

Само Краљ је неприкосновен.

Народ ће учествовати у законодавству и вршити надзор над државном управом путем представништва које мора бити израз сталешког уређења и политичког схватања.

СМЕРНИЦЕ

На горућа питања данашњице дајемо следећи одговор:

I

Непоколебљиво стојимо на народном искуству: ПРАВДА ДРЖИ ЗЕМЉУ И ГРАДОВЕ.

Тражимо да ово начело прожима законодавца и судију и да буде стално пред, очима свима који врше јавну службу.

Захтевамо да се онемогући, или одмах исправи, или брзо и примерно казни свака повреда правног поретка учињена од стране органа јавне службе.

Тражимо стварна јемства за то, не само у истинској независности судије, већ нарочито и у његовој личној исправности, спреми и пуној одговорности.

II

Сматрамо да и други органи јавне службе морају имати не само приврженост држави и народној целини већ и беспрекорну личну исправност и стварну спремност.

Захтевамо неумитну ревизију свих јавних службеника по овим начелима.

Тражимо да се попуњавање места у јавној служби врши путем објективног одабирања стечајним испитима.

Противни смо незаслуженим унапређењима.

Стојимо на гледишту да ће ИСТИНСКЕ САМОУПРАВЕ, под надзором државе, у границама оквирних закона, решити и питање државне администрације.

Тражимо, да се јавна управа упрости, да што брже, потпуније и јевтиније обавља народне послове.

III

Не можемо да замислимо трајну и јаку државну власт БЕЗ СЛОБОДНЕ ОБЈЕКТИВНЕ ЈАВНЕ РЕЧИ. Права јака власт се и по томе познаје што од такве јавне речи не зазире.

Закон мора обезбедити основне и битне народне интересе од злоупотребе штампе. Исто тако закон мора заштитити само јавну реч од личне неисправности и зависности оних који се њоме баве.

IV

Тражимо да државне и самоуправне потребе не прелазе народну економску снагу. Захтевамо зато разумну штедњу, ЈАВНИ ТЕРЕТИ НЕ СМЕЈУ УБИЈАТИ ПРИВРЕДУ; они морају бити у сразмери с општим народним дохотком.

Захтевамо да терети за покриће јавних потреба буду праведно распоређени на пореске обвезнике, према њиховој стварној снази.

Тражимо ревизију државних обавеза; затим тражимо да држава обавезе испуњава у интересу свог кредита.

V

Сматрамо да у данашњим друштвеним невољама има НАЈМАЊЕ МЕСТА СТАВУ СКРШТЕНИХ РУКУ.

Држава не сме да смета онима који, у складу са њеним друштвеним и привредним планом, раде и изграђују нове животне услове. Она треба да таква прегнућа изазива, ако их нема - да их подржава и сасређује, кад се појаве. Тамо где се таква прегнућа не појављују, држава треба да их својом снагом замени.

Нарочито хоћемо такве друштвене услове који ће покренути село да оно, својим напорима на просвећивању, оздрављењу и привредном напредовању, плодносно одабере и умножи подстреке који ће увећати његову снагу.

При том, тражимо да селу, као извору расно-биолошке, духовне и економске снаге народа буде очуван с једне стране његов основни значај, а с друге - да му буду обезбеђене здраве и светле тековине опште културе.

VI

ЈУГОСЛАВИЈА ПОЧИВА НА СОЛИДАРНОСТИ ИНТЕРЕСА СВИХ СВОЈИХ ЧЛАНОВА. То начело, као свој темељ она мора да обезбеди. Зато, признајући приватну својину, капитал и приватну иницијативу, држава мора обуздати неограничену игру приватног интереса и потчинити га општем.

Неопходно је потребно да сваком члану народне заједнице буде обезбеђено да својим поштеним радом издржава себе и породицу. Само то обезбеђује опште благостање.

Стојимо на гледишту да ће опште привредно благостање најбоље зајемчити благостање појединца, без обзира коме сталежу или економској групи припада.

То може бити једино у *организованој народној привреди, по општем привредном плану.*

VII

ПОЉОПРИВРЕДА ЈЕ ОСНОВИЦА ЈУГОСЛОВЕНСКЕ ПРИВРЕДЕ. Зато тражимо да целокупна привредна политика полази од ове основе. Захтевамо да се несразмерност цена између земљорадничких производа и земљорадничких потреба смањује не само побољшањем цена првих, већ и појевтињавањем других.

Уважавајући услов здравог кредита, тражимо да се омогуће правичне исправке злоупотреба у кредитним односима. То ће тек, у вези с осталим потребним мерама, омогућити решење сељачке презадужености.

Тражимо да се задругарству посвети она пажња коју захтева његов значај. При том се морају поштовати основна задружна начела: слобода удруживања и исправност пословања. Оба ће бити задовољена, поред осталог, стварним и објективним државним надзором.

VIII

Полазећи с гледишта да је национални новац средство економског саобраћаја, тражимо да буде стабилан, али и његова циркулација да буде тако обезбеђена, како би свакоме, у мери његове економске снаге и потреба био приступачан.

Захтевамо да народна штедња буде обезбеђена савезним системом јавних штедионица које би, поред задруга, једине имале право да примају улоге на штедњу.

Поштовање основа доброг кредита, његово рационализовање, појевтињавање и обезбеђење у довољној мери за све подухвате који одговарају општем плану, морају бити услови опште кредитне политике.

Захтевамо и за ОСТАЛЕ ПРИВРЕДНЕ ГРАНЕ И СТАЛЕЖЕ у оквиру општег плана и националне солидарности, олакшице сличне онима које тражимо за пољопривреду у погледу олакшања њиховог данашњег тешког положаја, као и у погледу побољшања будућих услова њиховог живота.

IX

Тражимо да држава СРЕЂУЈЕ ОДНОСЕ између РАДА и КАПИТАЛА у циљу обезбеђења друштвене хармоније.

Захтевамо НАЈПОТПУНИЈУ ЗАШТИТУ и ОБЕЗБЕЂЕЊЕ СОЦИЈАЛНИХ УСЛОВА РАДА и РАДНИШТВА и могућност за његово културно развијање.

X

Хоћемо КОРЕНИТ ПРЕОБРАЖАЈ данашњице југословенске просвете. Хоћемо да просвета даје човека потребног самопоуздања, живог осећања дужности и одговорности, оспособљеног за самостално стваралаштво, како би могао бити достојан члан народне и користан члан друштвене заједнице.

Стручно образовање треба да се подеси потребама народног живота.

Расно-биолошка заштита народне животне снаге и породице мора бити у основи сваке државе, друштвене и привредне политике.

Тражимо да се здравствено старање, друштвено обезбеђење и физичко васпитање заснивају на активној сарадњи народа.

XI

Стојимо на гледишту да без Бугара југословенска народна заједница није потпуна, јер јој они и по крвном сродству и по свагдашњој нераздељивој судбини припадају.

XII

Снагу за извођење сваког програма даје не само број присталица, већ - и нарочито - *дубина њиховог уверења, безусловна преданост циљевима, готовост на жртву и заједничка вера у победу.*

Зато наш главни задатак и јесте скупљање људи таквих одлика.

ПРЕДГОВОР

ДИМИТРИЈЕ В. ЉОТИЋ
- УЧИТЕЉ, ХРИШЋАНИН, ДРЖАВНИК -
(1891-1945)

У XX веку поред Николе Пашића у политици, Слободана Јовановића у науци и еп. Николаја Велимировића у цркви, Срби су имали и још једну знамениту политичку, мисаону и хришћанску личност - Димитрија В. Љотића. Иако је већ пола века протекло у једностраном сагледавању наше новије политичке историје, ипак, дошло је време да се о личности и делу Димитрија Љотића проговори објективно, отворено и без идеолошке острашћености, увек у духу оне јеванђелске поруке: „Ваша уста морају говорити само истину”. Јер, досадашње, а

поготову данашње искуство нас итекако учи да само истина може извести из нововековне таме, полуистина и свакојаких замагљивања којима смо изложени последња два века владавине индивидуалистичког начела, односно, либералистичке идеје која разара светосавско, органско и национално биће нашег народа.

Суочени са оваквим искушењима, предочавамо нашој јавности дело Димитрија Љотића, уверени да време и прилике у коме се задесио српски народ, траже и захтевају управо Љотићеве одговоре на горућа питања данашњице.

Истовремено, то је прилика да кроз биографију његовог живота и рада, историју и традицију породице Љотић, али и ЈНП „Збор” у међуратној Краљевини Југославији, а и касније - све до наших дана, прозборимо и о историји нашег народа у XX веку.

Зато смо и приступили јавном публикавању дела Димитрија В. Љотића, свесни да овим чином отварамо процес његове рехабилитације данас и овде у Србији, после пола века ширења разних неистина и лажи о Љотићу, добровољцима и ЈНП „Збор”.

Димитрија В. Љотића означавамо као филозофа политичке мисли и у свакодневној политици - политичара са крстом, визионарског државника и истинског православног хришћанина.

а) Године учења и сазревања (1891-1920)

Димитрије В. Љотић је рођен 12. августа 1891. године, у Београду², од оца Владимира и мајке Љубице (из знамените куће Станојевића). Љотићи потичу из грчке Македоније, како предање каже, из села Блаца код Битоља, одакле су почетком 18. века дошли у Србију, у село Крњево, а затим и у оближње Смедерево. Како записа Љубица Љотић, браћа Димитријевићи, Ђорђе (звани Љота) и Тома, побожни људи словенског порекла у Крњеви, 1750. године, саградили су цркву брвнару посвећену Св. Ђорђу, иначе - породичној слави и заштитнику. Када су се крајем 18. века преселили у Смедерево и тамо су поред стицања материјалног, овоземаљског, богатства мислили и на спасење душе: „Побожност коју су донели из свог родног краја није их никад оставила. Увек су они мислили и на ону јачу, духовну страну живота - на Бога и на своју душу. Зато и овде, око старе цркве саградили су себи задужбину: велику припрату, која је до скоро стајала и за парастос служила. Ту су себи кућу вечног покоја саградили”³. Поред духовне, породица Љотић је поседовала и јако изражену патриотску и снажну родољубиву црту. Још од првих дана устанка 1804. године, као виђени и богати људи, пре свега први домаћини овога краја, били су привржени Карађорђу и ослободилачкој борби српског народа против отоманске царевине. У боју на Делиграду, 1809. године, погинуо је млади смедеревски буљубаша Коста Томић-Љотић, најмлађи брат

² Видети наш рад: Љубица Вл. Љотић: „Спомен књига о стогодишњици породице Љотић кроз историју Србије тог времена”, у: „Нове српске органске студије”, бр. 1–2/2000, стр. 71–72.

³ Љубица В. Љотић: „Мемоари”, Минхен, 1973, стр. 4.

Ђорђа Љотића кога је усинио његов стриц Ђорђе-Љота по коме су и добили презиме - Љотић. Из брака са побожном Петријом Станковић, свештеничком кћерком пребеглом из Турске, родио се првенац Димитрије (потом Риста и најмлађи Никола), иначе вешт у јавним пословима (општини, цркви и сиротињи) и трговини, али и побожан, па је у Смедереву, његовом заслугом, подигнута и саборна црква посвећена Св. Ђорђу.

У бурном 19. веку, Љотићи су вазда били уз владарску кућу Карађорђевића, страдајући на правди Бога, за народ и отечество. Често су губили иметак, били прогањани од власти и склањали се у иностранство - у емиграцију.

Тако се бележи да је Мита Љотић, од стране Кнеза Милоша прогнан у Аустрију, потом се прикључио уставобранитељима и бивао постављен за капетана у Јагодини, а револуционарне 1848. године, прелазио је у помоћ побуњеним Србима у Војводини, борећи се против мађарског апсолутизма, а за слободу тамошњих Срба. У време владе кнеза Александра Карађорђевића (1848-1858 године), једно време је био помоћник управника београдске вароши, убеђени и одани присталица ове династије, чије владаре не напушта ни у најтежим тренуцима. Тако 1858. године са кнезом А. Карађорђевићем напушта Србију и одлази у емиграцију, у Влашку. Убрзо, и син Владимир бива приморан да крене очевим стопама и одлази у Будимпешту где студира пет година. Ту се дружи са члановима династије Карађорђевића, посебно са будућим краљем Петром Карађорђевићем.

Династију Карађорђевића, Владимир Љотић не напушта ни после 1875. године. Тада, понесен револуционарним збивањима, ранорадикалским учењем С. Марковића, идејама Уједињене омладине српске, младалачким дружењем са Н. Пашићем и другим српским омладинцима у Цириху, посебно сестрама Нинковић, на дилему: социјалисти илI Карађорђевићи, без размишљања - приклања се Карађорђевићима. У овом наизглед неважном младалачком чину, у жару анархистичких и радикално-социјалистичких идеја које су тада заплускивале отачествене синове на студијама на Западу, запажа се она јака монархистичка црта код свих Љотића - увек на страни народне династије Карађорђевића, а тиме и народних тежњи за слободом и правдом. Али, и једног историјског усуда који прати и њих и династију Карађорђевића: стално одлажење у емиграцију, онда када у Србији завладају ненародни режими (попут личног режима Александра Обреновића), и на народни захтев, повратак из емиграције, као Петар I Карађорђевић, после мајског преврата 1903. године, када народу доноси слободу, правду и демократију.

Владимир Љотић се 10. марта 1889. године, вратио из емиграције. Засновао је породицу са Љубицом Станојевић, са којом је изродио Димитрија, Јакова и кћерку Јелену (удату Тодоровић). Наредне, 1890. године, одлази за конзула у Солун, све до повратка Краља Милана Обреновића на престо, на чији изричити захтев подноси оставку.

По доласку у Смедерево, као добар домаћин на свом имању у Петријеву, живо ради на стварању пољопривредних земљорадничких задруга. Оснива Подунавску окружну задругу, прву задругу у земљи за

земљораднички кредит. Покреће лист „Привредник” у Смедереву, а 1898. године, акламацијом је изабран за председника Првог конгреса земљорадничких задруга. Истовремено, био је један од виђенијих првака Радикалне странке, једно време и председник смедеревске општине, као и народни посланик и изборни сенатор за округ смедеревски.

Поново је у дипломатској служби 1903. године. Био је у делегацији српских званичника који су после преврата 1903. године, из Женева допратили Краља Петра I Карађорђевића у Србију. Приликом трећег боравка као генерални конзул у Солуну, од 1904. до 1909. године, бележи се његов рад на буђењу српске националне свести у Јужној Србији, добијању царинских олакшица за српску робу преко луке у Солуну (због царинског рата са Аустро-Угарском) као и лични напор 1906-1907. године, да манастир Хиландар поново пређе под српску управу. Владимир Љотић, отац Димитрија Љотића, као истакнути члан Радикалне странке и близак Двору, често је био у жаришту политичких збивања. А тиме и изложен свакојаким искушењима тадашње политичке чаршије (био је неправедно оптужен због неких наводних финансијских неправилности у смедеревском савезу и касније у конзулату у Скопљу). Иако није био умешан у ове афере (утврђено је да су то чинили нижи службеници, мимо његовог знања)⁴, тешко је све поднео и убрзо је умро 27. јуна 1912. године, на свом имању у Петријеву, крај Смедерева.

Без познавања ових историјских репера из јавног и политичког готово вековног живота породице Љотић, немогуће је сагледати хришћанску личност, политички и јавни рад Димитрија Љотића у овом веку. Писати о Љотићу, истовремено значи и промишљати о политичкој, патриотској и црквено-духовној улози породице Љотић. Реч је о њиховој вековној укоренености у историјској свести српског народа, у вечитој борби за слободу и правду, које се нису одрицали ни у условима суморног емигрантског живота која је пратила готово све, па и данашње генерације Љотића, који и дан данас живе у туђини, далеко од своје Отаџбине.

Заправо, из живог породичног наслеђа, традиције и хришћанског васпитања Љотић је понео свест о три темељне вредности за које сваки човек треба да се бори: монархизам, задругарство и хришћански, светосавски национализам, стапајући тако у божанственој тријади: Бог - домаћин у Васељени, владар - домаћин у држави, старешина породице - домаћин у кући - вишевековно искуство ове породице и читавог српског народа кроз историју. У бити овог домаћинског система садржана је истина о непоновљивој аристократској вертикали у српској историји коју су вековима представљали одабрани и

⁴ Видети: Владимир Љотић: „Зашто сам оклеветан? Ко ме је оклеветао?”, Београд, 1909. На „Изјаву Г. Драшкића (и написе његових послушника)”, Београд, 1909. Упореди: др Драган Суботић: „Светозар Марковић у ’Мемоарима’ Љубице Љотић”, САНУ, Београд, 1997. стр. 330–336; „Делатност Владимира Љотића у ослобођењу српског народа у Турској до 1909. године”, рад је у штампи, а прочитан је на научном скупу: „Србија и ослобођење српског народа у Турској до 1912. године” у САНУ, 2–3. децембра 1999. године.

премоћни, али је у њеном одржању учествовао васколики српски народ. Она је претежно изражавала његова заједничка стремљења, него што је доводила до дубље сталешке поделе, како записа академик Самарцић: „У свом веровању, моралу, обичајима и схватањима живота тај народ остао је јединствен, истоветног духа и обичаја, ослобођен оне поделе својствене, западним народима, кад сваки друштвени слој изгради временом, сопствени менталитет. Уместо других, остала је бар једна вертикала: да се увек слободно стреми одоздо ка горе и да се узор живљења налази у оном општем обрасцу који је наслеђен као заједнички и најбољи”⁵. Љотићи су били и остали део националне и духовне елите српског народа у последња два века.

Димитрије В. Љотић је издана управо ове домаћинске, задружне, православне и светосавске Србије, своје породице и предака, из чије вековне непрестане борбе просто црпи искуства и користи их у добу у коме живи и ради. А оно је за интелектуални и духовни развој Љотића било веома неповољно. Наиме, већ крајем 19. века у Србији провејава атеизам, а нововековне новотарије о слободи, правди и једнакости (подстакнуте једностраним искуствима парламентаризма од 1903. до 1914. године, и подпирене после Првог светског рата када Европа бива заплуснута идејом бољшевизма), уводе на велика врата либералне погледе на друштво, државу и свакодневно живљење атомизираних појединаца - грађана.

Ове идејне утицаје са извесним модификацијама које намећу историјске околности, простор и време, можемо да пратимо и у духовном и интелектуалном развоју Димитрија Љотића.

Почевши од основне школе и прва три разреда гимназије које је завршио у Смедереву, па и касније, када у 16. години завршава Српску гимназију у Солуну, код Љотића се осећа извесно тражење животне стазе којом ће да крене. Поготову на студијама на Правничком факултету у Београду, где долази у додир са Мотовом Хришћанском заједницом студената, одржавши у сали основне школе код Саборне цркве, 1912. године, једно занимљиво и посећено предавање о Џироламу Савонароли. У то време, постаје религиозни толстојевски анархиста како искрено пише: „Долазим под утицајем Толстоја и његовог схватања хришћанства. Постајем вегетаријанац, апстинент, одан свом душом Христовој чистој личности... Толстојев утицај, разуме се, није се могао завршити само на религиозно-моралном животу. Он је морао прећи и на моје схватање друштва и државе: против принудне везе друштва и државе, против државе као „творца свију зала”⁶.

Овакав духовни развој Љотића био је изгледа типичан за Србију с краја 19. и почетка 20. века. Подсетимо, у Краљевини Србији, 19. век је прошао у непрекидној борби између народа и суверена, партијској подвојености између напредњака и либерала и радикала, сукобу

⁵ Радован Самарцић: „Аристократска вертикала у српској историји”, у: „Срби у европској цивилизацији”, Београд, 1993. стр. 19.

⁶ Д. В. Љотић: „Из мога живота”, Минхен, 1952, стр. 3.

прозападне интелигенције (немачкара) и русофилске струје, прогону митрополита Михаила из Србије крајем 19. века, али и блиставим дометима србијанске интелигенције која се у појединим научним областима испела и на сам врх светске науке (Јован Цвијић, Јосиф Панчић, Јован Скерлић, Михаило Петровић-Алас и други). Ови модернизацијски токови јесу били у примарној функцији јачања државе и нације, али нису били утемељени на органско-хришћанским (с правом бисмо додали традицијама руског богословља и словенофилских идеја) већ индивидуално-либералним начелима. Отуда Љотићева запањеност (када се после завршених студија права у Београду, 1912. године на изричито ангажовање Петра I Карађорђевића задеси септембра 1913. године у Паризу, ради припрема за упис на агрономски факултет) а убрзо и опчињеност идејама Блеза Паскала са једним јединим циљем: да сазна што више о вредностима људског позитивног знања и да омеђи свој однос према хришћанству. Тако је ово „париско искуство” утицало да се просто збришу наслаге толстојевског анархизма, у Љотићевом мисаоном и хришћанском склопу личности, јер је Паскал на њега имао огроман утицај: „својим хришћанским животом... он је показао како и тако бедан живот може, испуњен Христовим миром и радошћу, да буде светао и богат... Својим методом он ми је показао како се истина тражи с љубављу, која човека чини независним прво према самим себи. Паскал је уосталом за мене био и учитељ правилног мишљења и, нарочито својим ненадмашним стилем, увек присутни узор, како треба изражавати своју мисао да буде јасна и продорна”.⁷ И тада, у земљи француске буржоаске револуције, одакле је по целом свету расејана идеја о Слободи, Правди и Једнакости, млади Љотић, који интензивно чита, посећује музеје, али и цркве, долази под утицај Паскала, како пише у записима „Из мога живота” (објављеним у Минхену, 1952. године): „Паскал је на моје формирање имао огроман утицај својим хришћанским животом, који иако је био без многе ведрине (јер је Паскал од детињства патио од главобоље и других болова), он је показао како и тако бедан живот може испуњен Христовим миром и радошћу, да буде светао и богат”.⁸

Целокупно филозофско-хришћанско дело Д. Љотића, поготову његов есејистички и филозофски стил писања (укључујући ту и новинске чланке, осврте и приказе), а изнад свега - беседништво, показује да је у потпуности усвојио Паскалов начин писања и изражавања - мисли су јасне и продорне са хришћанским и филозофским набојем који траје кроз време, простор и историјске околности. Али, поред духовног препорода, Љотић је у свакодневном обилажењу музеја, дошао и под утицај француске филозофске, а у првом реду социолошко-политичке мисли Шарла Мораса и његових следбеника⁹, који ће између два рата развити и познату „Француску акцију”. Као што је познато, Шарл

⁷ „Из мога живота”, Минхен, 1952, стр. 11.

⁸ Исто, стр. 11. Видети: Александар Арнаутовић: „Слављење Блеза Паскала”, „Српски књижевни гласник” књ. II, бр. 6, 16. новембар 1923, стр. 436–448.

⁹ Приметан је утицај конзервативних француских мислилаца Риварока, Мале ди Пана, Местра, Бонарда, Фиста де Куланжа, Тена, Фредерика де Плеа, Жила Леметра, Ла Тур ди Пена, Мориса Бореса и других...

Морас (1868-1952) је формулисао мисао о интегралном национализму који је одбацивао идеје о природним правима, као и слободама и правима човека и грађанина које је прокламовала француска револуција. Морас је био противник капитализма и либерализма, јер је сматрао да слабе национални организам, разводњавају његово органско јединство, а био је и изразити монархиста. Љотић у успоменама вели да је под утицајем Мораса иначе, „ретко светлог духа” као продужетак утицаја који је у општем погледу имао од Б. Паскала: „посматрао демократију 19. и 20. века и формирао мисао да човек жуди за правдом, али правди се тешко прилази, ако је човек и сагледа...”, а што је још интересантније, у француским музејима је сагледао „трагове Француске револуције, и оне велике (1789) и оне средње (1848) и оне последње (1871). Ту сам први пут схватио да слобода има два значења: слобода правог човека и слобода људске животиње. Ту сам први пут видео да слободу може имати само прави човек и нема тога ко би му је могао отети (могу га затворити или убити, али он је и тамо слободан). А она друга слобода, то је обијање шипки на кавезу у коме су затворене звери. Проучавање француске и доцније руске револуције дало је тадашњим мојим интуитивним сазнањима много доказа”.¹⁰

Трагајући за могућим утицајима француске конзервативне традиције и мисли, (настале између осталог и као одговор на бруталности и насиље у француској грађанској револуцији), на мисаоно-филозофски развој Димитрија В. Љотића, идентификујемо идеје Жозефа де Местра (1753-1821), Луја де Боналда (1754-1840), социолошке идеје О. Конта, Ле Плеја, филозофије уметности и историје (И. Тен), историје (Фистел де Куланж), као и већ споменутог Ш. Мораса. Али и још једног француског мислиоца - Мориса Бареа (1862-1923) који је сматрао да треба већ једном у европској историји прекинути са идејом француске револуције која државу третира као заједницу појединаца, и окренути се теорији органске солидарности. На духовно и интелектуално сазревање Љотића су имале утицаја филозофско-теолошке идеје засноване на поретку, национализму, антилиберализму, органицизму, антипарламентаризму, а поготову идеје монархизма. Свакако, оне су допуњаване искуствима српске сељачке, задружне и домаћинске државе, идејом сталешке демократије, народне монархије и њима сличним, али су се у основи налазиле идеје не само француских конзервативних, већ и других политичких мислилаца попут Едмунда Берка који у делу: „Размишљања о револуцији у Француској” (1790) промишља на другачији начин (него француски просветитељи и револуционари), о идеји прогреса и слободе. У читавом Љотићевом стваралачком опусу, препознајемо, истина на посредан начин, Беркова размишљања о погубности француске револуције. Наиме, критика француске револуције је историјски плодотворна, јер се удара на темеље на којима почива нововековна зграда. Базира се на могућности рационалног уређења људског друштва, руши се природни поредак, традиционалне установе и више се говори о слободи и правима човека,

¹⁰ „Из мога живота”, Београд, 1952, стр. 12.

него о дужностима, уз негирање могућности да је уопште могуће да се људско друштво утемељи на индивидуалистичком, а не принципима и законима органске филозофије и заједнице, уз једну практичну димензију: показује то на примеру критике демократије и потреби успостављања природне аристократије коју не треба поистовећивати са елитистичком теоријом.

На посредан начин у радовима Димитрија Љотића се запажају и идеје немачког конзервативизма, пре свега, Фридриха фон Генца који инсистирају на органском карактеру државе јер одриче револуцију, зарад идеје еволуције, али и идеје других филозофа, попут Адама Хајнриха Милера (1779-1829) о органицистички схваћеној хришћанској држави, утемељеном поред националне заједнице и јаког ауторитета и на сталешком елементу, као и Фон Трајчеково инсистирање на државној вољи која супротно Миловом инсистирању на слободи индивидуе и њеној аутономији у односу на државну власт, подразумева слободу у односу на државу. Ове идеје, Љотић је практично упознао и захваљујући енциклопедији права на правничком факултету, изучавајући их и кроз сличне идеје тада познатих правника Пола Лабанда и Георга Јелинека, чиме слика његовог интелектуалног профила бива знатно јаснија и препознатљивија у његовим радовима. Свакако, уз идеје Освалда Шпенглера (1880-1936) из 20-тих година овог века, о пропасти и декаденцији и западне цивилизације, и васкрсу најутицајније филозофије - православног богословља које се темељи на вери у православног Богочовека и руског Свечовека.

Анализирајући биографију Димитрија Љотића и његове породице у протекла два века, што је заправо путовање по нашој нововековној националној историји, поред ових филозофских наслага, истичемо да је и сама политичка стварност, поготову политичко окружење, итекако утицало на Љотићев интелектуални, политички и духовни профил.

На првом месту стављамо његово учествовање у ослободилачким балканским и Првом светском рату, који је итекако утицао на његову генерацију. За разлику од појединих аутора који војничко искуство виде као важан „кључни формативни фактор за Љотићеву личност”,¹¹ оправдано сматрамо да је то било патриотско служење не само српском већ и осталим поробљеним јужнословенским народима, како су то истински и од срца, кроз идеју југословенства - поимале тадашње генерације. Пошто се још 1914. године, у Нишкој декларацији као циљ спомињало ослобођење јужнословенских народа, овај свети национални циљ и државотворни задатак је формализован у Крфској декларацији 1917. године, а касније, 1. децембра 1918. године и проглашењем заједничке државе Срба, Хрвата и Словенаца. За Љотића је значајно остварење вишевековног сна јужнословенских народа о уједињењу у једну заједничку државу. Видљиво је Љотићево ангажовање и на овом војничком плану, почевши од добровољног служења у санаторијуму „Врачар” за време балканских ратова, 1913. године и у Куманову у III пољској болници Дунавске дивизије другог позива - међу тешко оболелима од колере где је спознао сву

¹¹ Видети: Мирко Бојић: „Југославенски народни покрет „Збор”, 1935–1945: Један критички прилаз”, Београд, 1996, стр. 16.

пролазност овоземаљског живота. Касније, са својим пуком учествује у чувеној Колубарској бици, повлачи се преко Албаније, стиже у Грчку, а потом и на Солунски фронт. Уобичајена ратна судбина као и већине својих земљака, обичних војника са којима је преживљавао најтеже године рата и страдања српског народа. Из мемоарских записа: „Истина о моме животу” (написаних у Главњачи 1938. године), види се да је на првом месту бринуо о човеку, испољавајући хуманизам и човечност према подређенима, али, увек имајући на уму и интересе новостворене заједнице-државе СХС. То је итекако видљиво за време његове војне службе до јуна 1920. године, у Бакру, на Приморју, где је као прави јужнословенски патриота, у сукобу са локалним италијанским властима, штитио народне и државне интересе. Тада се на делу исказало његово југословенство, толико типично за његову генерацију, а пре свега за време у коме је живео. Његов хуманизам, ширина хришћанског духа и погледа, огледала се и на приватном плану. Већ септембра 1920. године, оженио се са госп. Ивком Мавринац, приморком, која му је подарила троје деце: синове Владу и Николу као и кћерку Љубицу. Убрзо, 22. септембра 1920. године, полаже адвокатски испит и наставља се у Смедереву бавећи се оним што и његови преци: поред адвокатуре, активан је у савезу земљорадничких задруга, у обласном одбору Радикалне странке и другим јавним пословима. Али, као и сви Љотићи, веома је побожан: на богослужењима у цркви, чак и онда када је био министар, додаје свештенику кадионицу и стоји за певницом. Од 1935. године као потпредседник Браничевског епархијског савета, био је члан Патријаршијског савета СПЦ, а запажено је и његово учествовање и у богомољачком покрету еп. Николаја Велимировића. У православној народној Хришћанској Заједници, први духовни ешалон су били богомољци еп. Николаја, а иза њих, у другој духовној борбеној линији су били „збораша и ЈНП „Збор”.¹² О томе сведоче и записи његових савременика. Тако теолог др Димитрије Најдановић вели и то да је Димитрије Љотић неизмерно ценио и волео владика Николаја Велимировића: „Такође Владика Љотића. Љотић је знао напамет неколико чувених беседа Владичиних и увек саветовао са њим. Иако владика није био политичар њему је лебдело пред духовним очима: да се покрет хришћанске заједнице одоздо и људи Љотићеви одозго временом споје, саставе. Зато су сви богомољци били збораша. Та узајамна љубав и поштовање иду у корак све до „самог преврата у земљи 27. марта”.¹³

б) Политичар са Крстом (1921-1941)

¹² Видети наш рад: „Епископ Николај и Православни богомољачки покрет: Православна Народна Хришћанска Заједница у Краљевини Југославији”, 1920–1941, Београд, „Н. Искра”, 1996.

¹³ Др Димитрије Најдановић: „Биографија Владике Николаја Велимировића” (несређени рукопис у редакцији „Н. Искре”, стр. 25.

Током читавог живота, чак и у условима рата и окупације, Љотића не напушта приврженост задругарској идеји и оданости СПЦ. Стога, његова политичка активност у већ посусталој Радикалној странци, поготову после Пашићеве смрти 1926. године, када на изборима у смедеревском округу 1927. године, излази са дисидентском радикалском листом (два пута није био изабран за народног посланика због фамозног количника)¹⁴ делује као тренутна епизода. Управо тако, пролазна епизода, тренутни политички доживљај. Јер, Љотић је у смедеревском округу, у додиру са народом, сељацима, сиротињом, државним властима, а пре свега - србијанском политичком паланком - сагледао на делу сву погубност предратне партијско-политичке демократије, особеног француског типа парламентаризма утемељеног на основу Устава из 1921. године. Сазревао је не у скупштини и високој политици која се сводила на уске партијске интересе, већ у србијанској паланци где су се у животној и политичкој реалности видели „учинци” партијског парламентаризма и нововековних прича о слободама и правима човека и грађанина, односно, о слободи, правди и једнакости наводно резервисаним за сувереног грађанина. И управо је то оно животно и политичко искуство коме ће се Љотић враћати целога живота, кроз огледе, али и политичку праксу која неће имати само голу политичку, већ и морално-етичку и хришћанску, светосавску духовну димензију. Ово наглашавање социјалних и политичких прилика у којима делује Љотић - није никаква случајност. Напротив, итекако је утицало на мисао и дело Д. Љотића. У Краљевини СХС створеној после првог великог рата, у држави у којој су Срби жртвовали суверену Краљевину Србију и Краљевину Црну Гору, зарад јединствене и велике државе јужнословенских народа, истина, остваривши тако вековни сан многих генерација, осећала се подвојеност на верској, националној и покрајинској основи, уз ону већ уобичајену и неизбежну поделу међу интелигенцијом која је пратила вододелницу три велике нововековне идеологије: либерализма, социјализма и национализма. Интелигенција се на овој основи подваја већ од 20-тих година, а ова трећа - национална струја преко бројних црквено-православних, књижевних и политичких часописа, инсистира на очувању националних традиција, вредности и идеја, окупљајући се и око појединих политичких партија (Радикалне партије, ОРЈУН-е, групе „Бој” у Словенији), као и покрета и часописа пре свега, око часописа „Идеје” 1934-1935. године, које уређује књижевник Милош Црњански, а у њему сарађују: Д. Најдановић, Светислав Стефановић, В. Вујић и други интелектуалци.

Многи некадашњи али и оводанашњи оспораватељи Љотићеве мисли и дела,¹⁵ често кажу да је био „провинцијски адвокат који се виноу у политику”, придајући му тако паланачке оквире и покушавајући да

¹⁴ Видети: (Дим. В. Љотић) „Писмо отворено” (Друго издање), Смедерево, Месни одбор Народне Радикалне странке, Штампарија А. Трајков, 1926. стр. 16.

¹⁵ Видети: Др Драгољуб Јовановић: „Људи, људи”, II књига: Медаљон 46 умрлих савременика са фотографијама”, Београд, 1975, стр. 155–161; Ивановић Д. Предраг: „Ко су Љотићевци?”, Чикаго, 1954.

омаловаже његову мисао и дело. За политичко ангажовање Љотића, посматраног у светлу практичног бављења политиком, преломна је 1929. година, када овај адвокат из Смедерева подржава краљеву прокламацију од 6. јануара,¹⁶ чврсто уверен да је у том тренутку то једини начин да се превлада партијаштво, спаси државни интегритет југословенске државе и очува опасно угрожено народно и државно јединство. Убрзо, 15. фебруара 1931. године, улази у владу и постаје министар правде, у јавности препознатљив и по томе што се чврсто држи начела: „Правда држи земљу и градове”. Већ 28. јуна 1931. године, свестан да је потребна реформа државног устројства, Краљу Александру, предочава један нацрт устава у коме предвиђа органску, уставну и наследну монархију, антидемократску и антипарламентарну, „засновану на активизацији живих народних снага, организованих у економска, сталешка, културна и добротина друштва, са политичком одговорношћу Владе само пред Краљем, а приватном и пред Краљем и пред сабором са децентрализованом самоуправом”.¹⁷ Пошто Краљ у томе тренутку није био вољан да прихвати овај понуђени нацрт, а убрзо је кренуо у стварање једне провладине странке, Љотић, пошто се противио сваком страначком организовању у правно-политичком стању насталом после 6. јануара 1929. године (за које многи правни и политички писци веле да је режим личне власти А. Карађорђевића) већ 2. септембра 1931. године, поднео је оставку. У време министровања, држао се следећих начела:

- „1. Министар мора бити домаћин. Мора упознати не само непосредно органе добро, већ и саме ствари које решава...
2. У Министарству правде мора бити бар реда кад је сама правда људима тешко приступачна...
3. Прво мора доћи интерес службе, а онда други обзири...
4. Органи судски морају бити слободни и независни у исказивању правде...
5. Министарство правде је дужно да води евиденцију о раду судова како би судови време одређено за рад у ефикасном раду употребили...
6. Министар је дужан трудити се да у свакој установи има само стриктно потребан број особља, пошто у државној администрацији постоји тенденција да „чиновник рађа чиновника”...
7. Чиновници министарства имају потребну слободу у раду, у давању мишљења или предлагању одлуке, као и у образлагању, с тим да одлуку доноси надлежни представник, односно Министар...
8. Законе убудуће доносити тек кад се пажљиво проучи потреба његова као и последица његова”.¹⁸ Ова начела најбоље говоре о Љотићевом схватању јавне службе, односне правне (праведне) државе која је у ствари, служење народу, његовим интересима и потребама. То се не постиже, како је често истицао, искључиво путем политичких странака, па чак ни оснивањем странке под краљевим ауторитетом,

¹⁶ Видети: Бранислав Глигоријевић: „Краљ Александар I Карађорђевић”, Београд, 1996.

¹⁷ Д. В. Љотић: „Из мог живота...”, стр. 114.

¹⁸ Д. В. Љотић: „Из мога живота...”, стр. 93–94.

што је и учињено 1931-1933. године, образовањем Југословенске радикално-сељачке демократије, односно, Југословенске националне странке, а касније (после доношења Устава из 1931. године), 1933-34. године и Југословенске народне странке - познате под именом „борбаши”.¹⁹ Љотић је поновно образовање странака на седници владе од 17. августа 1931. године, овако прокоментарисао: „Размишљао сам довољно о тој ствари и морам рећи да странке уопште не дају за савремени државни живот погодну оруђе за добру државну политику. Сматрам да учешће народно у управи државној мора бити тражено на другој основи, међу организацијама које стварну народну професионалну, економску и културну и добротворну активност представљају, а никако међу странкама, ма како се звале, ма каква им програм био, и ма ко их водио”.²⁰

Иако се после оставке поново вратио адвокатури и Смедереву, Љотић је и даље присутан у јавном и политичком животу земље. Из познатих разлога није учествовао на изборима од 8. новембра 1931. године, али је наредне 1932. године, већ почео да окупља истомишљенике: „С настанком 1932. године почео сам прикупљати људе с којима бих отпочео претходно идеолошки рад. Ту је био зачетак групе око „Отаџбине”. Пуне две године се састајало нас десетак на недељним састанцима и обрађивали своју идеологију. У тој групи су били у почетку: Др Стева Иванић, др Чедомир Марјановић, Милан Р. Аћимовић, Милан Фотић, Душан Јанковић, Душан Стојановић, адв. Јовичић, Јагош Драшковић. Кад је та група већ обрадила ово поље државног и народног живота, па се проширила, дошао је др. Љ. Бараћ, Ранко Вујић, Драгослав Јефремовић, инж. Андра Љоља, Недељко Бранковић, тада је и „Отаџбина” покренута 1934. године”.²¹ Први број листа „Отаџбина”, појавио се 25. фебруара 1934. године и означио је почетак политичког деловања групе.²² У Љотићевом уводнику под насловом: „Основни закон Отаџбине”, се каже да би се: „у тако озбиљним тренуцима могли конци догађаја размрсити, правилна и брза одлука могла донети и донето извршити, најбоље снаге ума и карактера морају суделовати у општим пословима Отаџбине”. То је, на све тмасте и тучоносне облаке, на сву буру и све трусове, наш став и наш одговор. То је основни закон Отаџбине”.²³

Говорећи Љотићевим речима, најбоље снаге ума и карактера морају учествовати у општим пословима Отаџбине, дакле, природна аристократија духа и морала је та која води народ и државне послове.

¹⁹ Видети: Васа Казимировић: „Србија и Југославија 1914–1945”, књ. II, Крагујевац, 1995, стр. 417–439. Упореди: „Политички живот Југославије 1914–1945”, у: „Зборник радова”, Трећи програм Радио-Београда, Београд, 1973; Јован Марјановић: „Политичке партије Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца”, „Историја Југославије”, Зборник радова, Београд, 1958.

²⁰ Д.В. Љотић: „Из мога живота...”, стр. 111. Упореди: Ђоко Слијепчевић: „Југославија уочи и за време Другог светског рата”, Минхен, 1978, стр. 60–61.

²¹ Д. В. Љотић: „Из мога живота...”, стр. 119.

²² М. Бојић: „Југословенски народни покрет...”, стр. 30.

²³ „Отаџбина”, 25. фебруар 1934.

У корену, на самом почетку, ЈНП „Збор” није постављен као класична политичка партија, чак ни као политички, па ни друштвени покрет, већ као морално-духовни покрет за морално-духовни хришћански препород народни, како једном приликом записа Љотић: „Збор је љубав према Отаџбини и роду своме и пожртвовање које из љубави излази, као и скуп истина о народном и државном животу које морају бити остварене, иначе је пропаст неминовна, односно: „Збор” је напослетку другарска веза, чврста и неразрушива, коју надахњује она љубав према Отаџбини и роду, а води истина коју је „Збор” угледао и за коју се бори”.²⁴

Већ у току 1934. године, долази до међусобних веза свих ових група и сазревања мисли о њиховом обједињавању: „Први званични састанак свих групација одржан је 6. октобра 1934. у Београду. На њему је донета начелна одлука о удруживању. Потписници овог конститутивног акта били су Стане Видмар, др Винко Зорц и Владимир Фабијанчић у име „Боја”, др Светозар Спанаћевић, Ратко Парезанин и Милан Бађак у име првог „Збора”, а Велибор Јонић, Данило Вуловић, Хасан Љубичић, др Лука Костренчић и Ђорђе Перић у име Југословенске акције. Изгледа да овом састанку нису присуствовали представници групе окупљене око „Отаџбине”.²⁵

Трагични догађај у Марселу 1934. године, када је убијен Краљ Александар Карађорђевић, је убрзао већ започету акцију на обједињавању ових група, тако да је други званични састанак одржан у Загребу, 4. децембра 1934. године, уз присуство Љотићеве групе. Тада је разговарано о Основним начелима и смерницама, разматран је пројекат статута, појављивање у јавности са једним прогласом, а изабран је и Привремени одбор којим је руководио Димитрије Љотић. О томе је Ратко Парезанин оставио следећи запис: „На другој седници, одржаној у Бријановој улици бр. 3, морала се донети одлука о називу покрета. Било је већ крајње време. Узео је први реч Д. Љотић. Прво је говорио и образлагао шта значи једно име, назив као такав. Онда је почео да брани наш назив и да пледира за Збор. То је био један од најјачих и најимпресивнијих Љотићевих говора у ужем кругу који сам ја чуо. Рекао је о Збору, о речи ЗБОР и оно што смо ми, његови „кумови”, могли само да наслутимо. Говорио је из дубине душе и срца. Ми смо били срећни. Влатко Фабијанчић који никако није трпео Јонића (који је правио главну опозицију називу Збор), био је пресрећан и само се смешкао, слушајући Љотићева излагања и објашњавања. Ни Фабијанчић, извесно, није знао оно о Збору, појму збор, што нам је те вечери изнео Љотић. Док је Љотић говорио, владао је тајац. Закључак је био једногласан: покрет има да се зове Југословенски народни покрет - ЗБОР. Неко је добацио: тиме се удовољило и предлогу „Југословенске акције” и гледишту „ЗБОР-а” и ставу „Боја”. Истина -

²⁴ Д. В. Љотић: „Из мога живота...”, стр. 130.

²⁵ М. Бојић: „Југословенски народни покрет...”, стр. 30. Консултовати: др Бранислав Глигоријевић: „Политички покрети и групе с националсоцијалистичким идеологија и њихова фузија у Љотићевом „Збору”, у: „Историјски гласник”, бр. 4, Београд, 1965.

тихо је рекао Д. Љотић. Тако смо уједињени добили назив ЗБОР. Сад је било на дневном реду бирање вођства. У вођство покрета, као главни, изабрани су: једногласно за председника Димитрије В. Љотић; за 1. потпредседника: др Јурај Коренић; за 2. потпредседника: Др Кандаре, за генералног тајника: Велибор Јонић”.²⁶ Потом су обједињене канцеларије са седиштем у Крунској улици у Београду, а објединило се и свих девет листова, тако да је „Отаџбина” постала водећи и главни орган покрета.

У јавности, новоосновани покрет већ се 6. јануара 1935. године, појавио са Основним начелима и смерницама ЈНП „Збор”. Поредити ове програмске одреднице, односно Основна начела и Смернице из 1935. године, са каснијим Љотићевим написима долазимо до запањујућег сазнања: Свако начело понаособ - разрађено је у радовима и што је најважније - примењивано у друштвеној и политичкој реалности.

На првом месту истичемо идеју југословенства - свест о потреби народног, државног, културног и духовног заједништва јужнословенских народа. На изванредан начин то није више ни интегрално југословенство које истиче само појам југословенске нације, уз брисање етничких и покрајинских посебности, нити вид идеолошког, болшевичког југословенства као инструмента за освајање голе политичке власти и промоцију светске револуције, већ је реч о истинском југословенству у интересу свих народа. Зато се у Основним начелима²⁷ једноставно и крајње јасно прецизира и следеће: „Срби, Хрвати и Словенци чине југословенску народну, друштвену и духовну заједницу, коју везују крвно сродство и осећање исте судбине. Југословенском народу као целини подређују се сви посебни интереси”.

Пошто се југословенство схватало и као равноправност за све вере и народе: „Вере које су везане за душу народа и изражавају његов поглед на свет и поуздање у Бога, јесу битне духовне вредности”. Исто тако: „Самосвојну југословенску културу, у духу својих традиција и на основама човечности, изграђује народ слободним стваралаштвом. Заштитник овог стваралачког стремљења је југословенска држава. Особеним духовним вредностима (језик, обичаји итд.), које поједини делови народа уносе у заједницу, омогућује се несметани развитак.”

Али, основа за овакву југословенску заједницу, биле су: породица, село, приватна својина и сталежи, у чему препознајемо Љотићеве идеје: „Југословенска народна заједница мора имати у друштвеном погледу свој особени склоп, који одговара њеном духу и њеним потребама. Дом, као природна основица народа, мора бити и друштвена основица народне заједнице. Село ће бити мерило југословенске друштвене политике. Рад мора бити дужност и право сваког појединца. Друштвена корисност рада одређује вредност и

²⁶ Ратко Парезанин: „Други светски рат и Димитрије В. Љотић”, Минхен, 1971, стр. 62–63.

²⁷ „Програм југословенског народног покрета „Збор”, основна начела и Смернице”, Београд, 1935.

улогу у заједници. Приватна својина и капитал морају се подредити интересима целине”.

Иако је још од средине 20-тих година почевши од неких нацрта устава из 1921. године (на пример, Протићевом, или Земљорадничке странке) провејавала идеја о сталешком представљању (присутна чак и у неким идејама др Ђорђа Тасића и др Слободана Јовановића),²⁸ па чак и уграђена у чл. 44 Видовданског устава о Привредном савету,²⁹ једино се у овим основним начелима прецизира могућност сталешког представљања: „Слободна, појединачна или удружена прегнућа (иницијативе) првенствени су носиоци друштвене делатности, чији ће представници бити сталежи.

Држава искључује потчињавање једног сталежа другоме.” У том смислу, пројектован је и модел дириговане привреде: „Југословенска привреда је целина, чији су односи у међусобној зависности; основа јој је пољопривреда.

Основе и развиће целокупне привреде одређује привредни план, који ће утврђивати привредне групе уз сарадњу државе”.³⁰

У основним начелима, детаљно се уобличава државно и друштвено устројство југословенске државе. Она није заснована на начелима либералног - патријархалног парламентаризма, већ сталешке демократије. Читава државна зграда је требала овако да изгледа: „Краљевина Југославија је историјско-политичка неминовност и једино она омогућује опстанак и слободно развиће југословенског народа. Само у оним функцијама које се односе на живот народа као целине, државна власт треба да буде централизована; у осталим изражена у самоуправи. Свака власт у држави мора бити потпуна и стварна. Исто таква биће и њена одговорност. Само Краљ је неприкосновен. Народ ће учествовати у законодавству и вршити надзор над државном управом путем представништва, које мора бити израз сталешког уређења и политичког схватања.”³¹

в) Политичка филозофија Д. Љотића

Љотићева мисао се везује за три темељна појма: органску мисао, антикомунизам и хришћанство. Све друго, изводи се из ове основе, која због своје сложености може различито да се тумачи. Отуда проистичу разни неспоразуми, углавном теоријско-филозофске природе, као на пример дилема: сталешки-корпоративни систем, органска-либерална мисао...

²⁸ Ђорђе Тасић: „О нашем парламентаризму”, у: „Архив за правне и друштвене науке”, бр. 6, 1926; С. Јовановић: „О дводомном систему у вези са ревизијом устава”, у: „Бранич”, бр. 10–11, Београд, 1926.

²⁹ Видети: др Сава Мојић: „Привредни парламент: Политичко-правна студија”, Београд, 1929.

³⁰ „Програм југословенског народног покрета „Збор”, Основна начела и Смернице”, Београд, 1935.

³¹ Исто.

Љотићево одређење сталежа се не уклапа у постојећа једнострана социолошка одређења која инсистирају на томе да је реч о друштвеној скупини коју чине припадници виших слојева, као и њихова затвореност за ниже слојеве што се везује за феудално друштво. Свакако, још мање је осветљено и правно одређење које инсистира на томе да је реч о „друштвеној класи само консолидованој и прецизно регулисаној правним прописима, који су фактично демаркационе линије између класа претворили у непомичне правне границе, а класне користи и терете у сталешка права и дужности”.³² Љотић је, ипак, ближи одређењу сталежа и као владавине најбољих, једне особене мањине која поседује моралне, интелектуалне, управљачке и друге квалитете. Дакле, реч је о природној аристократији, како сматра Е. Берк - једној репрезентативној елити која се заснива не на либерално-индивидуалистичкој презентацији и легитимизацији, већ оригиналној органској репрезентацији. Љотић је изводи из критике либералне демократије, пошто је сматрао да све невоље савременог друштва почевши од 1789. године, потичу од индивидуалистичког начела које је узело: „јединку људску као суверено мерило свију вредности заборављајући при томе њен однос према Васељени, народу и породици, заборављајући при том, да без породице и без народа јединка не би могла опстати, губећи из вида да само постављена у правилан однос према Васељени јединка може бити схваћена”.³³ Зато је Љотић оправдано сматрао да се ова индивидуалистичка мисао пре или касније, готово по правилу изроди у материјализам, капитализам и политичку демократију видећи слично еп. Николају Велимировићу три погубна духа европске цивилизације: Дарвина, Ничеа и Маркса!

Пошто је неминовна последица либерално-индивидуалистичке мисли - демократија, капитал и марксизам, бољшевизам, материјализам и безбоштво, Љотић је сматрао да једино органска мисао може да пронађе јединки место у породици, нацији, држави, човечанству и васељени. Његова сталешка држава изводи се из поимања сталежа као правих народних организација које су поред осталог и: „Природне, нико их није правио. Нико није позивао земљорадника да постане чланом земљорадничког сталежа, али је он то већ од свог рођења, и биће до краја живота. Ни радника нико није позивао да буде чланом радничког сталежа, ни занатлију, ни трговца. Сталежи већ постоје. Ми хоћемо и смемо, и можемо једино тако очекивати да дође велика влада реда, правде, и благостања, морални поредак, економски поредак, само тако, ако до изражаја у држави, уместо политичких дођу праве народне организације - сталежи”.³⁴

Утемељен на органској филозофској баштини (чији су теоријски корени садржани у учењима О. Конта, Л. Ворда, А. Еспинаса, Р.

³² Теодор Тарановски: „Историја српског права у немањинској држави: Први део: Историја државног права”, Београд, 1922, стр. 6.

³³ Д. Љотић: „Истинска револуција”, у: „Како настају револуције”, Београд, 1937.

³⁴ Исто, стр. 98. Нав. према: Д. Суботић: „Затомљена мисао: О политичким идејама Димитрија Љотића”, Београд, 1994, стр. 19.

Вормса, П. Лилијенфелда, Х. Спенсера и других, а код нас у метафизичкој филозофији др Бранислава Петронијевића) Димитрије Љотић сталешки систем види као домаћинско-задружни систем који означава међусобну хармонију, не само у дому, него и у друштву, држави и Васељени: „Уместо да човек буде вредност, данас је новац вредност. Ми хоћемо да завлада влада општедржавне општенородне политике уместо ситне мале и партијске, кликашке и котеријашке политике, јер само тако човек ће постати већа вредност од новца. Ко може да је да? Политичке странке не могу да је даду. Оне су израз демократије, оне су с њом развијале, разболеле и оне се с њом налазе на болесничкој постели”. Уместо страначке демократије и парламентаризма, Љотић захтева демофилију, такво државно и народно уређење, такав сталешко-задружни облик у коме је Краљ - Врховни домаћин: „на врху са народним сталежима. У Сабору решава најозбиљнија и најопаснија државна питања - док Влада у Управи, као и судови у судству, потпуно и суверено врши власт засновану на законима и по закону, избацујући партизанско мерило а замењујући општенородним и општедржавним, оним мерилима с правом бусолом, која су из данашњег строја бачена преко оgrade...”³⁵ Зато, Љотић и позива следбенике да се боре за посрнули народ, за морални препород друштва и државе: „Приђите нам да се боримо: да се врати права бусола, исконска, нашег народног живота: чојство, јунаштво и домаћинство Бог - домаћин у Васељени, Краљ - домаћин у (ни тиранин, ни лутка, већ домаћин) у Држави и Домаћин (муж и отац) у Дому - место разорног шићарциства и кукавиштва и безличног поретка у Васељени, Држави и дому”.³⁶

Како изгледа Љотићева сталешко-задружна држава? Још 1935. године, у „Отаџбини” („Неоправдана радост”, бр. 71, од 14. јула 1935) Љотић је сматрао да је либерална демократија на европском континенту тријумфовала кроз француску револуцију и поставила политичке догме о суверености народа, о једнакости свих грађана, али је: „исто тако, изазвала највећу друштвену и политичку централизацију Француске”, односно, да је либерално-демократски систем: „сам по себи један централистички, а поготову самоуправи непријатељски расположен систем”. Сходно томе, Љотић је о либералној и парламентарној демократији писао и то да није против парламента, иако је против парламентаризма: „Напротив, јесмо за такав парламент који ће бити истински и достојни израз правих и живих народних снага, а способан да врши општу вољу, а нарочито да одржи друге државне власти у поштовању закона, у границама те изражене опште воље”.³⁷ Љотић ставља под лупу и став да либерална демократија почива на гледишту да су људи једнаки и слободни - „она је узела оно што би требало да буде као оно што је већ ту - и отуда њене заблуде и њене погрешке” из сасвим једноставног разлога: „што знамо да нису

³⁵ Д. Љотић: „Драма савременог човечанства”, Београд, 1941, стр. 102.

³⁶ Исто, стр. 98. Нав. према: Д. Суботић: „Затомљена мисао: О политичким идејама Димитрија Љотића”, Београд, 1994, стр. 19.

³⁷ Д. Љотић: „Браниоцима демократије”, у: „Отаџбина”, бр. 75, 11. август 1935.

истина сви људи ни слободни ни једнаки, а ми жалимо што нису, ми стојимо на гледишту да се избор не може ослонити само на опште и једнако право гласа, већ оно мора бити упућено и поправљено учешћем сталежа у народном одлучивању (место либерално-политичких странака)".³⁸

Заправо, Љотић жели да очува максимум људске слободе, достојанства и права и то кроз породицу, приватну иницијативу и приватну својину, уз непристајање на могућност да излаз из невоља либералног капитализма, либералне и парламентарне демократије буде у болшевичкој, нити пак, некој другој диктатури, јер: „не брани довољно баш народне интересе, пошто иде на руку изборним фалсификатима, а тиме ствара парламенте и владе мање вредности. Против смо јер омогућава збрку власти, а тиме неред и неодговорност, чиме опет држава не може да изврши своје дужности према народним интересима. Али против смо и зато, што се таква демократија не може одржати; и када бисмо и били за њу, она би се срушила, јер се њена економска основа, либерално-капиталистичка привреда не може одржати". Љотић вели и то да насупрот хаосу либерализма, насупрот рушилачке, стоји смела, разумна и градилачка - планска политика трговинске, задружне државе, између осталог и због тога што либералне политичке странке не значе ништа друго него тријумф кликашке и котеријашке политике, а сама либерална демократија: „опет значи режим неодговорности" из простог разлога што је збрком власти уређено тако да се не зна шта је ко урадио, па самим тим се не може утврдити ни ко зашто одговара. Она није у стању зато ни државну машину да упрости, па самим тим се не може утврдити ни ко зашто одговара".³⁹ У органској држави сталешка скупштина није либерално-демократско-парламентарна скупштина. Она има своја огромна права, али нема право да: „као данашњи посланици, по ономе што није њихово поље, раде. Управа и судство су истински и стварно засебне функције са истом таквом одговорношћу, а отуда није могуће диктирати... Потом, заборавља се основно: у органској држави, иако постоје супротности интереса, постоји и спроведен је до највеће мере, као и у органском животу, принцип солидарности - а не борбе".⁴⁰

Љотић је оштро реаговао и на нападе комуниста (па и неких предатних „демократских" политичара и политичких странака као и државних часника) речима: „Ми смо фашисти јер хоћемо да вођење политике пренесемо са партије на сталеже. Зато што смо против партијског народног представништва, а за парламент у коме ће седети претставници организованих сталежа. Ово, тобож, треба да буде неки специјалитет фашизма. Другим речима, фашисти смо зато што хоћемо да сваки сталеж - непоцепан на странке политичке - бира посланике и одређује каква треба да буде велика политика земље".⁴¹ О сталежима

³⁸ Исто.

³⁹ Исто.

⁴⁰ Д. Љотић: „На други приговор", у: „Отаџбина", бр. 92, 15. децембар 1935.

⁴¹ Д. Љотић: „Онима који се љуте", „Отаџбина", бр. 115, 28. мај 1936.

вели и то да је демократија разбила органске природне оквире индивидуализмом, као и породицу и сталеже и: „узела јединку одвојену од свих њених породичних и органских веза. На овај начин демократија је тобоже ослободила личност - а стварно је заробила, јер јој је уништила природну и органску заштиту - и довела јединку без заштите пред свемоћ државе и друштва”.⁴² Дакле, у чему је суштина истинске револуције? Љотић, као и Васиљевић, вели да невоље савременог друштва потичу из индивидуалистичког начела које је узело људску јединку као суверено мерило свих вредности заборављајући при том, да без породице и без народа јединка не би могла опстати, губећи из вида да само постављена у правилни однос према васељени, јединка људска може бити схваћена. Окренувши тако наопачке поредак, ово индивидуалистичко начело, породило је материјализам, капитализам и политичку демократију, па је тако дошло до садашњег материјалистичко-демократско-капиталистичког друштва.⁴³ Одричући марксизму, односно бољшевизму, карактер стварне револуције (пише да је реч о издаји револуције), Љотић вели да је марксизам најприроднији наставак развоја индивидуалистичке победе из 18. века - „он излази из досадашњег поретка као пиле из јајета”, пророчки записујући децембра 1935. године: „Данашње друштво је материјалистичко. Марксистичко ће бити либералистичко без стида, пошто је држава једини капиталиста, једини послодавац, једини господар - а све то у рукама једне партије. Данашње друштво почива у политици на демократским начелима да су људи сви једнаки и да је народ, као народ, суверен. Марксизам ће из тих истих начела гвозденом логиком, укинути све слободе и сва права”.⁴⁴

Изаз је из оваквог стања, вели Љотић, у једној правој, великој и истинитој револуцији, који не тражи силу Бога, рушење и крв - као бољшевизам, већ из основа мења данашњи поредак: „Она удара у материјалистичко схватање света. Она напада на капиталистички поредак друштва. Она обара и демократску заблуду политике. А све то постиже великом револуцијом, постављајући јединку на њено право, природним развићем, одређено место, према породици и нацији, успостављајући надмоћност интереса нације и породице над интересима јединке, и одређујући њен прави, духовни однос према васељени”.⁴⁵ Као резултат ове револуције, да би се избегао пут комунизма са бољшевичком државом где се необуздана игра индивидуалних интереса у економији и политици стварно обуздава - али по скупу цену рушења породице, укидања својине, ограничења људске слободе, достојанства и права, Љотић сматра да је излаз у народној, органској држави која „хоће да ограничи необуздану игру индивидуалних интереса у привреди, политици и другим друштвеним односима и интересима целине, а да при томе сачува породицу,

⁴² Исто.

⁴³ Д. Љотић: „Истинска револуција”, „Отаџбина”, бр. 144, 18. децембар 1935.

⁴⁴ Исто.

⁴⁵ Исто.

приватну својину, приватни подухват, људску слободу, достојанство и право”.⁴⁶

На основно питање: „Зашто сталежи”, Љотић у једном предавању у Београду, одржаном крајем 1935. године, прецизира између осталог и суштину сталешког система: „Заборавља се кад се истичу приговори противу сталежа да ми не мислимо само на привредне сталеже. Свака функција може да буде подлога за установљење сталежа. Људско друштво није само привредно; постоје и културни и хумани сталежи... који имају способност да дају једну општу народну и општу државну политику; да нам дају једну велику општу и планску политику”.⁴⁷

Љотић је поближе разрадио и идеју о сталешком парламенту, сарадњи сталежа, односно релацију јединке и заједнице.

Сталешки парламент, односно Народна скупштина или Сабор, сматра Љотић, били би тако организовани да Скупштина, захваљујући органским функцијама може да доноси законе: „Да буде надзор над законитошћу рада владе. Али скупштина не може да премешта учитеље и чиновнике, нити да се меша у ствари владе, још мање може да се меша у рад судских власти, док управна власт мора бити независна у границама закона”. Скупштину би сачињавали стални изасланици сталежа који: „решавају о законима, а у држави „Збора” не може да буде све закон што је данас закон, на пример о китовима”. Дакле, закон може бити само оно што говори о уређењу државне власти: „закон који дотична власт има да примењује и кривични, трговачки, парнични, ванпарнични поступак, закон о управној струци, о уређењу судских власти, о избору народних посланика, о пословнику скупштине итд. Закон о сукну, вуни, пшеници, ципелама не може бити закон. То је скупштина погрешно добила да решава. По природи ствари, то не спада у рад законодавне власти. Зато у последње време видимо, мада се нико осим нас није сетио то да каже, да скупштина многе законе преноси на владу”.⁴⁸

Али, Љотић подсећа и на темељно начело солидарности: „У великим стварима: у питању уређења државне власти, у питањима разних поступака власти, у питањима материјалних права која те власти треба да примењују, ту ће лако да се изрази солидарност сталежа. Ту неће доћи до диктатуре од које се слабији сталежи већ плаше”.⁴⁹

За решење економских питања створиће се разна економска тела при управним властима, а када се у њима постигне сагласност - реч је о уредби за ту грану привреде, а у супротном - држави, власт доноси најправилније решење. Свакако, уз ону Љотићеву идеју о образовању савета за одређене гране производње, чиме се на изврстан начин -

⁴⁶ Д. Љотић: „Зашто само два излаза” Предавање одржано 29. децембра 1935. у Београду, у: „Одбрана дела”, II књига, Минхен, 1990, стр. 162.

⁴⁷ Исто, стр. 172.

⁴⁸ Д. Љотић: „Сталешки парламент”, исто, стр. 238.

⁴⁹ Исто, стр. 239.

избегавају сукоби међу сталежима. А они се избегавају захваљујући духовним обезбеђењем, пошто и у друштву заснованом на индивидуалистичком начелу влада начело међусобне борбе (Хобсов: „*Homo homini lupus est*”) док у органском друштву влада безбедност и солидарност интереса. Ми налазимо, писао је Љотић, да је: „Принцип међусобне борбе, принцип непријатељства убачен у народ. Кућа која се подели мора да пропадне. Тако је и са народом. Кад се народ дели, онда тај народ мора да пропадне. Данас се истичу класе као друштвени редови, а то је појам марксистички. Међутим, сталежи као органски појам постоје од вајкада, јер сталеж сачињава збор људи који раде исти посао. Сталежи нису једни другима непријатељи, него су удови у једном телу”.⁵⁰

Љотићев, као и Васиљевићев концепт народне скупштине, која ће имати истинске способности да врши своје велике функције, произилазио је из великих народних друштвених сталежа који би били у стању да „говоре са државом са великим ауторитетом”, да „истину држави кажу, као једнак скоро једнакоме”, оној држави која треба да подржава координацију између сталежа, а на принципу солидарности интереса свију сталежа. Реч је о скупштини која ће излазити из сталежа и имати квалитете да може вршити велике функције скупштине које садашње скупштине не могу да изврше - прављење закона и контролу над законитошћу рада владе. Заправо, прави надзор може вршити само онај који је самосталан: „а сталежи су самостални према држави, обзиром на своје порекло; зато су сталежи и незаинтересовани. Сталежи имају свој интерес: да буде ред, да буде правда, да буде благостање. То су три велика интереса које сви сталежи имају у својим основама; и државни интерес је исто такав. Странке имају интерес да постану јаке и сваким даном све јаче и да што дуже владају, а то су интереси самостални и они обично иду у раскорак са интересима земље”.⁵¹ Ове Љотићеве мисли су уткане и у: „Основна начела и смернице ЈНП „Збор”, где се дом као природна основица народна означава као „друштвена основица народне заједнице док је рад дужност и право сваког појединца - друштвена корисност рада одређује вредност и улогу у заједници. Исто тако, приватна својина и капитал се морају подредити интересима целине, слободна, појединачна или удружена иницијатива је првенствени носилац друштвене делатности чији ће представници бити сталежи (при томе, држава искључује потчињавање једног сталежа другом), уз ону општу назнаку: „Народ ће учествовати у законодавству и вршити надзор над државном управом путем представништва које мора бити израз сталешког уређења и политичког схватања”.⁵²

Као и инг. Милосав Васиљевић, и Љотић уочи Другог светског рата у низу текстова разрађује идеју о планској задружној привреди - до које се долази преко сталешке државе: „То није држава која је заснована на

⁵⁰ Д. Љотић: „Сарадња сталежа”, исто, стр. 241.

⁵¹ Д. Љотић: „Одабрана дела”, И књига, Минхен, 1981, стр. 82–83.

⁵² Исто, књ. II, стр. 246.

памети једног човека, ни на диктатури појединаца или једне групе, ни на бирократији, ни на политичким странкама - него на сталежима”.⁵³ О односу политичких странака и сталежа, Љотић сматра да од најранијег времена имамо поделу рада и сталеже, док странака нема у тако далекој историји. Заправо тврдио је да сталежи постоје и изван државе, и поред државе и пре државе, па чак и против државе, док странке не могу да постоје изван државе, јер су везане за државу, а сталежи су везани за људско друштво, како је записао: „Сталежи су природна творевина људског друштва, а странке то нису. Сталежи су чврста организација, иако њима нико сад не признаје право грађанства. Закони не познају сталеже. Иако сталежи нису предвиђени у закону ипак, сталежи фактично постоје и без признања законског. А странку држава треба да прими, да је решава, и кад је призна - да она ипак не постоји. То је велика разлика између сталежа и странака. Исто тако, за разлику од странака, из сталежа се не може прелазити, јер су сталежи чврста и јасно дефинисана по организацији, где су појединци везани пореклом, васпитањем и томе слично”.⁵⁴

Ипак, највећа разлика између сталежа и странака је у томе да држава живи од сталежа, док странке живе од државе чак и када су у опозицији: „Јер, нема ни једне политичке странке која нема претензију да седи у влади. Па кад је воде и најпоштенији и најистакнутији људи, она се појављује као паразит кад седне горе. Сталежи нису паразити”.⁵⁵

Недостаци либералне демократије видљиви су и кроз постулате органске филозофије, јер: „ћелије нису саме собом довољни представници живота већ да су то органи. Ја на свом телу као човек не видим руке и ноге и тако даље, а то су све органи. А ко зна да ли наше ћелије имају свести о целини животној, о телу нашем чији су један бескрајно наш делић. У људском друштву постоје органи који врше друштвене функције, и ми се боримо да ти органи дођу до свога изражаја. Онда ће бити неминовна последица њиховог гласа општа народна задружна планска привреда. Последица оваквог уређења јесте ред и хармонија, а либерална демократија и парламентаризам носе у себи клицу нереда и неодговорности”.⁵⁶

г) ЗБОР је страшна и света служба народу и држави

По оснивању „ЗБОР-а” новембра 1935. године, готово свакодневно се одржавају састанци широм земље, а на страницама „Отаџбине” бележи се и то да је Љотић за непуну годину дана одржао чак 150 зборов, конференција и састанака а учествовао је и на изборима од 5. маја 1935. године. Било је то у годинама раста „ЗБОР-а”, када је касацији у Београду, поднета земаљска листа Д. Љотића, на којој је од 244

⁵³ Исто, стр. 75.

⁵⁴ Исто, стр. 77.

⁵⁵ Исто, стр. 77.

⁵⁶ Исто, стр. 77.

кандидата, била чак половина интелектуалаца (са факултетском дипломом, адвоката, свештеника, учитеља, али и исто толико земљорадника и радника) што сведочи о јачини покрета који се утемељио у ондашњем грађанском друштву. У предизборном прогласу, политику је Љотић означио као каљугу - „у задњем делу сељачког дворишта, која је сељачком газдинству потребна, али нити је чиста, нити пристојна”, а што је најгоре, има за последицу: „полако, али стално умањивање народне моралне главнице. Народ је губио веру у старе моралне вредности. Отпочела се честитост и лична исправност сматрати препреком за напредовање у животу”.⁵⁷ Иако је на изборима листа „ЗБОР-а” добила свега 25.705 чланова (чиме није испунила цензус од 50.000 гласова за добијање посланичког мандата), што поједини историографи користе да умање значај ЗБОР-а и Љотићевог политичког ангажовања на изборима, ми сматрамо другачије. Наиме, ако се један покрет бори за морални, духовни и друштвени препород грађанског друштва у коме је политика брлог, поготову либерални, грађански парламентаризам који се претвара у своју супротност - неслободу за људе, онда је Љотићев успех на изборима више него очигледан. Поготову ако се имају у виду његове речи: „Није политика брлог у коме се прасци ваљају, Политика је, драга браћо, страшна и света служба народу и држави”. Дакле, не борба за власт, министарске фотеље и привилегије, (што је уосталом од ЗБОР-а одагнало В. Јонића, Д. Грегорића, Д. Вулића и остале из Југословенске акције) већ страшна и света, ми бисмо додали - страдалничка служба Д. Љотића народу и држави. Управо у овом схватању политике лежи тајна Љотићевог политичког ангажовања, који се заснива на моралним схватањима политике и јавног политичког рада. На последњим парламентарним изборима у Краљевини Југославији, од 11. децембра 1938. године, Љотић је иступио са следећим прогласом:

- „1) да уведе у Народну скупштину више од 200 сељака и 70 радника и занатлија по еснафима, као народне посланике;
- 2) да са овим људима на којима почива ова држава, донесе најбоље законе за сиротињу и најшире народне слојеве;
- 3) да изврши правилну расподелу пореза, јер је ово неправилно решење коштало имовине и живота толико наших синова;
- 4) да се обезбеди што сваки сељак и радник мора имати за живот а да му се не сме запленили за разне дажбине, као што је до сада чињено, па скапава од глади;
- 5) да ограничи докле се може ићи у богаћењу, а да (се) капитал дозволи само домаћој индустрији као неопходност за развој исте;
- 6) да се изврши пренос капитала у домаће руке;
- 7) да врати у државу народни капитал;
- 8) да укине министарске пензије на 518 министара колико их сада народ плаћа;
- 9) да изведе на суд и осуди сваког који је оштетио народну и државну имовину;

⁵⁷ Димитрије В. Љотић: „За шта се боримо”, у: „Д. Љотић у рату и миру”, Минхен, 1961, стр. 15.

10) да се једном зацари правда и поштење у овој држави. Ко хоће права честитог човека, добро Краља и недељивост Југославије нека приступи нашем покрету”.⁵⁸

Иако због разноразних разлога (изборних превара, присвајања гласова и томе слично) и на овим изборима „ЗБОР” није успео да задобије посланички мандат у Скупштини, то није разлог да се проглашава за „маргиналан политички покрет”,⁵⁹ пошто није реч о класичној политичкој партији која се бори за власт већ покрету за хришћанско-морални препород народа на чијем је челу био учитељ, хришћанин и државник - Димитрије В. Љотић.

Не раздвајајући личност и дело Д. Љотића од ЈНП „Збор”, тиме на најбољи начин оспоравамо и оне тврдње у послератној друштвеној науци, посебно марксистичкој историографији,⁶⁰ као и злонамерном делу емигрантске јавности,⁶¹ који су Љотића из разноразних побуда и интереса, проглашавали за „фашисту” а његов покрет за „фашистички”,⁶² „популистички”,⁶³ као и за верског занесењака који је патио од „верског лудила”.⁶⁴

О чему је заправо реч?

Љотићево хришћанство, његово литургистичко бдење и непрекидна црквеност, није била формална: „Љотићева пут ка Крсту није наслеђен, ни формалан: он је изборен једном очигледном жудњом за истином”⁶⁵

⁵⁸ Наведено према: М. Стефановић: „ЗБОР Димитрија Љотића 1934–1935”, Београд, 1984, стр. 46. На докторску дисертацију др Младена Стефановића, иначе одбрањену 1981. године у Приштини, пред комисијом у којој је био и академик Али Хадри, аргументовано и објективно је реаговао и: Милутин Пропадовић, објавивши књигу: „Д. В. Љотић, Збор и Комунистичка партија Југославије 1935–1945: Прилози за историју о ЈНП Збор”, 1990.

⁵⁹ Упореди: М. Стефановић: „ЗБОР Димитрија Љотића...”, стр. 44–47; М. Бојић: „Југословенски народни покрет...3, стр. 109.

⁶⁰ Видети само неке од ових радова: др Милан Борковић: „Контрареволуција у Србији 1941–1944”, књ. 1–2, Београд, 1979; др Вјенцеслав Глишић: „Комунистичка партија Југославије у Србији”, књ. 1, 1941–1942”, Београд, 1974.

⁶¹ Видети: Вељко Рашевић: „Оглед о схватањима Димитрија Љотића”, Издање „Наше речи”, Париз, 1953; Косић А. Никола: „Љотићевци и крагујевачка трагедија”, Виндзор, Канада, 1968.

⁶² Видети: Тодор Куљић: „Српски фашизам и социологија”, у: „Социолошки преглед бр. 2, 1974; Милован Митровић: „Фашистичка социологија” у: „Социолошки преглед” бр. 1–2, 1978; Бранислав Глигоријевић: „Организациони облици фашизма у Југославији између два рата” у: „Социјализам”, бр. 12, 1985; Ненад Петровић: „Фашистичке идеје код интелигенције у Београду” (маг. рад, Филозофски факултет), Београд, 1993. ментор: проф. др Андреј Митровић.

⁶³ Видети: др Небојша Попов: „Популизам Димитрија Љотића”, у: „Зборник: Филозофија и друштво”, 4, Београд, 1993; Мирко Ђорђевић: „Повратак проповедника”, „Република”, бр. 143–144, јул 1996.

⁶⁴ Консултовати: др Димитрије Најдановић: „Религиозни геније Д. В. Љотић”, „Искра”, 15. април – 1. мај 1965; Божидар Пурић: „Љубав за Бога, свој народ и малог човека”, „Искра”, 15. мај 1972; Видети наше радове: „Једно виђење Љотића”, „Нова Искра”, бр. 29–30, април–мај 1996; „О Љотићу, епископу Николају и богомољцима”, бр. 36, новембар 1996; „О „повратку проповедника” бр. 37, децембар 1996.

⁶⁵ Оглед Т. Томића, „Искра”, 15. јануар – 1. април 1954.

и био је сав прожет Христом: „Ако је мислио, мислио је Христом. Ако је дејствовао - увек Христом. Ако је процењивао људе, прилике и догађаје, увек и то Христом. Ако је дејствовао - увек Христом. Ако је посматрао прохујала историјска времена, или пророчки понирао у будућност то увек умом Христовим”.⁶⁶ Ове Најдановићеве мисли о Љотићевој религиозности као једном молитвеном богослужбеном односу његове душе са Духом Божјим, значило је да Христос одувек буде врховни канон живота: „Заиста, све и сва. Ако је приватни живот - Христос. Ако је породични - Христос. Ако однос према ближњем од најмање до највеће заједнице - Христос. Ако политика - Христос. Ако космологија - Христос. Ако тријадологија (учење о Светој Тројици) - Христос. Ако историософија - Христос. Ако антропологија - Христос. Ако национализам - Христос. Христос врховно кубе његове високе катедрале духа”.⁶⁷

Љотићева вера није била вера једног мистика и сањалице, нити је реч о некаквом „верском лудилу” - како су му левичари приговарали. Једноставно, Љотић је био богомолац, искрено религиозан, али његова религиозност је била у служби не само личног просветљења, него и моралне и духовне обнове српског народа. Зато је овоземаљски живот Д. Љотића био је саткан од смерности и самоодрицања, како записа Најдановић: „Љотићево одрицање иде до потпуног самозаборава сопствене личности. На духовном и материјалном плану његовом одрицању нема краја. Свуда је спроведено крајње испосништво. Нема државништва без ове врлине. Служити, значи за Љотића одрицати се. Што већа служба, веће одрицање. Одрицање од земаљских добара...”⁶⁸ Држећи се хришћанске мисли: „да изван Христа другог темеља спасења народима и појединцима нема, нити има другог пута, истине и живота”⁶⁹ Љотић се сналазио у политичком животу међуратне Југославије увек имајући на уму да је политика страшна и света служба народу и држави”.⁷⁰ Државна власт је често Љотићу и ЗБОР-у подметала разне афере, попут оне о Техничкој унији, прогањала и интернирала чланове „Збора” излажући их и другим непријатностима.

У међуратној Краљевини Југославији, од стране државе, а много више других политичких партија, пре свега КПЈ, Љотић и „ЗБОР” су неоправдано и без аргумената били оптуживани за ширење фашистичких идеја, па чак и антисемитизам. Љотић је у тексту: „Ни фашизам, ни хитлеризам” објављеном у „Отаџбини” 1937. године, по ко зна који пут, писао да ЈНП „Збор” нема никакве везе са тоталитарним и фашистичким покретима у Италији и Немачкој. Привидна сличност, писао је Љотић, долази из истоветног негативног става према, либералној демократији и парламентаризму, и позитивног

⁶⁶ „Искра”, 15. април 1965.

⁶⁷ Д. Љотић: „Говори и чланци”, св. 6, Минхен, 1975, стр. 7–8.

⁶⁸ Д. Љотић: „Писма Кнезу Павлу”, предговор, Београд, 1941, стр. 10.

⁶⁹ „Писмо друговима”, у: „Говори и чланци”, св. 6, Минхен, 1976, стр. 10–11.

⁷⁰ Димитрије Љотић: „Прича о шећеру или горка истина”, Београд, Народни покрет, „Збор”, св. 5, Смедерево, 1939; „Прича о шећеру или горка истина”, Водич кроз изложбу: „Три године владе Др Милана Стојадиновића”, Смедерево, 1939.

става према замисли сталешког уређења друштва и већег ослоња политичких форми на друштвене стварности. Он је идентификовао неколико битних разлика почевши од тога да је: „наш покрет поникао спонтано, на нашим друштвено-политичким невољама. И није поникао у глави једног или другог човека - или на једном одређеном месту... Наш покрет је потекао из живих осећања наших тешкоћа неправди; из свести да се то не може трпети, већ да се против тога мора борити; из уверења да је наш покрет довољно здрав и снажан, да има довољно синова који ће ту борбу да прихвате. И да не постоји у свету фашизам и хитлеризам - од којих нас одваја дубока идеолошка разлика - наш покрет би се у нашој земљи морао родити. Најмање је пак могао тако рођен покрет бити присталица готових решења, туђих метода и туђег искуства”. Љотић вели и то да:

„2. И фашизам и хитлеризам почивају на чисто паганским концепцијама старог Рима и старих Германа: „Фашизам је деификација - обожења - државе. Хитлеризам је деификација - обожење - расе. А гледати у држави или раси божанство, значи не видети га тамо где оно само и може бити, значи, стварно примити једно атеистичко нехришћанско схватање света. Ми, пак, као Словени и хришћани, на таквом схватању не можемо да стојимо...” Љотић даље наводи:

„3. Фашизам и хитлеризам, полазећи из таквог корена, и сматрајући себе за једина и непогрешна оруђа тако обожене државе и расе...” односно:

„4. Фашизам и хитлеризам имају тежњу да трају. У својој концепцији државе, фашизам и хитлеризам сматрају да држава, и кад буде добила оно одређење које мисле да јој дају, не може без њих”.

„5. Ми смо против парламентаризма, али нисмо против парламента, нисмо против пуног стварног учешћа народних представника у законодавству и надзору над радом владе, већ смо напротив, за стварни и прави парламент”. И зато, на крају Љотић вели: „Ми смо за признање сталежа као велике друштвене стварности и за њихов стварни утицај на државни живот. Али, за разлику од фашизма и хитлеризма, ми их желимо истински снажним и слободним под једним условом: да се признају и да делују као делови целине народне, под надзором својих главних организација и државе. Фашизам и хитлеризам због свог гледишта на државу сталешке организације увршћују у своје редове и намећу им страначку дисциплину”.

У другом тексту: „Дијалог са Јеврејином”, објављен у „Отаџбини” октобра 1935. године, Љотић ће једноставно записати: „Нисам антисемит. Налазим да је такво расположење неправилно. Али сам према Јеврејима опрезан и налазим да је неповерење правилно и правично. Нисам антисемит. Налазим да су Јевреји једно расно - биолошко социјално и религиозно чудо. Посматрајући то чудо, не могу а да не осетим много дивљења за тај народ”. Исто тако, увидом у „Основна начела и смернице”, више је него очигледно да у деловима који се односе на државно уређење, нигде нема идеја фашистичког корпоративног система, нити елемената за заснивање једне популистичке, односно елитистичке теорије о друштву и држави. Подсетићемо да у начелу VI јасно пише: „Народ ће учествовати у законодавству и вршити надзор над државном управом путем

представништва које мора бити израз сталешког уређења и политичког схватања”. Љотић је као министар правде, у аудијенцији код краља Александра 30-тих година овог века, предочавајући му нацрт устава, јасно направио разлику између партијске демократије и на њој утемељеног парламентаризма и сталешке државе, у којој ће посланици бити бирани општим тајним правом гласа, с тим што би кандидацију вршиле средње колегије у које улазе представници професионалних, сталешких, културних и добротворних организација. Љотић у раду: „Основи савремене Југославије” (Београд, 1937) вели и то да када се успостави оваква скупштина која ће произићи из сталежа, то ће бити права скупштина, која ће имати цигло две функције: прављење закона и контролу над законитошћу владе. За разлику од компромитоване страначке демократије, (односно француског типа парламентаризма) у предратној Југославији, која се заснивала на начелима либералне представничке демократије, у сталешкој демократији („Отаџбина”, 15. децембар 1935) „сваки посланик ће заступати народ, као и данас, само што ће он на то место доћи или избором од самог сталежа, или од сталежа кандидован, а од народног гласачког тела изабран”.

О сличној теми пише и инг. Милосав Васиљевић још 1938. године, у раду: „Криза демократије и будући облик владавине”, на тврдње о ЗБОР-у као недемократском, тоталитарном, и популистичком, дакле, фашистичком покрету напомиње и то да програм који тражи правилно функционисање принципа од битне важности по опште интересе, као што су: не народни суверенитет већ суверенитет народних интереса, подела функција и власти, одговорност, а нарочито слобода штампе, не може се уписати у фашистички табор, јер: „Збор хоће не систем где се ови принципи истичу, а не долазе до практичне примене, он хоће њихову интегралну примену, јер их налази здравим. Сталешко одабирање врши се одоздо слободним бирањем, а не декретом управне власти као у италијанском фашизму. Разлике су и принципијелне и велике”.

Због инсистирања на сталешком уређењу друштва и поистовећивања сталешког и корпоративног система Љотићу је често злонамерно и неаргументовано пребацивано да заговара фашистичке идеје. То је долазило како од стране државе, поготову др Милана Стојадиновића, тада председника владе, тако и комуниста, којима је ова идеолошка кованица итекако добро дошла јер су у Љотићу видели најопаснијег идеолошког противника, а у ЈНП „Збор” - једину политичку снагу у међуратној Југославији која је у идеолошком и организационом погледу била кадра да се супротстави бољшевизацији земље.

Љотић је у многим текстовима, а нарочито 1936-1937. године, поводом случаја Техничке уније када је од стране Стојадиновића и његове партијско-државне машинерије био неправедно и без аргумената оптужен да прима новчану помоћ од Немачке, увек истицао да су му у задружном и јавном раду, били увек на уму интереси задругара: „Стојећи као задругар на челу многих задружних савеза, ја сам био присиљен да тражим што повољније тржиште, за наше аграрне производе... Сасвим је природно што су савези, којима ја стојим на челу, морали доћи у везу са Немачком, јер је она најбоље тржиште

целу Европе за наше аграрне производе”.⁷¹ Наиме, Љотић је видеви да Стојадиновић преко новина настоји да га компромитује у јавности, већ децембра 1936. године, прекинуо сваки вид сарадње са Техничком унијом, свестан да то може бити искоришћено од стране власти за компромитацију ЗБОРА и читаве идеје, која је итекако била пријемчива за међуратну средњошколску омладину која се поготову од 1938-1939. године, нарочито у гимназијама, већ отимала од комунистичког утицаја⁷² прихватајући искрено и са одушевљењем Љотићеве идеје. На бескрупулозне Стојадиновићеве оптужбе Љотић објављује познату брошуру: „Порука фашистичком шегрту” (Београд, 1937). Оторено пише о Стојадиновићевим покушајима да опонаша фашистичке државе и вође, директно му се обраћајући: „Ти си, Милане Стојадиновићу, био за време рата најобичнији забушант; поред свог сјајног здравља, далеко си био од свега што би могло твоју драгоцену главу да доведе у опасност. После рата, кад су све кукавице изишле из својих рупа, настало је твоје време; постао си министар финансија, богат човек, директор банке, председник берзе, председник „Феникса”, шеф ротаријанаца, а узгред стални заступник страног капитала”.⁷³

Борба са Стојадиновићем је⁷⁴ била утолико тежа и непријатнија, што је у крилу ЗБОР-а била група из ЈА која је по искључењу од власти добила положаје и остале угодности, као и то да је 1937-1938. године (до септембра) било забрањено чак 16 зборова, како Љотић пише министру др Корошецу 23. септембра 1938. године: „Није ме изненадило што свакодневно више десетина збораша леже по полицијским затворима - за дела за која нису ни криви уопште или је само суд надлежан да испитује и оцењује њихову кривицу. Нисам се изненадио ни када су, само у месецу јулу 1938. године, казнили полицијске власти у нашој земљи 104 збораша са 1.772 дана затвора и 266.360 динара новчане казне...”⁷⁵

Полиција је више пута претресала просторије „Збора” у Његошевој улици бр. 1 у Београду, хапсећи и новчано кажњавајући збораше. Тако је 8. јула 1938. године, осам збораша осуђено на 20 дана затвора, а 26. октобра су ухапшена чак 32 члана „ЗБОР-а” због одржавања непријављеног политичког састанка. Био је ухапшен и Димитрије В. Љотић. Провео је 36 дана у истражном затвору, у чувеној Главњачи у Београду, да би без икаквог суђења и образложења - био пуштен на слободу. Прогони Збора су били и у осталим покрајинама: Словенији, Хрватској а поготову у Далмацији где се тада осећа велика приврженост омладине зборашкој идеји и мисли Димитрија Љотића.

⁷¹ Видети: „Изјава г. Димитрија Љотића, председника ЗБОР-а”, „Политика”, бр. 10321, 10. 2. 1937, стр. 7.

⁷² Видети: „Комунизам на Београдском универзитету 1929–1940”, Београд, 1940.

⁷³ Д. Љотић: „Порука фашистичком шегрту”, у: „Д. Љотић у рату и револуцији”, стр. 31–32.

⁷⁴ О Стојадиновићу видети: „Стојадиновић др Милан: „Један краљ, један народ, једна држава”, Београд, 1939; „Ни рат, ни пакт”, Ријека, 1970; „Афере др Милана Стојадиновића”, Београд, 1940.

⁷⁵ „Прво писмо др Корошецу”, у: „Димитрије Љотић у рату и револуцији”, стр. 192.

Ипак, Љотићеве идеје су се највише осећале на београдском универзитету, уочи рата 1939-1940. године, када су на факултете пристигле освешћене средњошколске генерације и стале на страну збораша - националиста, а против комуниста који су до тада суверено владали Универзитетом. После сукоба на Техничком факултету, априла 1940. године,⁷⁶ 24. октобра 1940. године, Драгиша Цветковић, председник владе, донео је одлуку о распуштању „Збора” (чиме је де факто, стављено ван снаге одобрење за рад Збора од 8. новембра 1935. године).

Истовремено, поред печатења просторија у Београду, током октобра и новембра 1940. године, полиција хапси већи број чланова „Збора”, осуђује их на временске казне, а потом спроводи у интернацију, у Брус. Многи истакнути збораша били су ухапшени, попут: Симеона Керечког, асистента Универзитета, Ратка Обрадовића, Небојше Мандића, др Димитрија Најдановића, Милана Фотића и десетине других. Димитрије Љотић је склониште потражио у манастиру Ковиљу, у Бачкој. Проводио је време у молитви и писању, повремено се обраћајући носиоцима државних и јавних функција да раде за добро народа и државе, молитвено молећи да се не срља у пропаст зарад интереса великих сила, пре свега западних демократија. Прогон ЗБОР-а и Љотића је трајао до 27. марта 1941. године, када се збораша пуштају из интернације, а Љотић излази из манастира и убрзо у краткотрајном априлском рату, као једини од опозиционих политичара, у чину резервног официра прима се дужности у резервном пешадијском пуку у Бијељини - тај исти Љотић кога су оптуживали за непатриотизам и служење страном, пре свега немачким интересима.

Већ из природе ЗБОР-а као покрета за морални препорођај народа излазио је и његов опозициони став. Он се огледао у многим ситуацијама, на пример, поводом Конкордата, 1937. године, када су збораша иступили за једнака права обеју цркава, а не за мајоризацију само једне верске заједнице у држави. Опозициони, а у основи патриотски став ЗБОР-а, огледао се и у Љотићевом одбијању споразума Цветковић - Мачек од 26. августа 1939. године, којим се рушила јединствена држава, а да не говоримо о Љотићевим напорима 1939-1940. године, да Краљевина Југославија у предвечерје Другог светског рата, остане изван ратних збивања и несрећа које прате сваки рат.

Ова Љотићева настојања да се очува држава, спаси народ и Краљевина Југославија не увуче у рат, видљива су и на страницама „Билтена”, на пример, од 25. августа 1939. године, када вели да је Европа на прагу дугог и исцрпљујућег рата. За разлику од свих осталих политичара који су тврдили супротно, Љотић је био одлучан у ставу да ће бити склопљен пакт Москве и Берлина. Онда када су други политичари слепо веровали да ће се догодити супротно, Љотић државнички и

⁷⁶ Упореди: Др Бранислав Глигоријевић: „Напад љотићеваца на студенте Техничког факултета у октобру 1940. и растурање Љотићевог Збора”, „Историјски гласник”, бр. 2, 1963; Д. Љотић: „Универзитет и његова аутономија”, „Билтен”, бр. 35–36, 28.12.1939.

визионарски процењује стање уочи рата: „Ми сматрамо: да ће до рата доћи, јер томе воде прва и друга група држава и сила; да рат неће бити муњевит, те да ће се тоталитарне силе преварити у рачуну, иако су њихово наоружање и спрема изванредно велики; али то никако не значи да ће морати да победи тзв. демократска група;...”.⁷⁷

Када смо Љотића одредили, поред осталог и као визионарског државника, мислили смо на она чувена писма Кнезу Павлу из 1940. године, у којима га Љотић упозорава, преклиње и моли да учини све како би се очувала Југославија. У првом писму, од 22. фебруара 1940. године, Љотић вели: „Мени је савест мирна. Био сам увек само одани слуга престола и отаџбине. Ни у чему и никад и ништа нисам тражио за своје или за себе...” додајући: „Преклињем Ваше Краљевско Височанство не само да истраје у политици неутралности, већ да све учини да се она обезбеди, а то без повезивања балканских држава није могуће. Само сложен Балкан, или део Балкана, може да парира опасности...”⁷⁸

Љотић, визионарским даром једног државника, пише Кнезу Павлу и следеће: „Уздати се у евентуалну помоћ Англо-Француза значи доживети нови и већи слом од оног 1915. године”, оцртавајући и стање у земљи: „2. Али наш унутрашњи положај је још очајнији. Сама идеја монархије је у кризи. И не толико монархије, колико династије. Ова се налази у дефанзиви с малим бројем бранилаца. Југославија је у распадању... Два су узрока нашој слабости: српски и хрватски грех. Срби су окренули леђа својим вековним идеалима: чојству и јунаштву. Хрвати су плънули на Југославију. Против та оба узрока ваљало се борити. Место тога, та два греха су направили споразум од 26. августа.”⁷⁹

Љотић је био још одређенији у Другом писму кнезу Павлу, од 30. августа 1940. године. Наиме, поред осталог, Љотић пише и следеће: „Чим се сврши са Румунијом, доћи ће на ред Грчка, а потом Југославија. Питање њено поставиће Италија, Бугарска и Мађарска (ова последња у најслабијој мери). По свој прилици то треба да буде у октобру месецу. Немачка свакако није томе рада. Али с једне стране обавезе према Италији и донекле Бугарској, а с друге стране слика наше слабости и расула не дају јој снагу да то питање отклони или одложи. Совјетија то очекује. Она добија у сваком случају највише ако због тога „дође до рата на Балкану”.⁸⁰ Одсликавајући стање у земљи, Љотић то чини следећим речима: „Немамо свог стила. Нисмо своји”; „Бољшевизирамо се на велико”; „Хрватско питање нас поједе”; „Морално стање војске очајно је”; „Број нерешених социјално-економских проблема повећава се”; „Круна је изгубила врло много од

⁷⁷ „Билтен”, бр. 53, 25. август 1939.

⁷⁸ „Љотићева писма Кнезу Павлу”, Београд, 1941.

⁷⁹ Нав. према: М. Бојић: „Југословенски народни покрет”, стр. 270–271. Видети: Јакоб М. Хоптнер: „Југославија у кризи 1934–1941”, Ријека, 1973.

⁸⁰ „Љотићева писма Кнезу Павлу”, (б.г.) стр. 21–22.

угледа, а тиме и од власти”... Љотићев патриотизам и искрено родољубље, огледао се и у тражењу духовног пута, како је записао: „Наћи духовни пут свој и поћи чврсто њиме. То мора бити наш пут духовни: ни немачки, ни талијански, ни енглески, ни француски, а најмање бољшевички. Духовни пут наш то је пут којим је Српство дошло до Југославије. Ми се морамо вратити на тај пут, не напуштајући Југославију, јер ће Срби бити расути и ослабљени, а ко ће је онда чувати, кад духовни путеви хрватски и словеначки и бугарски, нису ни довели до Југославије. Зато сам чувајући тај пут и тај живот духовни, ми можемо сачувати Југославију. Без тога Југославија мора пропасти. Тим се она једино може спасти.”⁸¹

Као што се види, Љотић је јасно испољавао и борио се за реализацију идеје југословенства, очување Краљевине Југославије, па је зато и захтевао низ државно-правних и војничких мера усмерених на одржање и очување државе. Сматрао је да је српство у опасности увек онда када је угрожена Југославија. Дакле, за разлику од Српског културног клуба, који је нападно инсистирао на пароли: „Јако Српство - јака Југославија”, Љотићева parola је гласила: „Јака Југославија - јако Српство”. Очигледно је то и у првом писму Кнезу Павлу од 22. фебруара 1940. године, где предлаже отпуштање владе Цветковић-Мачек, распуштање политичких партија и образовање: „великог и моћног народног покрета на који би се наслонили национални Хрвати и Словенци”, распуштање хрватске заштите и успостављање јавне безбедности и ауторитета власти у Бановини Хрватској, као и другачију оперативну расподелу војске: „Има се формирати искључиво из српских јединица - и из нарочитих хрватских и словеначких добровољачких јединица”, из сасвим једноставног разлог: „Уђемо ли у рат са војском данашњег састава, ми нећемо бити тучени, ми ћемо бити расути”.⁸²

Али, Љотића изгледа није имао ко да чује (или - није хтео да чује!) у међуратној Краљевини Југославији, која је захваљујући грађанским политичарима и страним, пре свега енглеским утицајима, срљала у рат, у један крвави грађански рат који је за последицу, поред милионских српских жртава имао и бољшевизацију земље.

Уочи 27-мартовског пуча, у писму патријарху Гаврилу и епископима Николају и Иринеју, од 26. марта 1941. године, Љотић је предосетивши народну и државну трагедију, молио и преклињао: „Према томе ја вас молим и преклињем да се с ваше стране не чине овакве ствари које ће нас све бацити у пропаст. Кад је већ пакт потписан, тражите од Кнеза да одмах дође на чело једна управа, пуна чврстине и ауторитета влада која ће с једне стране пакт поштовати, а с друге народу улили поверење да ће слобода и независност бити сачувани...”⁸³

⁸¹ Исто.

⁸² Исто.

⁸³ Наведено према: М. Бојић: „Југословенски народни покрет...”, стр. 294.

Заправо, догодило се онако како је Љотић у једном тексту под називом: „Прича о једном чувару пруге”, визионарски предвиђао: „Ми смо годинама били као чувар пруге што покушава јурећем возу да знацима из свог фењера каже извесне важне истине. Давали смо знаке машиновођи и ложачу - давали их возовођи и спроводницима воза, давали путницима. И то не - много компликоване ствари - сасвим просте истине: да је огромна опасност пред возом - да треба ход воза сасвим зауставити, да су наши колосеци подлокани, а мост набујалом водом сасвим однет - док на другој страни реке ни пруге ни насипа већ нема. Машиновођа је на све то ударио чувара по фењеру жарачем, те га је овај из руку испустио. Возовођа се нагао из јурећег воза да чувару љубазно довикне да га треба затворити у лудницу. Неки путници су га плували, а неки уздигнутим песницама претили. Воз је победоносно прогурао поред сиротог чувара пруге - и његовог разбијеног фењера. А одмах затим десило се оно што је чувар хтео спречити: воз је налетео на ровиту пругу, предњи вагони с локомотивом су успели да наиђу чак и на мост, задњи су испали и одвојили се од воза с ове стране и претурили, - пред њима се то десило на самом мосту, па неки пали у реку набујалу, а неки се задржали на стубу као чудом неким - локомотива са два три вагона прелетела с оне стране и упала у дубоки муљ. Несрећа огромна и невиђена. Запомагање језиво. Жртве небројене”.⁸⁴

д) Учитељ и страдалник (1941-1945)

Тек у доба грађанског рата у Србији, од 1941. до 1945. године, после окупације земље, која је донела глад, беду и несигурност живота и добра, Срби су схватили Љотићеве поруке: да им највећа опасност прети од неодговорних оружаних акција како комуниста, тако и покрета Драже Михаиловића. Јер, попут пучиста од 27. марта 1941. године ова два покрета нису бринула о егзистенцијалним интересима угроженог народа под немачком окупацијом, који је био изложен биолошком уништењу, а било је и планирано да Србија буде подељена између Немаца, Арбанаса, Хрвата и Мађара. Комунисти су имали центар у Москви и били окренути интересима светске болшевичке револуције, а други су још увек неосвешћени од 27. марта и даље гледали према Лондону. Није их уопште погађала реална чињеница - да ће убијање из заседа немачких војника по Србији, имати за последицу одмазду над невиним цивилним становништвом.

Као противтежа сулудој комунистичкој акцији која је водила биолошком уништењу српског народа (Немци су спроводећи одмазду: стрељати 100 Срба за једног погинулог Немца 21. октобра 1941. године у Крагујевцу, стрељали 2.100 талаца), Димитрије Љотић (који за време грађанског рата у Србији није имао ниједну јавну функцију, сем Комесара за обнову порушеног Смедерева), сходно своме антикомунистичком уверењу, иницира стварање добровољачких

⁸⁴ Д. Љотић: „Прича о једном чувару пруге”, „Народни пут”, 15, „Народни покрет”, „Збор”, Београд, 1942, стр. 105–108.

јединица за заштиту српског народа од сулуде комунистичке акције. Већ 15. септембра 1941. године, створен је први добровољачки одред, а два дана касније, трећи добровољачки одред у оружаном сукобу код Гроцке, разбија једну партизанску групу спречавајући тада и безброј пута касније - репресије окупатора над невиним цивилним становништвом. Суштина добровољаштва је дефинисана у чувених: „Десет заповести српским добровољцима”, где се у седмој заповести каже: „Седмо. Ваш став мора бити јасан. Питаће вас многи: за кога сте? - против кога сте? - Ваш одговор гласи: за српски народ. За ослобођење његово од црвених тирана, за препород његов, за поновно ступање на напуштени хришћански и светосавски пут. А против свих оних који спречавају и ометају народу нашем да свој пут нађе...”⁸⁵ Иако се до сада у марксистичкој историографији често једнострано тврдило да су Љотићеви збораша били на челу српске цивилне власти успостављене под окупацијом, историјске чињенице говоре супротно: сем Милосава Васиљевића (задуженог за привреду) и др Стевана Иванића (за социјално старање) а и они су убрзо поднели оставке, у Аћимовићевој Комесарској управи није било збораша. Слично је било и у влади М. Недића, Михаило Олћан (министар привреде) и др Чедо Марјановић (министар привреде), као и на челу Завода за принудно васпитавање омладине у Смедеревској Паланци,⁸⁶ Добровољачком корпусу и другим органима српске управе под окупацијом. Тиме се отклања и онај формалан разлог за оптуживање Љотића и ЗБОР-а за колаборацију, (мада неки домаћи аутори, попут др Веселина Ђуретића, смело тврде да је реч о „трећем српском егзистенцијално-самоодбрамбеном слоју”⁸⁷ иако су поједини аутори у емиграцији, поодавно, попут Милосава Васиљевића средином 50-тих истицали и међународно-правне оквире „колаборације из нужде”, правдајући то следећим тврдњама: „Ако је, дакле, по идеолошкој вези за иностранство, југословенски Квислинг је Тито, а не Недић. Ако је по помоћи коју је пружио Хитлеру да окупира Југославију, Квислинзи су Павелић и Тито, док је ђенерал Недић супротно њима. Ако је, најзад, по служби иностранству уместо службе својој земљи, Квислинзи су Тито и Павелић, док се ђенерал Недић који је служио свој народ у границама одређеним међународним правом, у ову категорију људи не може убројати. Ако се, дакле, колаборационизам сматра као сарадња са непријатељем против интереса своје земље, ђенерал Недић није и не може бити колаборациониста. Тешка борба коју је ђенерал Недић непрестано водио са Немцима да би умањио муке и невоље своме народу чекајући слободу и повратак краља у шта је чврсто веровао, не може се сматрати колаборационизмом”.⁸⁸

⁸⁵ „Десет заповести српским добровољцима” у: „Записи из добровољачке борбе”, II, Минхен, 1955, стр. 7. Видети шире: Др Ђоко Слијепчевић: „Југославија уочи и за време Другог светског рата”, Минхен, 1978.

⁸⁶ П. Кубуровић: „Васпитни завод у Смедеревској Паланци 1942–1944”, у: „Записи из добровољачке борбе”, II, стр. 72–73.

⁸⁷ В. Ђуретић: „Разарање српства у 20. веку: Идеолошка употреба историје”, Београд, 1992. стр. 257.

⁸⁸ М. Васиљевић: „О проблему српске цивилне управе под немачком окупацијом”, „Искра”, 1. децембар 1954, бр. 9 (у наставцима); Упореди: Бошко Костић: „За

Подржавајући акцију свог блиског рођака Недића, Љотић је са Недићем „колаборирао”⁸⁹ управо у најосетљивијој тачки „могуће сарадње са окупатором” која се већ пола века стално прећуткује: очување угроженог биолошког волумена српског народа у Србији, али и у НДХ, о чему је говорио и на једном предавању у Београду 1942. године. То је изазвало бес усташког врховништва у Загребу, јер Љотић је слушаоцима рекао и следеће: „Зар не знате какве су Христове патње многе наше браће изван Србије? Није могуће да нисте чули. Па зар то већ није довољно да свој положај сматрамо тешким и претешким”. Његови добровољци, у зиму 1942. године, пред налетима усташке францетићеве легије потпомогнуте партизанском издајом у Источној Босни, преко набујале Дрине су превозили српску нејач у Србију, спасавајући је од усташке каме. А да се не говори о стотинама хиљада избеглица, чак 86.000 деце, из свих крајева земље, које су излаз потражили у Недићевој Србији, нашавши у „колаборационистичком режиму” спасење, хлеба и посла!

Љотићева активност у току окупације и грађанског рата у Србији, поред ангажовања на обнови Смедерева, обухватала је и низ јавних предавања. Тако је јула-августа 1941. године, преко Радио-Београда, одржао три предавања под називом: „Пут ка слободи” расправљајући о узроцима народне пропасти и начинима да се поврати слобода. Љотић је поручивао Србима и следеће: „Ти данас желиш да будеш слободан. Никада ти та жеља није била жаркија него данас. Чувај се добро. Пази се! Не од те жеље, јер она од Бога долази, већ од оних који за твоју још већу пропаст и ропство могу да је искористе... Не може ти Совјетија донети слободу. Јер, она је заснована и постојала 24 године само на најцрњем политичком, економском и социјалном ропству 150-милионитог руског народа, твог брата рођеног...”⁹⁰

И у другим текстовима слично ген. Милану Недићу, позива Србе да се не поводе за комунистичком пропагандом, како је записао 17. маја 1942. године, у „Нашој борби” у тексту „Дијалог 'родољуба' и 'издајнице'”: „У томе јесте разлика између нас. Ми „издајнице” спасавамо главе српског народа, па међу тим главама и главе многих „родољуба”, који сnose најглавнију кривицу за пропаст државе наше и губитка слободе нашег народа. А ти исти којима се тако главе спасавају клеветају нас за „издајство” и прете нам вешалима”... Па нисмо једнаки: јер сте ви са својим друштвом, све из „родољубља”, гурнули своју државу у рат, а свој народ у ропство и несрећу. А ми смо очајно запомагали и преклињали, ми „издајнице”, да то не чините ни 22. јуна, ни данас, ни сутра. Па нисмо једнаки: јер се ви за све то, у свом

историју наших дана”, Лил, 1949; Боровоје Карапанцић: „Грађански рат у Србији 1941–1945”, Кливленд, 1958.

⁸⁹ Видети: Илија М. Павловић: „Милан Ђ. Недић и његово доба”, Књига I–II – отаџбинско издање, Београд, 1994; Станислав Краков: „Генерал Милан Недић”, Књ. I–II, Београд, 1994.

⁹⁰ „Пут ка слободи”, „Три говора Димитрија Љотића”, Народни покрет „Збор”, Београд, 1941.

„родољубљу”, никако не осећате кривим”. Сличне идеје ће поновити 1944. године у познатом писму Краљу Петру II, где подсећа да је управо борба са комунистима у Србији омогућила чак и под условима окупације да: „поставимо јасно ознаке српског националистичког пута: Бог, Краљ, Домаћин, читав духовни, политички и социјални српски домаћински систем, као закон живота нашег народа с једне, а противтеза комунистичкој борби с друге стране, борби против Бога, против Краља, против Домаћина. Ми смо знали да се национализам не слаже са окупацијом. Али окупација није наш грех, а јесте наш крст и наше бreme. Окупацију су скривили они који су неразмишљено извршили 27. март-пуч - а затим му неразмишљено дали спољно-политичку боју...”⁹¹ Одређујући суштину образовања владе националног спаса ген. Недића у окупираној Србији, Љотић вели да то није била никаква конкуренција, већ да се ради о „истинској служби и ношењу претешког крста, а не о сласти и части”, најјасније се одређујући у једном предавању на Коларчевом универзитету у Београду марта 1944. године: о потреби одрицања Дражиног и Титовог, зарад пута ген. Недића: „Шта ће Србима донети померање граница ако се Срби међу собом мрзе, убијају, раде зло један другом, ако ни два Србина не иду, већ сваки за себе, својим путем, за свој рачун? Да нам неко цео Балкан да, мали би био да такве љуте осе међу собом смири. А на таквој неслози не одржава се заједница било велика било мала. Према томе, не вреди ни мислити о неком уједињавању Срба, док Срби нису међу собом сложни. И то прво овде у Србији, бар ми који смо за Бога, Краља и домаћина, ако с оним другим (а њих је срећом све мањи број) није ни мислити о јединству”.⁹²

Бележи се и то да је Љотић у два наврата а први још лета 1941. године, упутио један Меморандум на адресу А. Хитлера, протестујући због поступања Немаца према Јеврејима у Србији.⁹³ Тиме је још једном оповргао тврдње да је антијеврејски расположен, управо у време када су српске цивилне власти под окупацијом избегавале да учествују у прогону својих сународника - Јевреја само због тога што су друге вере. Уосталом, Љотић је на оптужбе уочи рата јасно изјавио да није расиста и фашиста: „Ја нисам расиста; као Словен нисам то. Расисти су Германи. А ви већ знате у којој мери...”,⁹⁴ захтевајући од својих следбеника још 1940. године, у време прогона Јевреја у Немачкој: „да сваки излог, радњу или главу јеврејску поштујете онако као излог, радњу или главу ма ког другог грађанина наше земље. То поштујте. Али разбијајте, ломите, кршите планове јеврејске”.⁹⁵

У скоро свим јавним иступима, у Србији, а нарочито оним из 1944. године, Љотић није пропуштао тренутак, а да не подсети српске

⁹¹ „Димитрије Љотић у рату и револуцији”, Минхен, 1961, стр. 382.

⁹² Димитрије Љотић: „Позадина рата и њен господар”, Београд, 1944.

⁹³ Ратко Парезанин: „Други светски рат и Димитрије В. Љотић”, Београд, 1971, стр. 506–509.

⁹⁴ Д. Љотић: „Идеали савремене омладине”, Петроварадин, (б.г.), стр. 22.

⁹⁵ Д. Љотић: „Драма савременог човечанства”, Народни покрет „Збор”, Београд, 1941, стр. 15.

домаћине на опасност која им прети од Совјетије: „Јер шта је тај комунизам који ти носиш? У духовном погледу то је борба против сваке нације и Краља, а у социјалном погледу то је борба против домаћина. Тако, дакле, сведен на најпростији основ комунизам није ништа друго него борба против Бога, борба против Краља, и сваке нације и борба против сваког домаћина. Како могу да приме ту мисао? Ту духовну робу, тај духовни еспап који ми ти доносиш ако је цео закон мог живота, цео морални, духовни, политички, национални, економски и социјални закон мога народа обратно: Бог, Краљ, Домаћин...”.⁹⁶ Овај средњи пут спасоносан за Србе, а у процепу између две екстремне идеологије и покрета, комунистичког и Дражиног, који у почетку грађанског рата нису много бринули о егзистенцијалним, националним и биолошко-одбрамбеним интересима српског народа, једни зарад светске револуције а други за рачун енглеских интереса, Љотић је 15. септембра 1944. године образлагао и следећом визионарском проценом: „Комунизам ће се срушити. Да је било памети код Немаца, они би га срушили још 1941. године. Овако ће се срушити доцније. Може бити да ће се прво раширити, да би одмах затим пао. Чините ви само оно што сте дужни, а остало ће нам Господ дати као награду и милост своју, за милост и љубав срца вашег и за верност истини Божјој”.⁹⁷

По преласку добровољаца у Словенију, 1944-45. године, и обједињавања антикомунистичких, патриотских и националних снага у борби против НОВЈ, Љотић налази времена и да пише, објављујући неколико чланака у „Нашој борби”, а почетком априла 1945. године држи и предавања на курсу просветара Српског добровољачког Корпуса у Илирској Бистрици.

Увек у покрету, у журби да се што пре види са еп. Николајем и патријархом Гаврилом Дожићем, који су намеравали да оду у Швајцарску да би успоставили контакт са савезницима, Љотић је погинуо у саобраћајној несрећи 23. априла 1945. године код Горице, на путу између Илирске Бистрице и Св. Петра. Животна судбина је хтела, како записа др Ђоко Слијепчевић, да: „Овај човек дубоке и истинске вере који је духовно живео у Цркви и за кога Јеванђеље није било обична књига, него ризница Откровења Божијега, није могао, по суду и мерилу правде, доспети безаконцима у руке...”.⁹⁸ На опелу, еп. Николај држи ону већ чувену беседу у којој изговара најистинитије речи о Љотићу: „Димитрије Љотић је био државник, учитељ и хришћанин. За последњих сто педесет година ми нисмо имали великих политичара, великих људи као што су Гарашанин, Јован Ристић и Никола Пашић, али то су људи били велики за своје време и у границама Србије, док је Димитрије Љотић зашао у велике кругове светске политике. То је био политичар са крстом”.⁹⁹

⁹⁶ Д. Љотић: „Позадина рата и њен господар”, Београд, 1944, стр. 87.

⁹⁷ Д. Љотић: „Говори и чланци”, св. 6, Минхен, 1975, стр. 20.

⁹⁸ Ђока Слијепчевић: „Последњи овоземаљски дан Д. В. Љотића”, „Искра”, 15. април – 1. мај 1965.

⁹⁹ „Наша борба”, Словенија, април 1945.

Његови саборци, после предаје савезницима у Аустрији, маја 1945. године, на превару, од стране Енглеца, предати су комунистима. Око 3000 добровољаца као и десетине хиљада других антикомуниста, је бездушно убијено и бачено у јаме Кочевја. Остатак Љотићевих следбеника, био је у логору у Еболију, па у Немачкој, а одатле су отишли широм света, углавном у Европу и Северну Америку.

У далеком свету нису заборавили на зборашке врлине и хришћанске поуке Учитеља. Због тога су често били на листи југословенске тајне полиције која је 1969. године, убила Ратка Обрадовића, песника и уредника минхенске „Искре“, а 1974. године и Јакова Јашу Љотића, предратног дипломату, а после рата и вођу ЈНП „Збор“. У емиграцији, следбеници Љотића, постали су познати по хришћанском живљењу, оснивању црквених општина и грађењу цркава, а у Минхену су већ крајем 40-тих покренули издавачко предузеће и лист „Искру“, основали штампарију и зачели богату издавачку делатност. При томе, увек су имали на уму Љотићеве речи изречене у Илирској Бистрици 1945. године:

„БОГ ЈЕ ЉУБАВ. И ми морамо из нашег срца избацити сваку мржњу, а њено место испунити љубављу, јер је то једини услов да се вежемо с Богом. Бог је љубав а ми смо мржња.

БОГ ЈЕ ИСТИНА. Наше, усне не смеју да говоре лаж. Ми морамо живети у истини и кроз истину и за истину. Истина Христова мора да испуњава цело наше биће. Бог је истина а ми смо лаж.

БОГ ЈЕ ЧИСТОТА. И ми морамо бити чисти, као што је био чист Онај, кога нам је Бог послао да нам буде узор чистоте. Ако наше срце није чисто, не може ступити у везу са Богом. Бог је чистота а ми смо прљавштина”.

На овим хришћанско-моралним, домаћинским и органско-филозофским темељима, после више од пола века затомљивања, скривања, запрека у овдашњој јавности, пречитавамо мисли и вреднујемо дело Димитрија В. Љотића. Оно није реликт прошлости, како би многи желели да буде, већ жива и боготворна реч, мисао и путоказ, итекако потребна нашем народу који се као и у Љотићево доба, поново нашао на вододелници либералног и органског, хришћанског и нехришћанског, између синова таме и синова светлости. А пут и циљ ЗБОР-а и Љотића, је био, јесте, и вазда ће бити да изврши препород живота читавог једног народа, духом јунаштва и мучеништва. Зато је ЗБОР тражио, тражи и тражиће људе светла духа и јаке хришћанске вере.

Др Драган Суботић

Отаџбина
1934 - 1937.

ОСНОВНИ ЗАКОН ОТАЏБИНЕ¹⁰⁰

Највећи део југословенског народа остварио је своје политичко јединство баш сад, кад су изванредне политичке и друштвене тешкоће у свету дошле до најоштријег израза.

Да је тај епохални догађај дошао у мање бурна времена, *он би, сам по себи, изазвао многе тешкоће*. Уређивање наше државне заједнице и изграђивање наше заједничке културе не може ићи без тога. И поред свег језичног и етичног јединства под разједињавајућим утицаје земљишног склопа и досадашњих политичких оквира, током толиких векова израсле су друштвено-политичке разлике. Сад нови заједнички политички живот, оправдано, жели да те разлике сведе на што мању меру. Према разједињавајућој акцији, извођеној полако вековима, долази сад уједињујућа акција, по нужди много бржа од прве. А то изазива озбиљне проблеме, а често и мучно савладљиве тешкоће.

Али југословенска политика јединства није могла доћи по тихом времену. Морали су доћи изузетни услови, који за тринаест векова наше историје нису никад до наших дана били остварени, па да до јединства дође. Четрдесет поколења пре нас ишло је овом циљу називајући га и другим именима, али само је нашем било омогућено да га оствари.

Зато је оно дошло, и могло доћи, само после највећег и најтежег сукоба у историји света, после Светског рата.

Овај је пак догађај створио у свету општи вртлог. И да нема других, сам по себи, овај вртлог представља и по државе давно постале, и по старе културе, највеће опасности. Обичаји, установе, мишљења, освећени вековима, урасли у савремену цивилизацију, чак и њени постулати, из темеља се љуљају, има их већ и порушених. Ко данас не види каква је несхватљива разлика постала у свима животним појавама у размаку за двадесет година пре и после Светског рата?

Кад су дакле ова два догађаја - наше политичко јединство и Светски рат - сваки за себе, морали довести до дубоких проблема и озбиљних опасности, какве су тек проблеме и опасности ова два догађаја, догодивши се у исто време, морали изазвати?

Нека нико не мисли да овим желимо да кажемо да нисмо господари своје судбине, да су догађаји суђени, писани и неизменљиви, да су наше снаге несразмерне и неурачунљиве према стихијским силама догађаја на које не можемо утицати.

Знатно смо далеко од тога. Нисмо то хтели рећи. - На против, хоћемо да кажемо: *„да би се у тако озбиљним тренуцима могли конци догађаја размрсити, правилне и брзе одлуке донети, и донете извршити најбоље снаге ума и карактера морају суделовати у општим пословима отаџбине*.

То је, на све тмасте и тучоносне облаке, на све буре и све трусове, наш став и наш одговор. *То је основни Закон отаџбине. Сви други њени*

¹⁰⁰ „Отаџбина”, број 1, Београд, 25. фебруар 1934. год.

закони извиру и управљају се по овом основном - и вреде, у колико његову владу омогућују.

*

Нема жртве која се кад је овај закон поштован не подноси. Ни опасности којој се тада у сусрет не одлази. Нема чамотиње која може да савлада одушевљење, тај урагански животни елан, што је, од појединаца у стању да створи скоро једно тело, толико њиме бивају повезани уједно осећаји и воља свију...

Жеља за служењем и жртвовањем постаје тада заразна, као што се данас од супротне тешко одбранити. И владање и господство тада добија карактер служења и жртве.

Отаџбина тада развија неслућене снаге. За све напоре завршни рачун увек надмашује прорачуне. Тада чак и пропаст отаџбине постаје њено бујање и снажење, и њена набујала снага ломи и гробне плоче, као набујале реке у пролеће тешку ледену кору.

А кад тога није, узаман говорити разуђеном телу да треба да је једно, да је чак смртоносна подвојеност. Узаман говорити о дељеним органима о њиховој међусобној солидарности. - Чама обавија све животне појаве. Чама и трулеж са свима појавама што труљење прате. Све мисли само о себи, непосредно о себи од једног тренутка, - чак не ни о себи идућег тренутка.

Ко да онда служи другоме, кад управо не служи ни себи? Ко да себе, или што од себе, жртвује? Ко да сачека свесно опасност? О каквом то одушевљењу може бити речи? Ко да онда помисли на Отаџбину?

Бестраствене, трудољубиве и чедне пчеле, којима је закон умерености и пожртвовања у самом телу дат, кад примете да сав труд и жртве, којима зидају кошницу, ништа не помаже, - да невидљиви непријатељ граби и разноси оно што су оне, кап по кап, начиниле - постају неумерено страсне и грабљиве, и приређују пирове и оргије сласти, бацају се на прождирање и растурање онога, што су дотле пожртвовано и тако стрпљиво прикупљале. Тако и умиру, поричући својом смрћу цели свој живот.

Ни од пчела се не може тражити већа увиђавност него што је њихова, иначе тако аскетска природа у стању да пружи.

*

Неписан је Закон отаџбине. Записује се оно што се може заборавити, - што би могло бити мало друкчије, а да не буде битно друкчије. Но што је у природи саме ствари, што се не може од ње одвојити, а да се сама ствар у битности својој не измени - оно се не мора записати, јер све о томе говори.

Ни санкције у законима за повреду овог Закона нема. За друге законе то мора да се предвиди. Санкција за повреду овог закона је у самим темељима отаџбине. Ниједна власт не утврђује и не кажњава његово непоштовање, - али никаква повреда других закона по тежини последица није му равна.

Овај закон не прави питање од облика у којима ће његова суштина бити изражена, - али облици владања, ако желе да успеју, по овом закону морају да се владају.

Као и други закони људске душе и људског друштва и овај закон се разликује од физичких закона. Ове није могуће непоштовати. Прописани за целу природу, физички закони у себи носе, у исто време, и забрану прекорачења и снагу да забрану на снази одрже. Закони по којима пак човек, као човек, треба да се управља, садрже само забрану, норму али не и снагу да себи прибаве поштовање. Зато је немогуће и прећи преко њих и на њиховом непоштовању зидати. Само, људска повесница није до сада могла да покаже да је могуће такву грађевину одржати.

*

„Отаџбина” жели отаџбини да у њој овај основни закон буде увек поштован.

Где год са окренемо по свету, и баш данас, видимо да се свака отаџбина труди, да овај закон утврди и по њему се управља. И уколико су догађаји озбиљнији, утолико је труд и старање око тога веће.

Зато је „Отаџбина” желела да у свом првом броју укаже на тај закон, према коме ће она пратити све карактеристичне појаве нашег друштвеног и политичког живота.

ПОЗНАЋЕТЕ ИХ ПО ПЛОДОВИМА ¹⁰¹

На наш чланак добили смо следећу замерку;

„Не може се рећи да чланак „Основни закон Отаџбине” није *политички* исправан, али *научно* такав закон није утврђен. Не постоји стварно мерило, не могу се показати објективни знаци по којима би се могло утврдити који људи треба да суделују у општим пословима отаџбине, па да закон буде испуњен. Ви велите: најбоље снаге ума и карактера. Али и сами морате признати да је врло тешко утврдити који би несумњиво то људи одговарали овом појму.

Пре свега, није сасвим сигурно да најбоље снаге ума и карактера у пословима државним дају најбоље резултате. Има изванредно паметних, чак и генијалних људи, неоспорне честитости, али за државне послове не показују велике способности, јер им то друге особине њиховог менталитета и њихове воље не дају.

Затим, скоро сваки мисли о себи добро и таквим жели да се прикаже; никоме „на челу не пише какав је”, и ретки су људи који не мисле да би по својим особинама требали да узму већа места него што стварно могу, па је, услед свега тога, питање оцено тих способности, остављено само личној оцени оних који бирају.

Напоследку, и они који бирају, имају своја мерила при оцени, пошто већ нема утврђених мерила обавезних за све.

¹⁰¹ „Отаџбина”, број 2, 3. март 1934. године.

А кад је све тако, онда о неком закону, као *Закону*, не може бити речи.”

*

Ако наука није пронашла сасвим тачна мерила за утврђивање односа у људском друштву, не значи да ти односи не постоје, не значи да извесне последице не долазе увек после тачно испуњених услова.

Што ми нисмо у стању да кажемо тачно *мерило*, не значи да тачна *мера* не постоји. Пре нашег сазнања, ствари и њихови односи су постојали.

Између особина људи који руководе пословима државним и успеха тих послова постоји тесна нераскидљива веза, коју смо описали, као што је сви осећају и као што је нико порећи не може.

Знамо и велимо да закон постоји. Он је и овде, као и свугде, *сталан однос између двеју ствари*.

Кад замерка истиче, што поједини честити и умни људи не дају у послу оне резултате које би, по овим особинама, требали дати, и кад, и сама замерка, вели да је то зато што и овакви могу неимати потребне особине, и ако имају многе, онда не обара закон, већ га потврђује. Јер ми нисмо ни тврдили да су ум и честитост једине особине потребне, већ смо рекли ум и карактер, *а карактер не значи само честитост, већ и доследност, одлучност, храброст и чврстину*.

Истина је да нема тачно утврђеног мерила, тако утврђеног као што је оно што се може измерити метром, килограмом и часовником, по коме ће се о овим особинама код људи судити.

Баш због тога ту су могућа и вероватна велика лутања и честе грешке. *Али то не значи да нема никаквог мерила*. Ваља их оценити по делима и речима, по животу њиховом; *по плодовима ћете их познати*.

Независно од онога што о себи мисли човек, и каквим жели да се прикаже, нејасно од тога што о њему мисле они који су бирали - дела његова, плод његов даје суд о њему.

По том мерилу поступа домаћин у свом воћњаку, по својој њиви, у свом винограду, тако домаћин мери слуге своје, и то мерило унапређује свакога таквог домаћина.

Тако се мора поступати и у пословима отаџбине.

ШТА ЈАЧА МЕЂУНАРОДНИ ПОЛОЖАЈ? ¹⁰²

Излагање г. Министра спољних послова, у буџетској дебати, било је опширно, а у извесним моментима доста одсечно.

Општи утисак овог излагања је врло повољан. Осећа се да је са задовољством министар набрајао постигнуте успехе. А то је сасвим разумљиво. Чини нам се, да је данас наш спољашњи положај далеко повољнији него што је то било пре годину дана. Нарочито на Балкану, изгледа, да је међу државама кренуо заиста нов ток међубалканских односа. Ове државе као да су решиле, да чувају мир, који је баш ту и

¹⁰² „Отаџбина”, број 4, 18 март 1934. године.

бивао често угрожаван, а нарочито као да су увиделе да има само један начин да буду саме слободне, а то је да пажљиво искључују мешање небалканских држава у чисто балканске односе.

Несумњивим заслугама нашег Владара, у овом погледу, углед наше државе је много добио. Ствари су се развијале тако, као да је то био све резултат једног мађјског пута.

Нас ово излагање интересује са гледишта самих спољних односа и са гледишта наше унутрашње политике.

Дефиниција нападача

Не изгледа нам довољно подвучен значај споразума о одређивању појма нападача, споразума који је наша држава потписала са Русијом, Пољском, Чешком, Румунијом и Турском. Међутим, овај споразум има вишеструки значај.

Тако је овај споразум, тако рећи, *на делу показао оне државе које немају намере да ремете садашње стање територијално у свету*. Све државе, које, ма где на свету, имају интереса да изазивају територијалне промене, уздржале су се од потписа ове конвенције, јер би иначе овај споразум који учвршћује на најпотпунији начин појам нападача, потписан и с њихове стране, могао једног дана против њих да буде употребљен као доказ. Овако су остале по страни, готове у таквом случају да кажу да њих споразум о томе ко се има сматрати нападачем не важе, јер га нису потписале.

Прекретница у политици Русије

Даље, *овај споразум се има узети као прекретница у спољној политици Русије*. С једне стране, Русија је, потписавши овај споразум, осудила као нападачке многе методе којима се и сама, до скоро, врло живо користила. Она је одржавала, под изговором да је у осталим европским државама, један неправичан друштвени поредак, на својој територији или на туђим територијама везе са људима који су радили на томе да се такав поредак промени. Сад је овим споразумом то осудила. А морамо додати, тиме је више добила, него што је противном акцијом срачунатом на то, за шеснаест година, могла добити.

- С друге стране, после толико година, садашњи режим руски је овим учинио огроман корак у зближењу са осталим словенским државама и Румунијом.

Зато је овај споразум с Русијом, омогућио *преоријентацију Турске а тиме и Грчке*, те је у толико био од утицаја на даљи ток наших односа.

Вредност Мале Антанте

Користи од Мале Антанте, по одржање садашњег политичког стања у Средњој Европи увиђамо. Истоветност интереса њених чланова, у овом погледу, довољна је да је одржи.

Али без *бољих међусобних економских односа, Мала Антанта неће моћи да има ону чврстину коју треба желети*. У том погледу и сам

министар спољ. послова, не изгледа да би могао бити другог мишљења.

Рад у овом погледу скопчан је с огромним тешкоћама, те нас не чуди што експозе није могао изнети постигнуте успехе.

Балкански пакт

Уговор о пријатељству с Турском је знатан успех. Ту је преоријентација Турске правилно оцењена и прихваћена с наше стране. Од тога има користи већ и због тога што Турску нико, за време трајања овог уговора, не може увести у комбинацију противу нас.

Даља последица ове преоријентације био је *Балкански пакт*. Подвучено је већ и самим експозеом, а и остало јавно мњење је истакло значај овог пакта, чак кад у пакту нису Бугарска и Албанија.

Ми ћемо се на овај пакт обазрети са два гледишта: *какве су обавезе његових потписница и дозвољава ли он наше зближење с Бугарском.*

Већ сад, *по првом гледишту*, имамо два тумачења: једно, које је дао грчки министар спољних послова, друго, које је дао наш министар спољних послова. По првом тумачењу, силе потписнице су обавезне да гарантују садашње територијално стање на Балкану у свим случајевима, изузев оног где ово хоће да повреди која небалканска сила. По другом тумачењу, обавеза је апсолутна, балканске државе су обавезне увек, па и онда кад садашње територијално стање хоће да измени небалканска сила. По оном првом тумачењу Балкански пакт би имао за циљ да чува садашње стање од самих балканских земаља, а не и од оних изван Балкана; по другом, полазећи са гледишта да на Балкану има места само балканским државама, садашње стање има да се чува од сваке промене, па и такве која би била изазвана са стране.

Тумачење нашег министра свакако је ближе духу у слову Пакта, већ зато што није дато под притиском унутрашњих политичких потреба нити психе народне, као што је случај у тумачењу грчког министра.

Ово треба, свакако, на чисто извести. „Прави и трајни уговори су само они који се праве без скривене мисли.“ У сваком случају ми треба да знамо шта дајемо и шта добијамо. *Не желимо да будемо у оном положају у коме смо били 1915 г. због тумачења уговора о нашем савезу с Грчком*, тумачења које је било формални повод за дефинитивно разилажење између Краља Константина и г. Венизелоса.

Ово треба нарочито извести на чисто с обзиром на ону одредбу Пакта који обавезује његове потписнице да *без претходне сагласности осталих потписница не могу примати политичке обавезе према којој балканској земљи. Изгледа нам, после тумачења грчког министра спољних послова, да је ова одредба унета на захтев оних који су имали разлога да се плаше нашег зближења с Бугарском.*

Међутим, ако Балкански пакт, с једне стране, потписнице његове не обавезује у случају напада какве небалканске силе, и ако, с друге стране, овај Пакт заиста може да послужи као препрека нашем зближењу с Бугарском, онда се његово закључење, с гледишта наших интереса, не би могло сматрати корисним.

Односи с Бугарском

За нас нарочити значај имају односи с Бугарском. Ту је заиста требало мушке одлучности, коју је умесно истакао експозе, јер наша дуга заједничка историја ове мушке решености није умела да покаже. Зато је и била тако трагично крвава и несрећна.

Ми бугарски народ сматрамо, у пркос свега што се одиграло, делом свог народног тела. Ми тек тако можемо сагледати своје Треће доба, не тражећи ништа туђе, чувајући своју народну целину и изграђујући своју народну културу.

Ми знамо да ће до тог јединства с Бугарском доћи. У том погледу нема силе која ће то спречити. Ми само желимо да то буде што пре. У Бугарској се требало нарочито плашити дубље политичке реакције услед закључења пакта, после првог одушевљења изазваног владарским посетама. Мислимо да ова није изостала. Чак смо склони да и последњи боравак бугарског краља у Берлину тако протумачимо. Добро су нам познате тешкоће на које је и код нас и код Бугара мора налазити *политике зближења*. Права политика, једина велика политика, у овом погледу, мора бити *политика јединства*. Она је, једном примљена, далеко лакше изводљивија од прве, а самим тим и кориснија.

Завршетак експозеа

Мали део експозеа говори о односима с Албанијом, али нам он даје велику новост одређеним утиском који оставља, да у Албанији немамо више разлога да гледамо политичку и војничку базу небалканских сила. Желимо да то буде и потврђено.

Сасвим одсечни изрази у излагању односа према Аустрији и Мађарској завршују стварно излагање.

На завршетку експозеа је, на челу сила, у заједници с којима Југославија мисли да води међународну политику, поменута Француска.

После извесних говора у Белгији и Пољској, изгледа нам да би боље одговарало нашим осећањима и нашем стварном положају, да је однос с Француском постављен на погодније место.

Спољна и унутрашња политика

Као што смо у уводу казали, данас нам спољни положај изгледа много повољнији него што је био јуче.

Задовољство оних који руководе нашом спољном политиком је умесно.

Али ми морамо овде истаћи ову мисао:

Посао у коме смо имали успеха привлачи више нашу мисао него онај у коме нисмо успели. Дешава се да се тако пренебрегну важни интереси, јер у њиховом решавању нисмо имали среће.

Спољни односи једне државе изванредно су важна ствар. Заслужују и захтевају изванредну пажњу. Али морално, економско и политичко стање једне државе још су важније ствари. И уколико смо мање среће

имали у њиховом решењу, дужни смо, себи и онима чији су нам интереси поверени, да томе посветимо утолико више пажње.

Није било примера у историји да морално, економско и политички слабе државе могу да одрже дуго добар курс своје спољне политике. Обратно је било увек правило, унутрашња снага државе обезбеђује чврст међународни положај.

Зато, искрено учествујући у ономе што је за радовање, препоручујемо одговорној влади да има у виду све оно што је буџетска дебата у скупштини тако јасно показала, (и друго што није, а шта се може утврдити) да не затварају очи пред тим чињеницама, да не сматрају да је довољно цензурисати говоре и штампу па да се одмах измене на боље оне појаве, о којима се пише или говори...

У том погледу потребна је истинита и разумна „мушка одлучност“, као и за сваку корениту поправку.

Не видимо зашто је не бисмо показали у унутрашњој политици, кад је, ето, умемо и можемо у спољној да покажемо.

ПУТ КА ЈЕДИНСТВУ ¹⁰³

Од оснивања наше уједињене отаџбине није се знало другог пута и другог правца него да се погађамо и споразумевамо. Уместо да су се измениле методе рада и правци у државној управи, настали су без краја и конца погађања, споразуми, нагодбе. Преговарали су, споразумевали се и погађали на смену и постизавали су се споразуми и нагоде, који нису постали из објективних потреба народног живота већ су више били израз тренутног расположења погађача. И зато су сви ови споразуми били привремени и топили се као снег у пролеће. И најбољи споразуми су пропадали и најискренији споразумаши су се разилазили разочарани и разљућени, иако у многим случајевима није било неискрености, преваре или зле воље, него су много озбиљнији објективни чиниоци кварили споразуме и топили нагодбе.

Погрешка је била у почетку, што не само да ниједан део народни, него што је још горе ни већина водећих политичара из сва три племена нису схватили, да им је подједнак интерес испод Триглава, на Тиси, на Тимоку, на Јадрану. Једноставно и ускогрудо су се ограничили на свој најужи крај и само се гледало да се његове потребе и његови интереси задовоље, а у државној политици су се тражили споразуми и погодбе. Ако је то морао чинити наш народ у Аустрији, то је била скроз погрешна политика у нашој националној држави и таква политика је и дотерала, да је наша држава и данас састављена од парчади, а она може бити јака и моћна тек кад постане целина...

Ми смо ушли у ову државу не само по економском развоју, већ и по просвећености, по политичкој зрелости, по друштвеним приликама... Нису само три вере које су нас делиле и два писма. Има и етничких разлика, насталих у вековима раздвојеног живота, иако смо успели да заједнички језик понајвише сачувамо, иако нема ни једног народа у Европи, код кога постоје мање разлике у језику разних крајева.

¹⁰³ „Отаџбина”, број 5, 25. март 1934. год.

И у таквим приликама несумњиво била је на месту сасвим друкчија политика од оне, која се повела и која нас је довела до садашњег стања. Основно начело те политике морало је бити: на основу проучавања свих прилика и односа у свим правцима народног живота, израдити планове и програме за целу земљу и за све делове, према којима ће се у ономе што је за изједначење изједначити, а онде где постоје различности, корисне за народно јединство и државне интересе, усавршити и упутити у корист националног напретка. За пример само да наведемо по нешто. Несумњиво да је народна просвета темељац државног јединства. Место што су се без планова или према нагодбама и споразумима отварале и затварале школе, морало се поступати према потребама народним у разним крајевима, у првом реду за основну писменост, а затим и за друге врсте школа. У привредном погледу наши су крајеви врло разнолики не само по савршенству и рационалности већ и према природи привреде. Нисмо ми могли уједначити те привреде, али нам је дужност била упознати се с условима њиховог развитка и опстанка и према томе и потпомагати њихово усавршавање. Ту не помажу погађања и случајна помагања из политичких рачуна, него плански и истрајан рад. Морало се у правцима који одговарају објективним условима подједнако радити на све стране. То би био позитиван привлачан чинилац, то би био спојни материјал за изграђивање заједничке нам државе.

Друга важна чињеница на коју се слабо обраћала пажња, а која је од необичне важности за изграђивање јединствене националне државе јесте начин како се врши јавна власт и личности које су носиоци њени. Још важније је судство. У том правцу се много грешило. Земља се бирократизовала. Изгледало је често да је народ ради власти, а не власт ради народа. Државно газдовање је било формалистичко, залегло се много неповољних навика и нехата. Недовољно контролисани носиоци власти, често и с великим овлашћењима, а чешће с малим моралним квалификацијама, могли су и компромитовати национално јединство. И у том погледу само су штетни разни кључеви; племенски, верски, партијски, по којима се постављало и нагомилавало чиновништво.

Ми не говоримо о народном јединству као политичком облику државног уређења, већ о стварном народном јединству, које може постојати чак и кад је један народ у разним државама. Зар између Срба у Србији и Срба у Војводини, у Банији, у Босни и Херцеговини, у Црној Гори није било стварног националног јединства и пре уједињења у Југославији? Зар јединство Срба и Хрвата није било великог замаха и велике снаге и пре стварања заједничке нам државе? Бојимо се само, да није много од оног предратног закрљало и пресушило у овој заједничкој нам држави јединственој по форми, али не и по души и духовности. А то су заиста у највећој мери причинили споразуми, нагађања, нагодбе, који су се по сили прилика извржавале и у вероломства. И најбољи споразум, ако не одговара приликама, мора се раскинути.

Непосредан рад у народу, по старом начелу с народом за народ - то је било потребно гесло. Та се реч чула и 6. јануара, реч непосредне акције у народу за народне потребе, али су се одмах пријавили и посредници, па и споразуми и погађања и нагађања и све оно, што је и дотле било.

Зар су данашња Народна скупштина и Сенат увели неке нове методе за рад?

Морају се мењати људи и методе рада - ту је језгро ствари. Ми смо довољно нагласили и досада. Морају послове државе повести људи, које по плодовима већ познајемо. А државни послови морају се водити по рационалним плановима и програмима, израђеним на основу познавања и проучавања народног живота и његових потреба.

Само тако ће доћи до правог националног јединства.

Нагађало се и нагађало о границама области, да Босна и Херцеговина остане у историјским границама, да се од Хрватске ниједно село не издвоји, а то је у суштини потпуно свеједно, да се довело до духовног и идеолошког јединства од Ђевђелије до Триглава. Том јединству ми тежимо и за њега никакве жртве нису велике. Али до њега не могу досадашње методе управљања и рада довести.

НАРОД И РЕЖИМ ¹⁰⁴

Запамтили смо извесно стање у коме се угодност материјалног живота такмичила са животном ведрином. Везујемо те пријатне успомене за тадашње политичке методе и облике. И склони смо протумачити да су угодност и ведрина биле последица оних облика и метода.

Зато је многим људима у данашња, заиста тешка времена, на уснама питање: хоће ли се то старо вратити? Кад? Зашто већ није ту? - Има много људи који су, и данас, склони поверовати да би многе тешкоће ишчезле, кад би неким указом или прогласом било враћено оно што су изгубили.

Овај чланак посвећујемо онима који тако питају. А и онима, „који мисле савременије”, али сматрају да је сваки режим „јаке руке” бољи од оних који су у прошлости били.

1. *Није сваки политички облик добар за сва времена и све народе.* Један и исти облик, у исто време, код разних народа, неће дати исте резултате. Нити код истог народа, исти режим, у разна времена може имати исте последице. Јер је политички облик, начин владања, режим, само оквир, форма, да тако кажемо, за читав низ друштвених стварности.

Садржина у држави (народ са својим карактерним, менталним и културним особинама и односима, земља, клима) није безоблична, као течност, па да се помири са сваким обликом. Велики утицај режим врши на њу, али ма какав био тај притисак, друштвене стварности успевају, после дужег или краћег времена, да политичким режимима даду онај облик који им боље одговара. Јер је утицај ових на режим далеко већи и трајнији, него утицај режима на њих.

Отуда се мора закључити да су политички облици променљиви, и да нарочито зависе од поменуте друштвене стварности.

2. *Ми данас живимо у најбурнијем историјском времену, које је људска повесница, од Сеобе народа наовамо забележила.*

¹⁰⁴ „Отаџбина”, број 6, 1. април 1934. год.

Пред нашим очима су се распрскавала, у трен ока, као ватромети, огромна материјална богатства, вековима гомилана, - друга опет, као мехурова од сапунице су, као у сну, расла и надимала се, да би их за трен ока нестало. Нове државе ничу, а старе се сурвавају, као куле од карата, - или покушавају битну измену чак и друштвене основе. Њиха нам се под ногама све што смо дотле за чврсту основу држали. Чак и у такозваним егзактним наукама остало је мало непоколебаног, а да не говоримо о онима које ни пре нису смеле да се назову непроменљивим. Вишевековни обичаји и мишљења, и други, којима се старост не да сагледати, за неколико година бивају порушени.

Огромне је напретке наука постигла. Савладали смо простор и време, бар ово везано за нашу куглу. *Човечанство је учинило највећи напор да управља својом судбином. Никад се више није, међутим, показало колико је у томе немоћно.* Споразумевања су свакодневна, а краја нема неспоразумима. *Као да смо постали играчке у рукама наших сопствених материјалних и моралних творевина.*

Ако човек пореди мишљења, веровања, обичаје и односе данашње са онима од пре двадесет година, мора се зачудити да се тако дубока промена могла за тако кратко време десити. - Кад је један младић пре двадесет година читао сатире Јувеналове, није веровао да је оно, што се у њима описује, могло заиста постојати. Као зрео човек доживео је да данас то гледа својим очима.

Нисмо у стању рећи крај овог збивања. Само можемо да прикажемо његов садашњи изглед.

Нити можемо рећи колико ће то све трајати. Са сигурношћу само можемо тврдити да, обзиром на огромност заталасане масе, *мора протећи релативно много времена док се не дође до извесне равнотеже, до оне срећености, коју су запамтили они што помињу „стара добра времена“.*

Ко није дубоко схватио сву трагику времена у коме живимо, нека нас даље у нашем излагању не прати. Наше слабе речи ништа неће моћи да му кажу, ако му већ огромни догађаји, који су се пред његовим очима одиграли, нису ништа рекли.

3. Тако дубоко промењене друштвене прилике, готово свију народа, нашле су се у политичким оквирима, удешеним према приликама којих већ није било. *Новостворене друштвене силе нису могле да се задовоље старим политичким оквиром.* У свакој оваквој држави настали су потреси и покрети, - и политички облик се морао прилагодити новом стању.

У ком би правцу могли облици владања и методи да се измене у тако бурним приликама кад већ морају да се мењају? У коме, ако не у правцу *проширења државне улоге и јачања државне власти.* И ми томе баш и присуствујемо?

Пре неки дан је шеф италијанске владе рекао, описујући ову појаву: *„држава је повратила своја права“.* То није тачна реч. Државе данас узимају улоге које им нису припадале. Отимају права која су изгледала неприкосновена. Све мање има места слободном, ненадзираваном и нерегулисаном развијању личности или друштвених односа.

То се збива на наше очи скоро у свима цивилизованим државама. *Ако по где-где, то још није испољено, многи потреси показују да ће сутра већ то бити.*

Ако погледамо Европу и Сев. Америку које по броју душа обухватају преко трећине целог човечанства, и то оног са врха цивилизације, видећемо да једва једна шестина насеља живи под оним режимима које смо научили да сматрамо нормалним. *И свуда су државе, односно њихови носиоци, без отпора, једним револуционарним актом узели улоге и права који им, уочи тога дана, нису припадали.*

Не могу се ове појаве, дакле, сматрати као последица случаја или чије ћуди. Мора се из ове универзалне појаве закључити да је њен узрок нешто много општије и дубље него што би били случај или ћуд.

4. Нико нека не мисли да овакви режими, ауторитативни, „јаке руке”, неодговорни и неконтролисани, нису везани никаквим законима, јер сваки закон могу по својој вољи да измене.

Природа ствари - тај најмоћнији законодавац - оваквим режимима поставља изванредно тешке законе. И само они који те законе испуне могу се сматрати за успехе. Остали доживљују слом.

Ове услове, дакле, морају овакви режими да испуне да би успели:

1. *Изванредно поравнање стварних прилика и њихових развојних могућности;*
2. *Разумна одлучност и доследност;*
3. *Развијено осећање истине и правде;*
4. *Апсолутна материјална незаинтересованост;*
5. *Служење највећем добру целине.*

У парламентарном поретку тежња режима била је управљена на добијање тако званог поверења. Овде је потребно више од поверења. *Овакви режими не успевају без одушевљења.*

*

Кад прегледамо набројане услове, чини нам се да су тако тешки, да успешних режима може мало и бити.

Међутим ни услови нису измишљени. Овако ко се нагне над суштином ствари, пронаћи ће их тамо.

Ту је и правична природа ствари: Само у изузетно тешким временима, као данас, појављује се потреба за оваквим режимима.

Зло би било, ако се ни тада ови услови не би могли испунити.

УСКРШЊА РАЗМИШЉАЊА ¹⁰⁵

Ма како бурно било време, крмари државног брода морају знати куда воде брод. И уколико је време бурније, утолико је њихова дужност већа и одговорност страшнија.

Ми смо већ довољно у нашим редовима дали израза нашем уверењу да живимо у изузетно бурним временима. При том, ми нисмо

¹⁰⁵ „Отаџбина”, број 7, 7. април 1934. год.

упоређивали данас са јуче, време у коме живимо са оним у коме су живели наши очеви. Ми смо посматрали и упоређивали бар двадесет векова људске повеснице и из тога извукли горњу поуку. Зато овде не морамо то ни понављати.

За нас је јасно да духовне вредности имају огромног утицаја на живот људски. Признајемо, свакако, у разумној мери, и утицај материјални, - али смо сасвим далеко од оних који сматрају да се цела историја људска да искључиво објаснити историјом људских економских, материјалних односа.

Нити видимо, нити можемо схватити да је циљ људској историји оно што овакво схватање људске повеснице прећутно тврди. Већ заједно са најбољим тумачима њеним мислимо, да прави њен циљ у свом највишем изразу, јесте управо чисто духовне природе.

Није нас само близина светлих Христових празника повукла на ову духовну тему, већ ово наше писање има везе и са нашим задатком. Баш у вези са овим задатком, ми смо узели да о овоме пишемо, јер сматрамо то прворазредном дужношћу јавног политичког и друштвеног гласила.

Виши циљ југословенске државе је омогућавање изградње југословенске националне културе. Југословенска племена су пре тринаест векова, из мрака историје, овамо, на данашњу нашу земљу, у светлост историје, прешла. За све то време, четрдесет поколења, је тежило да оствари своју државу, под чијом ће заштитом наша народна психа дати свој најбољи израз, дати своју културу.

Знамо да су тих тринаест векова прошла углавном у неуспелим покушајима. Ниједна таква државна творевина, српска, хрватска или бугарска, није била стабилна. Сувише мала да сама одоли спољним навалама, она је била и сувише уска да прими под свој кров друга братска племена. Зато је данашња југословенска држава први сретно остварени заједнички дом, који својом величином, с једне стране, може успешно да одоли нападима споља, - а ширином своје замисли, с друге стране, може у основи да задовољи посебне тежње свију народних делова. - И тако се сад поставља питање правца изградње југословенске националне културе.

Овим не кажемо да до сада није било културе. Свакако је било. Само није постигнут најбољи могући израз. Она је била делимична, она је била изражена у месним или личним примерцима. А у најсретнијим случајевима она је била близу процветавања какво кратко време, колико да рани мразеви онемогуће расцвет онога што се под богатим обећањима дало наслутити. Али кад ми говоримо о изградњи југословенске националне културе, ми мислимо на избијање оних духовних могућности што у ширинама и дубинама нашег народа данас спавају, - на оно богатство боја и облика што је толико пута требало да избије, као цветови у пролеће, - на ону лепоту и смелост мисли чију је дубину и чистоту народна душа, с времена на време, испољавала, - а што је, под дебелом кором, до сада спавало, - или остајало усамљено. *Ми мислимо на буђење, развијање и трајно струјање, под међусобним утисцима и додиривањима свих тих племенитих услона нашег народног духа.*

А сад, напослетку, да кажемо оно што је, управо, циљ нашег чланка, а што је морало доћи тек овамо на крају, после потребних напомена и објашњења.

У данашња бурна времена могуће је да правац изградње те југословенске националне културе буде кобно измењен. Сасвим је могуће да богата жетва омане, обећање не буде испуњено, наслућена снага да се не развије. Зато смо и рекли: крмари југословенског државног брода морају знати добро куд воде брод. Ни једном пупољку није осигурано и обезбеђено да ће се развити у цвет, - а цвету у плод. Морају се утврдити и обезбедити најбољи услови за изградњу југословенске националне културе. И ми их овде износимо. То су *хришћански дух и светле народне традиције*.

Да је Христов дух најбољи услов за развијање наших духовних могућности, најбољи је доказ све оно што је народна психа дала, у разна времена, откад га је познала. Тек овим *духом оплођена отпочела је психа народна своје цветање; пробудиле су се само под његовим утицајем неслућене лепоте и снаге*. - Знамо, додуше, да су могућа и друга схватања, али је више него сигурно да је *наша судбина под Христовим знаком*. Одстрањивање од овог правца представља историјско лутање, губљење времена, што је кобно за народе, као и за појединце. *При том, као и увек, ми гледамо главни смисао историје, не случајне диверзије, већ главни ток њене матице*.

Светле народне традиције представљају народно искуство. Народ без традиција је народ без искуства. Јуче је родило данас.

И мртве ствари имају своју историју и не могу бити узете без историје, а камо ли живи људи, и још више велика народна тела. Традиција није само мртва прошлост, већ она одређује у великој мери и садашњост и будућност. *У најбурнијим временима, добро схваћен глас традиције, може да замени размишљање*. Ма како изгледало чудновато за наше досадашње посебне историјске покушаје, смемо рећи: наше традиције нас не разједињују. *Наше посебне традиције су, углавном, само посебне потврде истог животног искуства. Посебним историјским животом дошло се до истог искуства, а ово је искуство родило сву заједничку државу*.

Све дакле што је супротно хришћанском духу и светлим народним традицијама мора брижљиво при изградњи опште југословенска националне културе бити одстрањено.

Само тако можемо бити сигурни да никаква узалудна лутања нећемо учинити.

МАФИЈА ¹⁰⁶

Случај Стависког непрестано храни огромношћу својом органе јавног мњења свију облика и праваца.

Као и све друго што има везе са јавним животом, нас не интересују поједини детаљи ове афере, већ њени дубоки узроци и њене опште црте.

¹⁰⁶ „Отаџбина”, број 7, Београд, 7. април 1934. год.

Нарочито нас интересује ова афера у њеној вези са представницима саме државне власти.

Јасно је да она не би могла добити размере које је имала, ни проузроковати такву штету да њен главни носилац није имао пријатеља, помагача, саучесника у свим областима јавног живота, нарочито код државних органа и органа јавног мишљења.

Целокупна та огромна мрежа паукова са свим својим члановима, названа је *мафијом*, по угледу на чувену мафију, тајну злочиначку организацију која је пре близу тридесетину година била по целој Италији раширила своје мреже.

*

Ми смо већ казали да честити људи имају ту основну ману да верују да им организација није потребна. Неваљалци, напротив знају да им само организација може помоћи. Честит човек сматра да је довољно бити честит па да буде под заштитом закона. Неваљалци знају, напротив, да им само изванредно изведене организације у борби против закона и морала могу помоћи. Отуда нико није могао забележити да се зло може дуже времена одржати без организације, без јатака, без саучесника, без помагача.

Мафија често нема утврђен облик, статуте, сталне чланове. Често је мафија везана само одређеним циљем, и чим се он постигне, чланови се разилазе. Други пут је мафија право друштво, затворено, са одређеним органима, са строгим правилима са знацима распознавања, са огромним средствима, одличном организацијом...

Али, био први или други случај, мафија мора имати за себе све: утицајну штампу, одлучујуће факторе у судству, у скупштини, у политици, у полицији и јавној безбедности, у влади. Најобичнији начин је куповина људи новцем, или другим услугама: одликовањима, унапређењима, постављањем на добрим местима, међусобним услугама. Они који то не могу купити (а њихов број није много велики) држе се у зависности терором, застрашивањем. Напослетку, где не може корупција и терор, помаже политика: ствари се представљају потребним с обзиром на извесну потребну и корисну политичку комбинацију. *Тако мафија - ма која то била - седи на трonoшцу чије су ноге: корупција, терор и политика. Ма чију аферу, у ма којој земљи да раишчланите наићи ћете на овај трonoжац. Обрнуто, видите ли где год овај трonoжац, знајте да нисте далеко од афере.*

При раду чланови мафије су чврсто повезани својим саучешћем у злу. Ништа није тако чврсто као саучешће у злу. То је јаче од пријатељства. Људи - саучесници у злу - су везани злочином и срамотом. Растурајући се, саучесници се излажу опасности да буду откривени. Зато самољубље сваког саучесника саветује свакоме од њих слогу и одржавање заједнице.

У случајевима где је мафија у опасности да буде откривена, она поступа као сваки нападнути организам. Брани се. У случају да се нешто мора изгубити, да се неки члан мора жртвовати, организам мафије сече везе између себе и жртве, - евентуално жртву баца сама

мафија, као данак за спасавање остале мафије. Ако постоји опасност да жртва отвори уста и покаже да зна више него што треба, - „самоубиство” или убиство затвара уста и мафија је обезбеђена. Њене страховите везе и средства обично успевају да преброде напад.

Водити борбу против мафије, а претходно не сазнати тачно целу њену тајну мрежу, значи ићи у борбу са сигурношћу да се изгуби битка. Јер ако човек нападне једног члана мафије због недела кога је открио, изненадиће се, ако са стране коју не напада, и од које се не нада никаквом злу, па чак има разлога да очекује и помоћ, добија такве ударе који целу његову намеравану акцију противу откривеног зла онемогућују.

Дешава се да мафија употреби сопствене чланове да заведе на лажан траг покренути друштвени напад. Као што има случајева да мафија добре борце против себе вешто компромитује излажући их тренутном губитку угледа и поверења.

Мафија је увек добро обавештена. Располаже одличном обавештајном службом. Не може без тога. Прати необично пажљиво рад и приватан живот људи који су јој опасни, чак и приватан живот њихове родбине. Све бележи и памти. У одсудном тренутку, често нападача смете и укочи вештим обавештењем да располажу неком тајном коју он нема интереса да открије. И усред борбе, нападач тако испада из борбе.

Нема средства коме мафија неће прибећи. Све што може тренутно или трајно да помогне њене циљеве, све ће употребити.

Мафија је свемоћна. Она разорава као рак, као зли тумор ткиво народног тела. Планови по којима народно тело и његови органи треба да реагирају не раде, не функционишу. Везе између појединих органа народног тела су спречене и покидане. Зато мафија и њен план одлично функционише.

Ако се дозволи да мафија у ткиво народног тела забије своје мреже, ако се на време не предузму енергичне *оперативне мере* и не исече у зачетку оболело место, мафија се тако шири, тако расте, да је њена победа сигурна дотле док тако не изгризе и не прождере народни и државни организам да овај сконча и тек то повуче за собом и крај мафије.

*

Ово су поуке из Ставискове афере.

И код нас се, нажалост, даду сагледати контуре мафије...

Зато смо и изнели овде њену физиономију. Честити људи треба да буду обавештени о симптомима зла, о његовим методама и развићу, како би му, док је време, могли стати на пут.

ЈАКА СТРАНКА ¹⁰⁷

Г. председник владе показао је при последњој буџетској расправи необичну енергију: он је и у Народној скупштини и у Сенату говорио

¹⁰⁷ „Отаџбина”, број 7, Београд, 7. април 1934. год.

више пута него што се чинило и потребним. Упада у очи у овим говорима да се неки пут одговарало људима, где се могло ћутати, као што се, обрнуто, место ћутања морало одговорити на говоре неких парламентарца наших. На пример оном сенатору који је ниподаштавао заслуге Србије у стварању ове државе није сматрао за потребно да одговара г. председник владе, а тај говор заслуживао је да се жигоше, јер онако одрицање историјске заслуге Србије у стварању ове државе свакако неће допринети утврђивању нашег државног и народног јединства и заслуживало је зато мушки одговор. Морамо додати да ми нисмо никада били ти што ће ма чије заслуге за народно ослобођење намерно смањивати. Баш зато, кад се о томе поведе реч, и то на највишем говорничком подијуму тј. у Сенату, онда нико нема права омаловажавати кржаве напоре Србије, јер то стварно шкоди целини не само у отаџбини него и у целом иностранству.

Чудећи се говорљивости г. председника тамо где то није било толико потребно и ћутању где је требало проговорити, имамо разлога да се овога пута задржимо на оној његовој великој хвали, како су створили велику странку и добили гласове милиона грађана.

Морамо пре свега да подсетимо г. председника да је он стварањем своје странке дошао у велику противуречност са самим собом. Да ли се сећа шта је пре годину дана пре оснивања своје странке казао у Нишу и Скопљу, кад је са неким члановима владе тамо држао састанак и политички говор? Сећа ли се како је онда био најодлучније против оснивања странака и како је странке назвао - „луксузом”? Морамо се запитати, па кад је г. председник био у праву?

Ми бисмо према овом рекли да је код г. председника врло тешко утврдити, шта је његова права мисао.

А што се тиче сада милиона гласова поверења, ми смо убеђени да г. председник као mudar човек ни сам у то није уверен. Познато је на пример да ни један активан министар о изборима од 8. новембра 1933. године није имао противкандидата...

Напоследку још једна објективна напомена поводом овог брзог оснивања и пораста странке. Ни у малој Србији ни другде у свету нити су преко ноћи ницали нити се преко ноћи развијали велики покрети и велике странке. Пре него што се у Србији могла створити потоња радикална странка морали су људи који су је створили неких 10-12 година да издају листове, да пишу, да говоре, да се много труде и да агитују, па се тек онда развио и набујао прави политички покрет народа. А у предратној Мађарској правили су за ноћ „радне партије” Тиса, Хедервари и други, дабогме кад су били на власти, и док су били на власти; а после су дошли други такви „вођи” и нове „радне партије” и удешене нове „већине”...

Зато ми морамо оспорити да је заиста створена тако јака странка, а то су документовали својим последњим говорима у буџетској дебати и посланици и сенатори које је та странка довела на високи подијум Народне скупштине и Сената, одакле нас као народ и као државу слуша и таксира цео свет. Снага ове странке откриће се тако и тада када и она дође малчице у - опозицију...

А сада је, разуме се, веома лако хвалити се.

СТАРО И НОВО ¹⁰⁸

У „Чачанском гласу” од Ускрса је под насловом „Политика за децу” чланак о данашњем стању демократије у свету. Писац мисли, да појаве које се дешавају с демократијом долазе што људи не схватају значај њен. Он навађа како саме масе народне демократско опште право гласа не схватају доста озбиљно, за њега те појаве значе „да се људи, сви људи, у почетку, кад им прво дође до руке каква ствар и најважнија, и најдрагоценија - њоме служе као играчком. Истина је и обрнуто: пошто се најпре играју и забављају, они је мало по мало схвате озбиљно, и све озбиљније”.

Посматрајући тако ствар, писац мисли да је фашизам „политика деце, нових и неуких маса, које више воле униформе и параде него намрштenu и досадну парламентарну препирку. То нарочито воли омладина, која је двоструко неука: и животно и политички. То воле и сељаци. Зашто не: шарено, весело, труба, поворка, литије”.

Ствари међутим имају много дубља корена. Зар демократију нису избориле баш те неуке масе? Зар нису радници, сељаци и омладина у свим земљама највише жртава принели у борбу за демократију? И откуда сад наједанпут, да се баш ти најстраснији борци за победу демократије, ту исту демократију и њене благодети схватили као играчку, па пустили Лењину, Мусолинију, Хитлеру, Пилсудском, Рузвелту и другима, да је преврну на леђа? И откуда то долази, да су баш те исте масе, које су се бориле за демократију сад на страни тих, који су им одузели демократска права?

Ту је средиште питања. Ми никако не можемо схватити бољшевизам, хитлеризам, фашизам као насиље, већ и као прелазно политичко стање ка новим облицима друштвеног и државног живота. Ми се не устежемо, да погледамо истини у очи и да признамо, да се либерална демократија, како је постала у Француској револуцији, преживела, да је изгубила од оне моћи, да решава друштвена питања, како је то до ратова могла. Изменило се у друштвеним односима и либерална демократија је постала немоћна, да штити политичка права и још више постала немоћном, да решава економска питања савременог друштва.

Сваки друштвени поредак има своје политичке облике. Демократија је до јуче, тако рећи, одговарала друштвеном поретку. У демократији масе се изјашњавају индивидуално и у политичким одлукама путем општег једнаког и тајног гласања. Али баш то индивидуално изјашњавање у демократији и најслабија је страна њена, и извор је многих злоупотреба. Зар није у природи демократије разбијање друштвених класа и слојева истих интереса, ако је то у интересу исувише јаких, политичких или финансијских личности? Парламентаризам је израз таквог схватања друштвених односа.

Данас и министри виде, да је у кризи не политички него друштвени систем. Демократије нису могле ни у Совјетској Русији, ни у фашистичкој Италији, ни у национал-социјалистичкој Немачкој, својим методама задовољити потребе широких народних слојева. И

¹⁰⁸ „Отаџбина”, број 8, 15. април 1934. год.

најпринципијелнија социјална демократија, каква је била у Аустрији, подлегла је Долфусовим топовима. А велико је питање да ли ће француска демократија изићи онаква као што је Ерио или Блум замишљају. Исто тако није вероватно и да ће енглеску либералну демократију моћи сачувати Мекдоналд са савезницима из либералне и конзервативне партије.

Према томе, јасно је да демократија, на какву смо до сада навикли, није више способна, да народима обезбеди правилнији економски поредак и да им омогући слободно развијање. Јасно је, да се место индивидуализма који заступа либерална демократија, морају тражити поузданија обезбеђења за даљи развитак нација, друштва и човечанства.

И посматрајући оно, што се десило у Русији, Италији и Немачкој и оно што се развија у Америци, да поменемо само велике нације, није тешко открити нове путеве, којима се иде. Место индивидуалне либералне демократије појављују се тежње, да представници колективних, групних интереса учествују у решавању општег интереса. И совјети у Русији, и корпорације у Италији, нису ништа друго него покушаји, да се успоставе тела која ће изражавати такву вољу група. Наравно ово је само прелазни облик новог политичког организовања друштвеног, негде отворено антикапиталистички као у Русији, где је капитализам смртни грех, негде покушај да се доведе до хармоније између рада и капитала, негде чак и антираднички, често реакција капитализма против претњи демократије, али свугде истог порекла, свугде последица заљуљаног друштвеног поретка и немоћи демократије да задовољи интересе широких слојева народних.

Човечанство мора тражити нове облике политичке, који ће му јаче и више обезбедити право на живот и слободан развитак, који ће му јаче зајемчити више благостања, и материјалног и духовног, који ће отклонити сва изворишта садашњих сукоба и судара. И оно несумњиво још лута, али тражи и наћи ће их.

И за нас је из свега овога поука да и ми морамо учествовати у том тражењу нових путева и нових метода, нових облика политичких. Старом се не може вратити, а ново можемо створити само из наших односа, а не угледајући се на ову или ону нацију. Ако је Србија 19. века преко ноћи морала упливати у капиталистички друштвени поредак, па морала, хтела не хтела, стварати установе и власти тога поретка, Југославија 20. века боље је среће, али зато и веће одговорности пред својом нацијом и њеним интересима. Она је у тешком али и у значајном положају, да тражи нов политички поредак, који ће најбоље обезбедити интересе њених најширих народних слојева.

СТРАНКЕ ИЛИ ПОКРЕТИ¹⁰⁹

Друштвена криза није била поука за наш политички свет. После шестог јануара односно после митровданских избора то се најбоље видело, кад су се почеле оснивати нове странке по подобију старих.

Прва странка, која истиче велико поверење народа, милионе гласова на изборима, велике победе на општинским изборима, организацијама у свим срезовима наше државе, та странка у ствари, и поред бројних посланика и многобројних општинских управа представља само рђаво издање старих странака од пре шестог јануара. И мада истиче своју јединственост, она је свугде у најмању руку двојипо, па чак и организација има где постоје, двојних. А свугде се и данас присталице ове странке деле на радикале и демократе и строго се води рачуна да се не изгубе стари односи између присталица једне и друге бивше странке. Најјасније нам је показао јединство ове странке приказ приликом општинских избора. Колико је било листа Југословенске националне странке у неком месту, из толико је бивших странака привидно састављена организација те странке у том месту. И борба присталица разних кандидата исте Југословенске националне странке била је често жешћа и жилавија него међу старим странкама.

Али на страну та хетерогеност те странке, на страну што је она суд, састављен из парчади, која су припадала разном посуђу. Још је незгодније што ова странка, коју су основали они, што наглашују да су најбоље схватили потребе државе после шестог јануара, ни својим програмом, ни својим радом, ни својим методама, ни својим тежњама не показују да су схватили ново доба, нове народне потребе и нове правце националне политике, да би извели народ и земљу из тешког положаја у коме се налазе.

Ко је прегледао тај програм јасно му је да је он слабо издање не старих наших странака, већ оних на брзу руку спреманих радних заједница некадашње мађарске или хрватских Рауха и сличних. Овај програм није противтежа данашњем тешком економском и политичком стању. Напротив, он није у могућности, да учини ни онолико, колико су могле шест ранијих влада данашњег председника владе на радикалном програму.

Ми морамо из све снаге да нагласимо и подвучено, да Југословенска национална странка није ни по свом програму, ни по одушевљењу и полету, које уноси у народ, ни по методама рада она, која може помоћи, да се правилно реше толика сложена питања, која интересују наш народ и нашу земљу.

Па да ли смо срећнији с другом већ одобреном странком: Југословенском народном? - Ма колико да бисмо желели да наша земља добије један снажан и јак политички и друштвени покрет, који ће знати и умети да се бори против тешкоћа у којима се данас налазимо, ипак не налазимо, да је ова странка тај правац погодила. Њени оснивачи су одушевљенији од оних из Југословенске националне, али ни они нису могли маћи од оних политичких схватања, која су била савремена пре овог драстичног заоштравања у

¹⁰⁹ „Отаџбина”, број 8, 15. април 1934. године

друштвеним односима, који су се тако јасно оцртали у целом свету па и код нас. Ни они нису били у могућности, да усвоје друге политичке методе, које би омогућавале више успеха у борби против данашњих тешкоћа. Они лицитирају у демократским начелима с југословенском националном, али не виде да њихов политички програм не одговара промењеним друштвеним приликама у свету.

Напоследку, довршила је своју организацију, како то закон тражи, и стоји пред дефинитивним одобрењем Југословенска радикално-социјална странка. Ова је отишла најдаље и у демократизму и у прикупљању свих могућих парола за свој програм, али: ни она као ни оне прве две није разумела суштину данашњице у свету и у домовини, па је и она ново непромењено издање старих политичких странака. Управо, ова странка је постала угледом на Ерпову Радикал-социјалистичку странку у Француској. И ваљда је то нека коб: убрзо ће и ова странка у Француској морати кориговати своја политичка схватања а вероватно и програм, ако не жели, да пође путем „јаких” демократија у другим земљама.

Нашој земљи су потребне друкчије странке и ту бисмо дали за право председнику Југословенске националне странке из доба кад још није имао ову велику странку. Морају се стварати друштвени покрети, који ће решавати питања нових основа друштвено политичких у нашој земљи. Маколико да су све ове основане странке метнуле и задругарство, и социјализацију и организације привредне и много чега сличног у своје програме, оне, ни једна без изузетка, нису показале још јасно путеве како то извести. Оне мисле да је главно узети власт и провлачити се политичком рачуницом и надмудривањима кроз Сцилу и Харибду, од скупштине до сената. Међутим главно је и важно организовати народ, на новим основама друштвено-економским, створити у народу нове установе за привлачнији економски поредак, па у духу тога стварати и нову идеологију и нова морална схватања и нарочито јачати дух солидарности и самопомоћи.

И зато се нама чини да ниједна од ових странака није погодила прави пут. Само они који створе услове за такав покрет народни који би с једне стране, одушевљен вером у општу националну судбину, повезао у једно разједињене и распарчане народне снаге, а с друге стране, спровео националну дисциплину над посебним интересима, а ипак омогућио слободан развој појединцу и посебним групама, који се признају деловима средине и делају у складу са њеним интересима, само они могу решити тај претешки проблем нашег политичко-друштвеног препорођаја.

Таквих услова још нема за сад.

Али ми осећамо да то мора доћи. Један велики, четрнаестомилионски народ мора живети. Он закон тај носи у себи. Да би могао живети, мора изићи из садашњег беспућа и чамотиње. И као што испод мртве коре избијају несавладиво животна струјања, тако ће избити прави велики народни покрет.

Тада ће, разуме се, и творци поменутих странака видети да њихов пут није био прави пут.

НА ОРЛОВСКИ УЗЛЕТ!¹¹⁰

Највећа коб која је могла снаћи нашу историју десила се баш у ово време кад се први пут остварила у овој држави нагонска тежња југословенских племена.

У то време требало је имати управо оно што нисмо имали: државнике орловског узлета, који у замршеним свакодневним питањима неће изгубити прави смисао главног историјског збивања.

Место тога, они што су власт стварно држали заборавише на главно обележје хришћанске власти: служење другоме. Користи, које омогућава власт властодршцима, њиховој котерији, странци или крају, привукоше сву њихову пажњу. - А с друге стране, они којима је повесница доделила пасивнију улогу у стварању државе, па самим тим нису ни могли добити главну власт у руке, стадоше мерити тренутне користи, односно бројати залогаје властодржаца и упоређивати их са онима који њима припадоше.

И тако, толике дебеле и мршаве године прођоше већ, а обе стране испуштају из вида главни судбоносни ток историје. Први мисле увек да ће им приграбљене користи, што их као хрчкови покупише, много помоћи кад се противна судбина буде испољила. А други сматрају да се бројањем залогаја и јежевским укрупчавањем у посебну усамљеност може судбина на боље изменити.

Позната велика интервенција Владаочева имала је у уништењу ове хрчковске и јежевске идеологије своје логичко, морално и политичко оправдање. Овај гест је имао за циљ да наметне државницима орловску визију народне судбине.

Извођење ове историјске намере, међутим, пало је у део онима који за то нису били дорасли. Зато и данас имамо исту ствар коју смо и раније имали.

Ове две идеологије се допуњују, међусобно објашњавају, и једна другој век продужују. Хрчци оправдавају свој став тиме што постоје јежеви, а ови тиме што има хрчака.

Тиме нећемо да кажемо да су на једној страни били сами себични хрчци, а на другој сами саможиви јежеви. Такво схватање је сувише симилицистичко, да би могло бити истинито. - Али хоћемо да утврдимо а општа физиономија наше заједничке петнаестогодишње историје, и поред појединачних гестова, остаје, у главном, приказ жалосног двобоја између користољубља и пакости, између хрчка и јежа.

Потпуно смо свесни, кад ово велимо, оног изузетног прегалаштва и пожртвовања који су омогућили стварање ове државе и скупљање око једног језгра свију њених садашњих делова. Та дивна основа остаје, и поред свега што се доцније по њој ткало, стожер државне творевине.

С признањем и дубоком поштом морамо истаћи орловску визију стварности српских државника за тешких ратних времена. Али, одмах потом, кад су догађаји огромношћу својом и брзином развијања превазишли њихова очекивања, а наше унутрашње прилике постале много сложеније, њихов поглед престао је да буде онако јасан. - Убрзо

¹¹⁰ „Отаџбина”, број 9, 22. април 1934. год.

је кратковидост хрчкова постала главна општа одлика наше државне управе.

Исто тако, знамо за почасна стремљења на једној и другој страни, која су потицала из уверења да се хрчковском политиком постаје све сиромашнији, а јежевском све слабији. - Али сагледања главног правца наше народне судбине из орловске перспективе није било. И ако га је било, брзо су орловске визије главне ствари биле замрачене кратковидом себичношћу и немоћном завишћу.

У данашње тако изузетно бурно време, време тако трагичних револуционарних потреса, очигледног рушења устаљених односа, освештаних обичаја, вековних установа, и „необоривих” мишљења данас народном и државном судбином не смеју руководити, било на влади, било ван ове, они чије смо ситне особине и нечасна знамења напред истакли.

А кад се ипак догоди да баш они управљају државом, и баш у таква времена, онда није никакво чудо, већ грозна освета погаженог Основног Закона Отаџбине, кад чама заузме место оног светог одушевљења, што је једино у стању да у једно тело народно повеже његове поједине делове.

Међутим, да бисмо били правични, морамо рећи: несумњиво је зло кад државници на влади, и то у оваква времена, немају ту орловску способност. Кад међу споредним догађајима и тренутним користима, не могу да угледају, и из погледа не испуштају главну нит судбине. Ону што је логичко-историјска последица тринаестовековних претешких искустава. Већ им је посебно, споредно и тренутно важније од општег, главног и трајног.

То ће зло међутим сигурно odstraniti и земља ослободити, и кроз цео живот народни заструјати свеоживљујуће одушевљење, само тако и само тада ако на другој страни престану велике ствари да гледају из малог става. Ако је несрећа да имамо хрчкове онде где би требало да су орлови, нека друга страна увиди да хрчкове њена јежевска идеологија неће поплашити. Само њен орловски узлет и орловско сагледање главног тока историје може довести до богатства хрчкова!

КОРУПЦИЈА ¹¹¹

Много је о томе речено. Често се сваки сматрао позваним да о томе говори. Можда је то разлог, да се ово питање није схватало озбиљно.

Пуно примера прошло је поред нас. Ко већ не зна толике личности и дела, у којима је оличено ово економско и друштвено зло.

Затим, и читави покрети узимали су паролу: борба против корупције! Као да је та борба у основи програматска ствар, као да она већ није садржана у самом правном поретку друштвене организације!

И поред тих званих и незваних, па чак и читавих покрета, па и поред правног поретка, ипак се још увек и све више говори. А ово значи, да је зло на лицу места, да живи и грана жиле.

¹¹¹ „Отаџбина”, број 10, 29. април 1934. год.

Рекло би се, да нема лека!

I

Често се као узор наводи јавни живот предратне Србије. Било је чистунства и самопрегора. Толики су јавни радници умрли у сиромаштву, изгубивши и оно што су наследили. А затим, веле, постојала су и другојача мерила, другојача гледања на живот и свет. Ти наши намргођени и озбиљни стари радници имали су и сувише развијено осећање достојанства и поноса. Па онда, било је и таквих идеала, који су обузимали духове и самим тим пружали уживање у борби и самопрегору.

Међутим, после рата настаје обрт. Јавни рад и борба губи програматски карактер. Одсуство једног општег идеала видно недостаје. Траже се у мраку и тмини ситни и незајажљиви апетити. Хватају се силуете прстију на јавном добру. Осећање дужности, чистунства и самопрегора као да не постоји. Понос се претворио у циничан осмејак на сва ружна факта. Ту и тамо бацају се на видело контуре тешких престопа. Цео живот оријентисан уз циничка подругивања за „поштење наших” и „непоштење других”.

Јавност као да ужива у овим узајамним оптуживањима и чуди се, да поред толиких знаних и незнаних криваца, ипак нема осуђеника! А то и такво уживање, осећамо, да га и сувише скупо плаћамо.

На крају, народну савест као да умирује она народна: „врана врани очи не вади”. Та савест одиста види много што шта црно и у подсвести као да очекује неког громовника, који ће једном за свагда одмерити казну. Јер: изгледа, да је исувише било овог бесциљног претеривања.

II

У ствари, где је зло?

Хоћемо ли говорити о корупцији редова или људи? Ни једно ни друго. Да посматрамо суштину.

Држимо, да се онај економски принцип, да се са што мање труда постигне што већи резултат, налази и у инстинкту човековом. Овај економски принцип има своје примене, да се простор, време и напор што лакше и са што мање утrophка савлађују. Тај принцип и та тежња оправдава технику и њена преимућства. На та, ипак, преимућства упућен је и онај одговарајући инстинкт човеков.

Према томе, нико не бежи од тога да буде економски обезбеђен. То је циљ који може бити заједнички сваком човеку. Само разни су путеви, који воде томе циљу. Разбојник долази до добара пљачком и убиством, а савестан трудом и поштеним радом. Онај први по постигнутом циљу иде на вешала; а овај други служи свима за узор.

Ти путеви изопачени су после рата исто тако. Претворили се у тежњу да се лако и добро живи без напора и поштеног рада. Једноставно, ма на чији рачун, доћи по сваку цену до сваког резултата, који омогућава и пружа раскошан, а ипак стерилан живот.

Овој тежњи и овом обрту могли бисмо наћи и узроке.

Економски, узроци су у примерима, који су се ненадано и брзо јавили у нашем још сировом животу, као и у тежњи да се ништа не ради, а да се без муке и бриге живи.

Психолошки, узроци су одсуство личног поноса и стида, као и у одсуству сваког осећања дужности и здраве мере.

И заиста, исувише је било очигледних примера.

Ту и тамо, као да су бајке, ницале су велелепне зграде, отмене гараже са још скупоценијим аутомобилима. Низале су се суме на приплоду по банкама. И то у једном народу, који још није изишао из сировог свињског опанка; који још није заменио потпуно ни жижак петролеумом! И јучерашња два добра сиромашна друга, већ се данас нису познавала! Живот их је раставио. Један је на „добром месту“ за ноћ отишао на врх економских лествица, а други остао још доле да криви шију и из низине хвата очима табане свога некадањег и сада „срећног и паметног друга.“

И још! Као да у свему томе, нико није видео напор који се ствара. Зар је могао један народ издржати ово непознато и непризнато буџетирање! Па ипак, као да се томе пљескало, као да су речи о савести постале досадне. Није било ни идеала, ни чега другог, баш као у друштву које изумире.

У овом историјском периоду наша штампа има ту завидну улогу, да се није на све ово показала ни речи. Шта више, чак и подражавала ту болест, ову грозницу. Сетимо се само оних патентираних монденских новинара са округлим лицем и куковима као Бушманка. Сетимо се свих оних глупости, које су они написали и сервирали са оних скупова и збивања беспосленог света. И желите психозу корупције, њен узрок и извор? Ево, ту је. На тим скуповима, на тим забавама које су приређиване када је народ у Љубушком пасао траву, на улици, по сепареима, код оних испијених госпа и у аутомобилима, у извештају наших мондена и наше штампе!

И затим, шта се ту има рећи: слаб подражава јаког; мали великог, сиромаш богатог. Ту је зло, ту је основа, одатле почиње све.

А глас поштених није се могао чути. Глас савести није могао да избије у овом економском и психичком вртлогу. Ретко само, ретко избије у овом економском и психичком вртлогу. Ретко само ретко, као по гробљу јагоде!

III

Два су пута да се лечи ово зло.

Хоћете ли да васпитно утичете на развијање савести и осећања дужности? Да наводите примере: самопрегор, давање себе и свога за опште и друге? Да развијете осећање лепоте и одушевљења за идеал и добро? Да налазите смисао и сврху у раду за опште и гајите осећање здраве мере?

У начелу, ово је врло добра ствар. Таквим се примерима, поуком и дисциплином васпитава омладина и припрема за живот и рад.

Али, они старији остају слепи код очњег вида. Они су и даље кужни бакцил. И најздравију детелину испије вилина косица. И још нешто, од

болесних предака болесно и потомство. Оно неправично благује на туђем зноју, јер није боље од предака.

И зато ћете рећи, да ово није ефикасно. У основи тако и стоји. Ту су потребни периоди, треба непотребних напора и на крају, ова метода није увек сигурна. Јер: узалудно је каткада глумом шапутати. А наше друштво је невероватно одмакло у цинизму и њему треба ефикасан лек.

Хоћете ефикасан лек?

Један правни поредак, под условом да прво самог себе поштује, је израз схватања и потреба једног времена и друштва. Свој оквир правни поредак мора бранити исто онако, као што у нужној одбрани човек брани себе.

У Русији сваки недозвољен *напад на јавну имовину од стране званичних лица, представља напад на правни поредак. Казна је смрт*, а поступак сумаран. Не само сумаран, него и нередован. Отуда факат, да су Совјети стрељали царинике, који су пропуштали шверц кокаина, а трговце шверцере исто тако. За неколико часова утврђена је кривична радња, пресуђено и извршено. Недавно су и вулгарну крађу квалификовали исто тако и извршиоце стрељали.

Заиста, има овде нечега што је и сувише строго. Али постоји нешто у чему имају право. Да један правни поредак буде оправдан, неопходан и представља потребу времена, он мора пре свега самог себе поштовати. На тај начин и прибавља себи ауторитет. У противном, то не би био правни поредак, него појава без ауторитета и оправдања.

Посматрајући *корупцију*, простије речено *крађу од стране јавних органа*, схватајући њен крајњи резултат, јасна је чињеница да она представља *напад на правни поредак, баи од оних лица, која су позвана да оживотворе тај исти поредак*. Па тада и у том случају та и таква лица, не само да руше тај правни поредак, него убијају осећање потребе и оправдања код свих других, који се имају повинovati том правном поретку.

Стварањем пак таквог осећања и таквог расположења, тај правни поредак, ма како он био идеално замишљен, полако али сигурно копа самом себи најмрачнији гроб.

Немамо, дакле, далеко ићи. Ту су та два лека, која су ту код нас.

Један благ и хуманитаран, али слаб по своме дејству. Други сигуран само по себи.

Не искључују један другога.

ПОЛИТИКА И МОРАЛ ¹¹²

Велики је број честитих грађана који су се помирили давно с мишљу да политика нема везе са моралом.

Нас не чуди то толико. Много више нас чуди како после тога могу мирно да спавају.

Јер политика је, у ствари, управљање државном и народном судбином. Честити људи брижљиво управљају својом имовином, нежно подижу

¹¹² „Отаџбина”, број 11, 6. мај 1934. год.

своју децу, родољубиво испуњавају своје дужности према домовини. Тим својим бригама и нежностима испуњавају цео свој живот и сваки дан у њему. Али државна и народна судбина су много веће ствари, јер све њихове бриге и нежности, ако држави и народу буде пошло рђаво, слистиће, као стихија, зла коб док се оком трене.

Зато, у колико је неко брижљивији према својој имовини, нежнији према својој деци, тим више мора да има у памети питање: „Како се управља мојом домовином?” и не само да од судбине домовине зависи његова имовина и његова деца, - него и они без имовине, и без деце, везани су више него што би се то на први поглед рекло, судбином своје државе и народа.

Као на броду каквом, што путује морском пучином, што путницима главно питање мора бити: „Како се управља бродом коме сам поверио своју породицу, себе и своју имовину?” тако, и са апсолутно истим значајем мора грађанин да поставља себи питање: „Како се управља мојом домовином?”

Ако би се напред истакнутом мишљу хтело рећи да се дешава кад заиста политика иде у раскорак са моралом, рекла би се позната истина стократно потврђена историјом. Али, ако би се хтело рећи да политика по правилу не може имати честите људе за своје спроводнике, нити се честитим начинима може обављати, нити сви њени циљеви могу бити честити, - онда се заиста морамо чудити како после тога могу мирно спавати честити грађани.

Јер сигурно неће бити безбрижни ти исти честити, нежни и родољубиви грађани, ако сазнаду да је чувар њиховог имања непоуздан човек, или васпитач њихове деце порочан наставник. А овде су, као што смо рекли, много веће ствари у питању.

И зато баш онај ко је рекао да политика по правилу нема везе са честитошћу, и после тога мирно спава, нека зна да је најнебрижљивији домаћин и најбездушнији отац који се да замислити.

I

Они који овако мисле као да хоће да кажу да је честитост потребна само обичним људима у њиховом животу. А и њима ваљда само зато што над њиховим радом и држањем постоји надзор државе и њеног апарата. У управљању пак државом може да се буде и без тога.

Ми не говоримо овде о потреби честитости са гледишта апсолутног, неземаљског морала. Мада верујемо да нема ствари на земљи која се не би тицала и највиших небеса, с тог гледишта о свом питању нећемо говорити. Нас овде ово питање интересује чисто са његове политичке стране. То јест могу ли се, на крају крајева, у политици постићи добри резултати, ако се, пренебрегну они захтеви морала, које обичан грађанин у свом свакидашњем животу мора да испуњава, ако неће да дође у сукоб са строгим законима државним.

Нама лично изгледа да је заиста незгодно да се о овоме и може расправљати. Али док је нама то у тој мери јасно, дотле је цео јавни живот засићен супротним веровањем и држањем. Одговарамо само својој дужности независног и слободног јавног гласила кад о томе пишемо.

II

Лаж је велики порок у приватном животу. На кратким стазама међутим, помаже. За дугачке није ни мало подесан; брзо се открива.

Чудо је како се код такве њене особине могла тако да одомаћи у јавном животу, где треба све да је прорачунато за дугачке рокове и дугачке стазе. Или је то опет знак да и у јавном животу, влада политика кратких стаза.

Лаж у јавном животу ствара лажне ситуације, то јест такве положаје у којима, и ако сви знају да је друкчија стварност, јавно и озбиљно се говори сасвим друкчије. Али кад је велика јавност искључена, онда се из уста која су говорила јавно једно, чује сасвим супротно.

Тако се дешава да рецимо од најистакнутијих присталица највеће државне странке јавно слушамо једно; а у ужем кругу, о њиховој великој странци, управо сасвим друго, онако како је истина, и како би се једино могло говорити. А кад запрепашћени таквом дволичношћу, запитамо за узрок друкчијег јавног држања, добијамо одговоре у којима се лаж нескривено признаје (јер се порицати не може), али се одговорност баца на општу политичку ситуацију и овакво држање представља великом политичком мудрошћу, - а остали свет, који тако не ради, као наиван, лишен здравог политичког смисла.

Кад је сад у скупштини изнет случај уговора за грађење железница, настала је једна таква мучна ситуација. И ако је свима и свакоме било јасно да изнети случајеви представљају једну од најтежих ствари, по свему што се открило, место одсечне изјаве достојне положаја и изнетих тешких ствари, дата је изјава, која целу ствар представља као „сукоб два инжењера”, - и ако је цео свет осетио да је то био стварно сукоб двеју савести. - Ипак је, изгледа, та изјава плескањем примљена и од толиких људи - иначе честитих у приватном животу - не нађе се нико да ту ствар назове њеним правим именом.

У дому где родитељи живе у међусобној лажи, шта мислите чиме ће деца, храњена лажју, родитељима узвратити. Разуме се, опет лажју. Не може бити друкчије у државној заједници. Државни управљачи видеће, у свима случајевима, где држава треба да се ослони на грађане и њихове грађанске врлине, - како тих врлина, које су се у парадама лако испољавале, нема. Ни службеници неће искрено поверену дужност вршити, јер лаж засићује целу атмосферу и њеном утицају сасвим су недовољна препрека „правила службе” - кад они људи знају да су толика друга Правила, већа и важнија од „правила службе” њихови претпостављени повредили.

III

Довољно смо истакли савремено схватање власти, које су примиле све државе под утицајем хришћанства: служба ближњем.

Али цео свет практично не гледа тако на власт, па се врло често дешава да се власт употреби на службу себи.

Сад се отпочело на то стварно гледати благим очима. Нема санкција за овакве злоупотребе власти. Као да се мисли: па добро, то су, истина,

штете материјалне, и не би требале да се десе, - али то ће држава издржати.

Материјално је заиста тако, - морално није тако.

Питали пријатељи једног вишег државног чиновника у унутрашњости пре десетак година - чије су злоупотребе биле опште познате - како га није страх од тога што ради, а он одговори: „Е мој пријатељу, тај и тај Министар награбио милионе, па ником ништа, - а ја узмем по неку хиљаду, па сви на мене заграјали.”

За нас је онај одговор био откриће праве штете од злоупотреба власти. Заиста права штета није материјалне, већ моралне природе. Ко може тражити да практиканти не одлепљују марке, ако они верују да у хијерархији изнад њих, недела расту са већом влашћу? Откуд се може очекивати да ће мали људи, изван државне службе, у озбиљним животним тегобама победити разна искушења кад верују да далеко моћнији тако не раде? На тај начин, разгубни утицај рђавих примера одозго све извраћа, и тако општи морални ниво у држави пада.

*

Показали смо у два најкарактеристичнија примера (лаж у јавном животу и злоупотреба власти), - да, на крају крајева, с чисто политичког гледишта, политика мора ићи у корак с моралом, јер се неморал свети народној заједници као и појединцу.

Највећи део човечанства верује да је морал откривен с неба.

Ми пак мислимо, и кад тако не би било, да би морални закон био пронађен у самој природи ствари. При сваком брижљивијем испитивању утврдило би се да пут честитости ипак најсигурније води повољним резултатима. Да управо, најбоља економија живота народног захтева поштовање моралних прописа.

Зато је народ, из свог исконског искуства, и исклесао ону дубоку реч: „Правда држи земљу и градове”.

ПРОМЕНА БЕЗ ПРОМЕНЕ ¹¹³

У последње време сазнајемо да су многи политичари, који су у најближој прошлости показали велику одвратност и према самом помену корпоративне државе, знатно променили своје гледиште.

Пре три године за њих је једини носилац сваког политичког живота могла бити само странка, јер је политика имала за њих само партизански значај. Зато је њихова целокупна делатност била уперена само у том погледу. Све остало тицало их се само у колико би имало везе са странком. Послови ресора који су им били поверени занимали су их само са гледишта страначког живота. Особине њихових сарадника и потчињених, према томе, имале су за њих важности само према томе којој су странци они припадали.

Данас, сазнајемо, не са малим изненађењем, да се ситуација морала много променити, кад је њихово интересовање, бар овако споља

¹¹³ „Отаџбина” бр. 12, Београд, 13. мај 1934. год.

судећи, добило тако супротан правац. Ови данас почињу да говоре са симпатијом о корпоративној држави. Тврде, чак и јавно, да јој будућност припада. Отпочињу да се заузимају за задругарство. Труде се да раде на његовој организацији.

Овакву промену гледишта, када би смо веровали да потиче из дубоког убеђења, могли би смо само поздравити. Ма како мислили о корпоративној држави, кад утицајни државници отпочињу да тврде да политика има много шири оквир и дубљи значај, - да остављају своје партизанске методе, и да помишљају да свом деловању политичком даду изразитију друштвени значај, нас то само може радовати. Јер смо увек били запрепашћени бесплодношћу „чисте политике”, која је у ствари само политика дочепавана или одржавања извесне странке, котерије или личности на власти. И увек смо настојавали да подвучемо да то није, не може и не сме бити политика. Већ она само један значај може, сме и мора имати: политика је управљање државном и народном судбином. Али само тако она то заиста и може бити, ако политичар не заборави да је политика служба другом, а не себи.

И ако бисмо били склони да у свему томе видимо искрено преобраћање, морамо бити неповерљиви, јер је све то сувише лепо, да би могло бити истинито.

Пре свега, у искрена преобраћања у масама тешко је веровати. Да је такав преокрет запажен код једног или двојице, то би се још као такво и могло примити.

А затим, преобраћање је нагло и скоро истовремено код свију.

Напослетку, прошлост им издаје сведочанство да је питање убеђења код њих било споредније природе.

Зато верујемо да је и то једна од многих промена, срачунатих на чисто тактичке циљеве, - па јој се не радујемо. И како имамо отворених симпатија за слична политичка схватања, бојимо се за ова, јер нема ни једне замисли која би, ма како добра била могла добро функционисати - ма ко био онај ко је изводи.

То, у ствари и не би била промена. То би била промена без промене.

ЈЕДАН ТЕЖАК СЛУЧАЈ ¹¹⁴

Један редовни професор права, члан међународног суда у Хагу, син честитог државника и великог историчара, један касациони судија у пензији, један председник престоничког суда, - један члан престоничког кварта, један начелник министарства, три престоничка адвоката налазе се под истрагом за тешке повреде својих дужности учињене из користољубља.

Као по команди, о томе је јавност, забележивши само званични коминике, ућутала. Као да на тај начин зло престаје, као да тако атмосфера постаје чистија, као да се тиме непријатељи могу ућуткати, а пријатељи могу разведрити.

У нашим чланцима: „Дуел између две савести”, „Афера Хусе Кадића”, „Мафија”, „Корупција”, „Случај Ст. сивачке шећеране”, „Политички

¹¹⁴ „Отаџбина”, број 12, 13. мај 1934. године

морал” ми смо јасно показали како се зло развија, како напада - неминовно - баш на оне органе народне и државне који по организационом плану државном треба да бране народ и државу од онаких - противправних - напада. Показали смо како се зло као зли тумор, слично раку, развија у народном телу, и како се само одсечним, оперативним путем, може злу стати на пут. Рекли смо, не учини ли се тако, народ и држава ће бити изгрижени тешком болешћу, и као такви морају пропасти. То смо рекли и при том остајемо.

Овај тежак случај је дошао да потврди наше гледиште. Дошао је да својом тежином покаже *у којој је мери зло већ обухватило наше друштво*, те да још рељефније истакне оправданост нашег гледишта: *само неумољивим одсецањем, операцијом, заражених делова, може остало тело да се спасе*. И још једном, не само операцијом, не само одсецањем, већ и зрачењем истином оболела места.

Они који буду показивали милости према оболелим деловима, нека не забораве да милост без правде, није права милост, немилост је према здравим деловима, који ће сигурно оболети.

Они који мисле да ваља о овом ћутати, нека знају да само *зрачењем истине* на сва оболела места, може бити болест лечена и даље њено напредовање заустављено.

*

С дубоком жалошћу пишемо о овој ствари. И са стидом. Сувише смо свесни опште солидарности целог народног тела да у овом случају не гледамо своју властиту срамоту.

Али пишемо и са неутољивом жудњом и вером у светли и здрави живот народни и чврстим уверењем да ће ова жудња и ова вера скинути губу са душе и тела народног.

Уверени смо да су жалосни јунаци овог тешког догађаја живели у друштву *у коме се зло кажњава, врлина награђује*, да они не би дошли у овај положај у коме су се данас нашли.

Летос нам је један стари државник, говорећи о сличним случајевима, рекао: „*Они који су се тако обогатили, нама се подсмевају и мисле да смо ми наивни и неспособни, што смо остали сироти, вршећи јавну власт. Они пак у своме богатству виде знак своје супериорности. Није ми тешко што се подсмевају мени, али је заиста жалосно што на крају живота видим да се подсмевају врлини, као закону*”.

Кад смо опет једном скорашњем министру, иако не ресорном, поводом унапређења за високог државног чиновника једног човека, за кога се зна да је одговарао за крађу у иностранству, говорили о томе као о саблазни, добили смо одговор: „Чудно ми чудо? Крао неке сапуне!”

Другом једном приликом, кад смо истом министру, говорили о једном јавном раднику, чије хохштаплерство, лажљивост и готовост на зло су опште познати и прешли у пословицу, чули смо реч: „Па ипак је то способан човек, јер све који му сметају за час уклони.”

Ова три разговора дају нам кључ за решење овог тешког случаја, као и свију других тешких случајева.

Док на једној страни постоји онај стари државник који на крају свог живота, с великом сетом, говори „о подсмевању врлини”, као

карактеристичном држању оних који су се обогатили у јавној служби, дотле, на другој страни, међу најјутицајнијим људима у држави нема одвратности према злу, чак се на моралну осетљивост других гледа са извесним сажаљењем.

Кад смо били деца цео наш живот је био окружен поукама и примерима честитости. Стално, на сваком кораку, примери чојства и јунаштва истицани су пред наше духовне очи. Од првог дана кад смо успели прву реченицу у читанци прочитати, из њених листова, помањали су се људи и јунаци: слављен је и њихов пораз, презирана је и победа њихових противника. Ни у играма дечијим нисмо волели да имамо нељудске и нејуначке улоге.

Тако се подизала поколења у уверењу да у *чудесној драми људског живота, врлини треба помоћи, зло треба прогонити.*

Сад налазимо да наука нашег детињства није тачна. Радимо супротно од оног што смо учили: Врлини се подсмевамо, а *зло уважавамо и имамо милости и обзира према њему.*

Закони људског друштва нису као физички закони. Ове не можете погазити. Оне прве можете. Али освета погажених закона не изостаје. И овај тешки случај само је освета према друштву које већ шеснаест година гази немилосрдно светле поуке из свог детињства.

Не гневимо се, дакле, на високе и угледне чиновнике што су се огрешили тешко о своје дужности - из користољубља. Годинама већ они имају пред очима отворено исмевање врлине и друговање с пороком. Отпочели су и сами сумњати у поуке свог детињства. Одатле, до њиховог данашњег положаја има мање од једног корака.

ЗАКОН О КОРУПЦИЈИ ¹¹⁵

Овом приликом хоћемо да се изближе позабавимо овим законом и да га упоредимо са српским. Тако ћемо видети да је, у погледу висине казне, стари закон био много ефикаснији од данашњег.

Док се по данашњем закону утаја у службеној дужности, када је у питању сума преко 1000 динара, казни највише до 10 година робије, па макар биле у питању и милијарде државног новца, дотле по српском казненом закону, који је важио до 1. јануара 1930. године, за утају до 2000 дин. предвиђена је казна до 5 год. робије, за суме од 2.000-10.000 дин. казна је 5-10 година, а за утаје преко 10.000 дин. кривац је кажњаван робијом до 20. год.

За случај захтевања или примања мита данашњи кривични закон предвиђа строги или обичан затвор према томе да ли се поклон или каква друга корист или обећање поклона или користи захтева пре или после извршења какве службене радње.

По српском закону ови случајеви мита кажњавани су са осам година затвора.

Наравно да је, по старом српском кривичном поступку, за време истраге и за ово, као и за дело утаје, окривљени морао бити у притвору, који је за сва злочина дела био обавезан.

¹¹⁵ „Отаџбина” бр. 12, 13. мај 1934. год.

Замислимо сада да један високо државни функционер, који на пример улази у категорију чиновника III или II групе, који својим великим положајем и поверењем, који тај положај собом повлачи, учини крупну злоупотребу од стотине милиона динара. Судије су одлучне да примене највећу меру. Тако њихова савест и закон налажу. И шта онда? - И да не признају олакшавајуће околности, они немају могућности да изрекну већу казну од 10 год. робије.

Имали смо баш један конкретан случај. Одговарао је један оптужени за злоупотребу поверења. У питању је била сума од преко два милиона динара. Осуђен је на две године строгог затвора. Значи, имао је да лежи у затвору 730 дана. Дакле, дан затвора је одговарао суми од око три хиљаде динара.

При том, ако је утајена или корупцијом стечена сума пренета на кога члана породице или ближе фамилије, осуђени, наравно, ако буде осуђен, по издржаној казни, има да дође кући и да несметано ужива од плодова свога недела...

Овом приликом не смемо изгубити из вида и прописе који говоре о условном отпусту. Ако је се осуђеник у казненом заводу добро владао и надлежни одбор дао добро мишљење о осуђенику, овај ће, кад издржи половину казне, ићи кући. Из тога излази да има много вероватноће да ће и осуђеник који је покрао - проневерио - стотине милиона народнога зноја, после пет година ићи у слободу...

Ето зашто су прописи овога закона исувише благи.

Ваљало би тај закон овако замислити:

Прво, степен одговорности градирали би према положају који дотични државни чиновник заузима у државној хијерархији, према поверењу које му се поклања. И зато сматрамо да би било социјално неправдо да се истом казном за исту суму кажњава практикант као и начелник, директор, професор или судија. Они нису расли нити живе под истим приликама, њихова мера увиђавности и животне прилике нису исте. Практикант ће можда одлепити коју таксену марку, примити коју банку да тапију препише и експедира, да „прати“ неки предмет да се у суду не затури. Велики чиновник, пре свега неће на ситно да ради. И када „прља руке“, с обзиром на рачун онога ко га поткупљује, примиће већу суму. Гледаће да жену задовољи, да јој купи кућицу, па онда ауто. Неће он лето да проведе у сељачкој, Врњачкој Бањи. Ићи ће у европски уређење бање или чак у Виши, Карлсбад, Ницу. Тражиће места која одговарају његовом социјалном и материјалном положају. Ако неће у бању, узмеће пасош за себе, жену и децу, ако их има, и за шофера, па ће својом лимузином преклизити нашу границу и поћи у културан свет, у Европу, да ужива и да се инспирише за нова „прегнућа“.

Ми из свакидашњег живота знамо да се с муком покреће поступак противу тих људи. Они то осећају. Сви који су дужни да их гоне, пре но што прочитају акта, врло добро знају какве везе имају ти људи. Ти моћни пријатељи, наравно, нађу начина да гониоцима, истражитељима и онима који са завезаним очима држе теразије Правде ставе до знања да ту „нема ничега“, да су по среди „интриге“, „пакости колега из струке, који би хтели на тај начин да заузму њихов положај“...

Отуда се, често чује: „Неће од тога бити ништа. „Биће: појео вук магарца.” „Нема осуде са главату господу”. „Зашто само трошити нерве и веровати да ће добити заслужену казну, кад видимо да се осуђују само практиканти и нижи чиновници?” „Заташкаће се та ствар.” „Не знате колико је се и каквих људи заузело, да у интересу угледа земље ова ствар и не изађе на претрес.” „Питали су они најбоље правнике... Седам елитних београдских правника рекло је да ту нема дела”... „Није ту у питању никаква корупција. То су награде за свршени посао, а уговарање те врсте награде по закону - слободно”. „Политички се он чини.” „Некоме треба да се његов кредит убије...” Тако се, с једне стране, формира јавно мњење. Гледа се да се ускочеба уверење да је неко крив. Кад се то постигне, онда се иде даље и прелази на чисто правнички терен. Изналазе се немогућа решења. Кривичним радњама, злочинцима даје се сасвим наиван карактер прво од уста до уста, па се гледа да се „онако узгред” то тури у уши „онима којих се тиче”, па када то прође, онда се на претресу запенуши и оспе паљба на државног тужиоца, на инквизиторску истрагу, на неоправдан истражни затвор и бламаж који је „угледни” члан друштва доживео. Државни тужилац се често врло неукусно третира - као отпуженик. Као да је он крив што је по гласу своје савести и по дужности прозвао великог неваљалца.

Тај члан „вишег” друштва, неваљалац до сржи, има куражи лично или преко пријатеља да стави до знања свима којих се тиче да се ту не исплаћује да га прогоне; да не треба узалуд да се замарају. Не зна се шта носи дан, а шта ноћ. Може једног дана његов бранилац заузети одговарајуће место и онда се гонилац или судија не би угодно осећао ако остане при ставу који је заузео. Чак се ишло и толико далеко, да су оптужени и отворено на претресу претили са својим пријатељима и везама...

Далеко се у триковима отерало.

Револтирамо се. Но да ли је то довољно. Да ли нам и то не указује да је гангрена продрла до у срж господског тела?

Кад последње речи изустимо, не би хтели да прећутимо, а да не укажемо и на једну другу врсту корупције, која давно, по инстинкту самоодржања, захвата и народне масе. Није редак случај да вас као човека од бољег положаја и човек из народа запита, пошто вас изведе у страну или у засебну одају: „Је ли, Бога ти господине, познајеш ли господина Н.Н.; би ли ми дао једно цедуљче за њега?... само један поздрав од тебе”...

Чули смо недавно и за један специјалитет у корупцији: богат човек узима паре од невољних људи за препоруке које им чини - пошто има извесних рођачких веза...

Куда ово води?

Да закључимо. И када би се постојећи закони о корупцији примењивали онако како треба, ипак су благи. За оваква дела треба предвидети и обавезну истрагу са истражним затвором. Треба поштрити казне и за милионске суме предвидети вешала. За све случајеве ове врсте предвидети најмању казну од године дана, испод које судови ни у ком случају не смеју сићи. При свакој осуди по овом

закону да се губи служба и пензија и часна права заувек и да се часна права, специјално за ове случајеве, не могу никад повратити.

ЛАЖНЕ ВЕЛИЧИНЕ ¹¹⁶

Тешка економска криза притисла је и код нас сав привредни живот, пореметила социјални и културни прогрес, а нејуначна данашњица наша, прети да нам угуши чак и наш национални понос. Цео наш народ је свестан да се пред њим данас, у његовом сопственом дому, налазе нови и тешки задаци: он са болом у души мора признати *да је свеопшти поремећај изазвао пустош у савестима, моралу и карактерима. Властољубље, сладострасни порок почели су из дана у дан потискивати врелину, истину и пожртвовање.*

Овакво морално стање имало је за последицу, да је у нашој средини завладао страховити дух збуњености, кукавичлука и неповерења према свему и свакоме.

Одсуство јаке контроле и здраве критике ствара још погодније услове моралном срозавању, док на другој страни отвара широко поље свима анационалним и туђинским елементима, свима болесним амбицијама, било појединаца било читавих котерија, који овакву ситуацију покушавају да искористе за своје личне и прљаве циљеве.

Истински родољуби и сви они људи који нису оптерећени греховима прошлости, не смеју дозволити да ма ко покуша да овако расформирану нашу средину искористи у циљу растурања и слабљења наше националне животне снаге. Исто тако *не смемо дозволити да се оваквој нашој средини натуре за духовне вође они, чија прошлост, или чији рад у садашњости не даје довољно гаранције о њиховим моралним квалитетима*, они који су себе било новцем, било разним личним везама прогласили за друштвене ауторитете.

На жалост извесне појаве у нашем друштву дају нам видног доказа, не само да врло често лични егоизам појединаца иде *испред општих народних интереса, већ и да такви појединци користећи се са једне стране својим положајима, а са друге стране заблудом и лаковерношћу других, понекад успевају да на вешт начин своје личне интересе обуку у рухо родољубља и самарићанске љубави.*

Такви људи, такве лажне друштвене величине понекад чине добро само зато, да би у другој прилици несметано могли вршити зло.

У тешкој борби са садашњицом, када читави наши друштвени редови, наши ратници, инвалиди и многи наши истакнути национални радници, не могу доћи ни до коре хлеба, ове лажне величине и себичњаци - ситне душе са крупним именима, ови насмејани саможивци и лицемерни празноглавци, - не воде рачуна о својим ближњима ни о људском достојанству.

Док су у плодној Југославији стотине хиљада наших људи без довољне и здраве хране, без добре обуће и одеће, без хигијенског стана, а често и без осветлења и скромног огрева, - док се број оваквих сваки дан увећава, а број оних који их помажу нагло смањује, - дотле разни

¹¹⁶ „Отаџбина” бр. 12, 13. мај 1934. год.

никоговићи, златни скоројевићи, дошљаци и сумњиви туђинци, који сматрају да им је све допуштено, посведневно заузимају нове и нове положаје у нашем друштву - рушећи праве ауторитете и праве величине.

Људи који затварају очи пред стварношћу и код којих се појављује оскудица моралног стида, не полажу ништа на јавно мњење - на скрупуле. *У свима приликама они су способни за сваку ситуацију. Они воде двоструки живот у нашем друштву.*

Такви људи на све опомене и замерке одговарају - „свако чудо за три дана” - јер не разликују своје личне потребе од опште народних, не разликују морално од неморалног, не разликују службене лажи од правог стања ствари.

Ти лажни ауторитети и вештачки створене величине данас се одричу оног, што су јуче радили а сутра ће се одрећи оног што су данас исповедали.

Они воде пазар са својом савешћу и примером својим срозавају цело друштво на ниже. Посматрајући њих и њихова дела долазимо до закључка: да нису за презире сви они који имају порока, али су за презире сви они, који немају никаквих врлина.

Известан део оваквих лажних величина изгурао је себе за представнике наше болесне друштвене средине, довикујући осталима: или ми се уклони или ми се приклони. Њихова је сва брига сада *да са тих места угасе светле примере чврстих карактера, да униште истинске националне и социјалне борце, да потисну неустрашиве родољубе и све оне наше моралне пуританце, који су увек искрено служили Краљу и правим националним интересима и који представљају праву снагу отаџбине.*

Кад погледамо поједине наше људе, националне раднике, инвалиде, ратнике и остале родољубе и сетимо се назахвалности оних, који им за своја блага и удобности имају највише да благодаре, долазимо до страховитог закључка, да људи понекад мрзе баш оне, који су им учинили добра и *којима дугују само захвалност.*

Не смемо дозволити да поједине установе и на даље служе извесним личностима као заклон иза којих би они дрско и несметано, на штету нације и угледа државе спроводиле своје личне и прљаве послове.

Противу свих таквих морамо одлучно устати, морамо их смрвити. Не смемо бежати испред оних који потпаљују ватру, који се боре противу лажи и неправде. Та борба јесте у ствари права служба отаџбини, права служба истинским националним идеалима.

СТАРА ПЕСМА ¹¹⁷

Ничим се не може оправдати факат, да смо до крајности били нетачно обавештени. Ту до скора, наша штампа писала је о национал-социјализму као неозбиљном и бесциљном огледу. Ишло се и даље. У Хитлеру видела се често пута појава, која би била достојна и шале! А

¹¹⁷ „Отаџбина” бр. 13, Београд, 20. мај 1934. год.

национал-социјализам, са својим „месијом” и групом сарадника, ишао је сигурно једном одређеном циљу.

Ради тога, пропуштени су драгоцени моменти за оцену узрока и његових последица.

Најзад, када су наши извештачи испили коју флашу шампањца, а импресионирани парадом у којој су и судије озбиљна лица свечано корачали; онда смо добили тираде о снази и циљу, па и сврси!

Раније шала! Сада гром!

Заиста, чудно је то, да људи немају мерила за оцену чињеница, које се одигравају пред њиховим очима!

Наравно, не може се тражити још и то, да уђу у суштину ствари, да схвате, осете и разумеју. За тако нешто треба имати смисла, а и потребног знања.

Међутим, национал-социјализам јесте појава, која се мора пратити. Појава, која није новум и баш због тога заслужује једну другу посебну пажњу. А онда и зато, да се постави на своје место. При лепој вечери, удобној возњи и засењујућим парадама, човек може и да пропева. Особито ако је загрејан. Разумни посматрач у тим парадама види нешто друго. И то: друго, остало је за нас нејасно, а морамо га знати. Баш зато, да видимо и прогледамо на време.

I

За своју империјалистичку експанзију радила је Немачка прибрано и плански. Бизмарк је био оснивач тога плана. Али, овај творац имао је и незгода. Социјализам је већ био узео маха и представљао важно питање по спољну и унутрашњу политику. Ова антимилитаристичка авет могла се тући на разне начине, али Гвоздени Канцелар није желео потресе. Сељачко питање се даје лако решавати; радничко је већ указивало на далеке последице.

И тада Бизмарк долази на оригиналну идеју: тући социјалисте оним што је социјалистичко. Ако су вођи социјализма просипали своја тумачења нове науке, планове и обећања за обетовани рај на земљи - Гвоздени Канцелар је већ имао одлуку и намеру за дело.

Једноставно: социјализам обећава решење радничког питања. То је само обећање. Остварење овог обећања зависи од многих услова. Прво, да социјализам добије власт; а друго, да тада остане веран својим обећањима. Ствар, као што се види, доста неодређена и сумњива.

И када је тако, онда се ни радничке масе немају дуго мислити. Он, Бизмарк, има власт. Он ће обећати, не само то, он ће одмах испунити. А кад испуни, шта онда имају захтевати те радничке масе!

Зар не звучи чудно: Бизмарк, тај најизразитији представник империјализма, дао је прво социјално законодавство! Обећао, испунио и угушио заоштреност социјалистичке борбе.

Социјалистичким маљем тучени су социјалисти, а Гвоздени Канцелар добио мирну главу и слободне руке.

Немачки народ је вредан, дисциплинован. Таквом народу не може се забранити, да зборише или по који пут празнује. Зато се дешавало, да је Гвоздени Канцелар понекад био глув на радничке манифестације, које су имале доста наиван карактер.

Овај наук није остао без схватања. Потомство ће га разрадити у истом циљу.

II

Национал-социјализам бујао је пред нашим очима. Прво као реакција једног великог и побеђеног народа, али који је ипак с правом остао горд на ратну славу.

Хитлер је каналисао тај увређени понос и показао му пут у Трећи Рајх. У показивању тога пута смешао је и замешао све што је могло служити циљу! Наћи ћемо ту и „Божје провиђење”, и „расни значај и улогу”, и „треће царство”, и „национални понос”, и „примесе укроћеног социјализма”, и „борбу против Јевреја”, и „борбу против револуционарног марксизма”, итд. Све је звучно крштено: национал-социјализам!

Човек се доиста мора дивити овом чудном конгломерату. Јер, социјализам као такав и идеолошки искључује национализам; а национализам искључује социјализам. Шта је овде у ствари?

Поред свега, мислимо да стоји и једно и друго. Јединствено можда за Немачку, али није први случај за њу.

После изгубљеног рата, Немачка је била од првих земаља где је револуционарни социјализам узео маха. Совјетска Русија дуго је упирала очи на ту страну, па чак и са извесном сигурношћу. Поред свега, немачки радник је остао по оном старом: прво Немац, па све друго. У томе лежи суштина. Чак и студенти, убеђени марксисти, притерани у ћошак, рећи ће нам искрено: да, ја сам Немац, па онда марксиста! Ова полуга онемогућила је револуционарни марксизам и о њу су се разбијали они погледи из Русије. Немачка социјална демократија или није могла прихватити ову полугу или је није могла разумети, и због тога је изгубила већ добијену битку.

Хитлеров значај стоји у томе, што је оберучке дохватио ову полугу, без страха да га обележе као реакционара. Али, исто тако, морао је знати и осетити, да мора прихватити тешки положај и захтеве радника, као и њихово политичко настројење.

Тешко, врло тешко се даје рећи да је Хитлер у нечему социјалиста. Али, он је пристао то да буде исто онако, као што је Гвоздени Канцелар дао социјално законодавство.

Социјална демократија тапкала је у месту. Она је са разних разлога водила хладну и разумну политику. Хитлер је осетио да та политика мора постати досадна. Једноставно: он нема ништа против да продужи ту разумну политику, али народу се мора дати одушевљења и страсти, ако се хоће да политика буде жива и буја као снажан талас.

Несумњиво, Хитлер је једна империјалистичка природа. Чему онда лутати, када сада постаје јасно оно националистичко одушевљење и вера у Трећи Рајх немачког народа. А да би што више страсти унео у ту борбу и тежње, „Хитлер социјалиста” унео је борбу против Јевреја; и најзад, завио све у ореол мистике, јер се дела у смислу „Божјег провиђења”.

Иако смешано и замешано, ипак све прорачунато. И када је погодно куцавицу немачког народа, који је такође империјалистички, Хитлер је отишао даље, али без велике цене.

Социјализам је још увек појава, која није лака. И зато је кукасти крст, знак империјализма, уступио место поред себе српу и чекићу. И чудно је звонио први мај, празник рада у Рајху! Испод два знака и две заставе, марширала су првог маја два света, два опречна схватања! И још интересантније; та два света, овога пута, свесно или подсвесно пошла су истом циљу, који је у име Провиђења обележио нови месија! Појава није обична!

III

Узалуд би била тврђења да ће се Немачка одрећи оне улоге, за коју сви верују да јој је одређена. Штавише, култивише се вера, да има предоминантну улогу и мисију једне предодређене расе. Али времена су другојачија од оних, кад је Гвоздени Канцелар заснивао своје планове.

„И зато, у новом облику обучене су старе тежње. Национал-социјализам правдао је себе пред Европом борбом противу револуционарног марксизма. Можда је капиталистичка Европа имала неколико мирних ноћи. Али сутра дан, месија је изненадио Европу трговинским уговором са Совјетском Русијом.

А Гвоздени Канцелар је рекао јасно и разговорно: никад против Русије. Ову његову мисао хтели су Немци да демантују у Светском рату, па су лоше прошли.

Па има ли чега социјалистичког у учењу новог месије?

Ничега и доста! Парадокс, као што је и национал-социјализам сам по себи један парадокс. А то ипак не значи, да национал-социјалисти нису отишли даље од Гвозденог Канцелара.

Совјетска Русија је нескрупулозно подвукла, да је заједница изнад сваке личности. Национал-социјализам није имао ту ништа да примети. Совјетска Русија је револуционарним методама и Чеком заводила реформе. Национал-социјализам у лицу свога законодавног, управног и извршног органа Геринга, истина културније, али безобзирно спроводи своја схватања. *Совјетска Русија се без милосрђа бори против корупције. Национал-социјалисте проглашавају, да је сваки Немац у праву да убије оног национал-социјалисту који се у јавној дужности обогати.*

То би било приближно заједничко, што се може тумачити и самом савременом епохом, али одатле наступа и њихов разлаз. Русија у своме фанатизму сања о опште светској револуцији: а национал-социјализам о историјској и културној мисији германизма.

Русија ствара философију и култ рада, па у томе тражи одушевљења за људе; Немачка култивише расност и нацију и распирује страсну борбу.

И ту лежи сукоб два велика схватања, два света, две философије: философског материјализма, чији је носилац данашња Русија; и философског идеализма, чији је носилац данашња Немачка.

ЗА НАШУ УНИВЕРЗИТЕТСКУ ОМЛАДИНУ ¹¹⁸

Већ више година узастопце завладало је немирно и узрујано стање у нашој универзитетској омладини и у Београду и у Загребу. Ових дана је отпочео опет покрет демонстрација на универзитету у Београду. Док се у прво време омладина ограничавала на пламене протесте противу догађаја од јавнога значаја, то је могло изгледати симпатично, јер је било знак омладинскога идеализма, па нека та иста омладина при томе услед своје младости и недостатка искуства није увек потпуно тачно процењивала догађаје. Али од тих првих истинских идеалних протеста са вишим и племенитијим побудама загазило се већ поодавно у ствари и чинове, који нису ни мало идеалне природе. Кад је у Загребу универзитетска омладина пре годину-две дана за време својих демонстрација и у име некаквога протеста тако рећи уништила збирку скупочених анатомских препарата, онда то није био никакав племенит протест него једно чисто дивљаштво и неразумљиво беснило. Кад кроз затворене прозоре ових дана универзитетска омладина у Београду баца школске клупе, кад - као неки туђинац - ломи и руши и стакло и дрво прозора и школске ствари, кад је хтела, како се чује, чак једну библиотеку да упропасти, онда се тиме не брани ничија и никаква аутономија, онда овакво безумље и насиље, које значи дивљачку силу такође треба сузбити.

*

Што се тиче сада самих ових демонстрација, морамо да обратимо нашој омладини пажњу да она тиме у првом реду сама себи највише шкоди. Наша универзитетска настава из више подједнако крупних разлога није ни издалека онако добро организована, како би се могло желети. Већи број наших професора нису онако велики, истински стручњаци, како би само могли желети, па следствено ни онако добри организатори и вођи универзитетске наставе, како би било потребно. И кад би мирно и непрекидно радила и учила, наша омладина универзитетска нема изгледа никад да онако потпуно савлада научни материја, како се може желети. А кад се овако иначе неповољно организована настава још прекида и омета, онда ће све то у првом реду погодити - саму ту омладину. *Расипајући овако улудо драгоцено време, кад пропусти доба својега учења и усавршавања, сама ће ова омладина сутра представљати неспреман и недорастао, недоучен нараштај, који неће моћи бити од користи ни себи ни своме народу. Вредело би израчунати колико стварног школског времена остане у години нашем универзитету - кад се одбију све те трзавице и сви разни празници и дангубе.*

Рећи ће нам, можда, неко да омладина брани овде универзитетску аутономију, и да се у одбрани тако високе вредности не може имати никаквог обзира. Зато ћемо овде рећи: *шта је управо аутономија*

¹¹⁸ „Отаџбина” бр. 14, 27. мај 1934. год.

универзитетска; затим: како би се и чиме она једино могла и смела бранити?

Није било увек могућно сасвим слободно изразити и излагати пуну научну мисао. Сетимо се само, како је негда био мучен један Галилео Галилеј што је проповедао да се земља око сунца okreће, а не сунце око ње. Из тих разлога проглашена је слобода научне мисли и *под аутономијом универзитетског остварено је и зајемчено слободно излагање научног мишљења*. То и само то значи, може и сме значити универзитетска аутономија: да се пуна слобода зајемчи исказивању научне мисли. А није универзитетска аутономија него њезина злоупотреба, кад би рецимо било професори било ученици хтели да држе какве било политичке говоре и да агитују политички у просторијама универзитета, који има своју аутономију. Универзитетска аутономија не сме се ни употребљавати ни злоупотребљавати за остварење неких оваквих жеља и намера, ма како оне биле драге својим представницима. Познато је са универзитетских центара у целом свету да: *ко такве ствари хоће да ради, тај изиђе на улицу, у јавност, међу грађане, па ако му је воља, тутњи и бесни на свој рачун, докле хоће и како хоће*. Најмање они што неће да уче смеју ометати оне, који хоће да уче. Какву аутономију бране младићи, који не поштују туђе несумњиво право да се с њиховим личним и политичким гледиштем не сложе?

Ове би смо напомене имали да учинимо у најбољој намери нашој универзитетској омладини. *Још би смо имали да обратимо пажњу добронамерној омладини, која верујемо да чини већину, да се добро чува да не буде на криви пут заведена од других*. Они што потајно муте и агитују код наивне омладине често се ни издалека не руководе чистим побудама. Сви ти матори људи, што се често крију иза леђа омладине и ову потајно туткају и гурају у борбу, сви они нису пре свега зато исправни људи, јер кад другог гурају у борбу што се у тој борби својој војсци сами не ставе на чело? Какви су то генерали, што се завлаче у мишије рупе, а туткају и гурају наивне младиће, да за њих ваде из ватре голим рукама врело кестење?

*

Сад да видимо, има ли још неких других криваца за ово зло у крилу наше омладине; да видимо, шта је требало да раде и да ураде наше управе универзитетске и *наши наставници универзитетски*, а што су ови по нашем мишљењу пропустили да ураде.

Ко иоле познаје прилике на нашем универзитету, мораће нам признати да је наша омладина зато изгубила у оволикој мери здраво схватање, па зато овако лута и греши, *што између ње и њезиних наставника у већини случајева нема често никакве, а камо ли истинске моралне и интелектуалне узајамне везе, поштовања и љубави*. Наши универзитетски наставници немају ни издалека онај духовни утицај, који би могли и који би требали као духовни вођи својих ученика да имају. Онако као што смо горе истакли злоупотребу универзитетске аутономије од стране ученика *тако морамо сада овде да истакнемо крупну злоупотребу универзитетске аутономије од стране*

наставника. Велики број наставника свео је сав свој наставнички рад на неколико часова голих предавања, која неки такође не држе ни издалека редовно и уредно, како су дужни. У прегледима су објавили многи наставници још практичне вежбе и лабораторијске радове, али они једва наврате или никако не наврате на те своје тобожње часове него их остављају своме помоћном особљу, обично асистентима. Како тај и такав рад не може задовољити, види се из околности што је он поверен најмлађем и најмање спремном особљу наставничком. Постоје уз предавања и вежбе још семинари, па научни заводи и њихове лабораторије и библиотеке. За устројство и за снабдевање ових установа потрошени су често дебели милиони, све у име тога: да се организује што боља настава универзитетска. А међутим у тим семинарима, заводима, лабораторијама, библиотекама нема као у кошници пуној пчела да се свакодневно од јутра до мрака ради, нема да су прикупљени студенти и да су упућивани из дана у дан у наукама које су одабрали. Нема свега тога, а зато што свега тога нема ђаци и професори се тако рећи и не познају, професори не могу да врше и не врше никакав морални и духовни утицај на своје ђаке, па што се онда чудимо што нам омладина - сама себи шкоди?! Остављена самој себи и свима утицајима споља, она и није могла постати друкчија него што је сада. Још овде имамо да додамо, како су многи наставници за време школске године управо неприступачни као каква виша бића својим ученицима; а неки наставници на испитима понашају неки пут према ђацима као неке рђаве хапсанције према затвореницима.

На другој страни наши универзитетски наставници и не помишљају на то да према закону о универзитетима они своје студенте немају само наукама да уче него још и исто тако да их - у народном духу васпитавају. Докле је научна настава само делимично добра, на овај васпитни део управе универзитетске и професори до данас уопште нису ни помислили. Нигде се тако рећи не виде разна спортска хумана, уметничка, научна, забавна, потпорна и др. удружења студентска, а да су у њима напоре до запослени ђаци и њихови - учитељи. А без ове присне и свакодневне везе не само у својству представника науке него и у својству човека, без таквога рада на целом фронту неће бити никада могућно да наша омладина погоди прави пут и на срећу своју и своје земље сама себи не упропашћује најдрагоценије време рада и учења.

*

Сви се жалимо сад по рату, како је живот постао тежак. Највећи и најбогатији народи посрћу под теретом недаћа економско-финансијских. Наша универзитетска омладина била је у великој већини увек пука сирота, која се школује о своме руху и своме круху. А шта смо ми урадили сада по рату да овај ужасно тежак положај великога броја наше омладине колико-толико барем блажимо и олакшамо ако не створимо свакоме сасвим повољне услове за рад и учење. Постоје на пример читаве палате овде у Београду, силне задужбине неких добротвора нашем универзитету. Ове палате издају наше универзитетске управе под закуп, а новац троше на неке тобожње

научне екскурзије, на помоћ старим професорима с великим платама *место најмлађем научног нараштају да се помогне*. Ми знамо случај да је неким старцима давана помоћ чак за пут у Париз, да би тамо ова стара господа прочитала извесну књигу. *А многи студенти наши немају стана, већ се по периферији завлаче у влажне ћумезе. Многи студенти наши стално су више гладни него сити. Многи студенти наши голи су и боси; многи стружу дрва, продају млеко итд., место да мирно уче*. Упоредимо само то стање наших студената са стањем студената на било којем универзитету у свету! Ако су понеки од тих младића данас, можда, и задивљали, ето због чега су задивљали! Погледајмо мушки злу у очи, па га лечимо правим леком - љубављу, не истеривањем за читав низ семестара, *него интелектуалним и моралним утицајем и вођством и најусрднијим и најплеменитијим старањем целог друштва, пре свега самога универзитета, за наду и будућност свакога народа, за универзитетску омладину*.

МОРАЛНА СПРЕМА ¹¹⁹

Својом неизвесношћу односи између европских држава, више него икада, бацају у бригу праве пријатеље мира. Јер с обзиром на немогућност споразума о разоружању, као и немогућност Друштва Народа да између држава у Европи обезбеди мир за извесан дужи период времена, поједине државе већ су отпочеле, друге припремају, форсирано наоружање. Оваква утакмица одвела нас је 1914-тој години. Она ће нас одвести, у ближој или даљој будућности, неминовно, новом светском рату.

Ове црне перспективе нису плод наше маште, нису сувишна страховања „забринутих патриота”. Ово су чињенице које потврђују наоружање: Немачке, Енглеске, Француске и Италије. Чланак Мусолинија „О наоружању”, као и најаве истакнутих европских државника, добри биланси фабрика оружја и ратног прибора указују на исто. Из свега овога избијају тешке слутње као и признање немоћи ових одговорних и уважених државника, који упркос свесности страха које предстоје њиховим земљама, нису у стању да задрже точак судбине.

Пред оваквом стварношћу био би грех затварати очи. Наша је дужност указати на њих као и на *хитне мере које би требало да предузме Југославија, како је будући догађаји не би нашли неспремну*.

Наша је држава многима трн у оку. Многи од њих верују да је она и најзгоднији објект за напад и да би будући рат, због овога, требало отпочети нападом на њене границе. Поред оваквих гледишта и намера, тешко да ће наша земља у будућем сукобу моћи остати по страни. И поред наше велике жеље и добре воље. Наша жеља за миром неће одстранити оне који прижељкују наше покрајине и који сматрају да пут за благостање њихових земаља води преко наше.

¹¹⁹ „Отаџбина” бр. 15, 3. јуни 1934. год.

Јасно је из овога да наша земља мора бити спремна. За сваку евентуалност. *Спрема пак једне земље за рат састоји се из материјалне и моралне спреме.*

Ми смо сирота земља. Наш буџет је исувише велики. Његово повећање, чак и за ова судбоносна питања, немогуће је. Међутим, предстоји, у већ наоружаној Европи, повећање наоружања. Ми смо и данас према појединим земљама у назаду. Како ћемо издржати наметнуту утакмицу када нам је и овај буџет тежак, када само за изградњу и одржавање данашњих поморских и ваздушних флота требају милијарде?

За решење овога питања ми имамо потпуну веру у наше водеће војне кругове. Са пуно добронамерности ми бисмо указали једино на следеће: *Као свуда тако и у војној администрацији завести најстрожу штедњу.* Трошећи новац на војне потребе имати стално на уму да је он велика и тешка жртва целокупног нашег народа, да се често „откидало од уста“, одвајало и закидало од најпречих потреба да би се пружало војсци. Због свега овога треба трошити овај новац на стварне потребе и спремину војске.

Уколико смо у немогућности да пронађемо средства за побољшање наше материјалне спреме, која је неоспорно врло важна за вођење рата, утолико више верујемо да нам је дужност да сву своју пажњу окренемо овој другој - *моралној спремности* - која је често пута важнија од прве, а у сваком случају једина могућа да надокнади недостатке прве.

Наша новија историја за ово даје безброј примера. Голоруки сељаци тукли су моћну Турску царевину на: Иванковцу, Мишару, Птичару и Делиграду. *Израњављена, материјално исцрпљена, али морално јака Србија из 1914 године, са успехом се носила, више од годину дана са једном Великом Силом, одлично наоружаном. Њу тада нису поколебале ни страшне жртве, ни свакојаке недаће, ни три моћна непријатеља - да се свесно успне на своју Голготу и да васкрсне на Кајмакчалану, Битољу и Добром Пољу.*

Да, морална спрема је несумњиво један од најважнијих фактора за сваку победу. Колика је њена улога у свакој победи најбољи је доказ да је наш народ, поред свих својстава храбрости и војничких врлина имао и своју Каменицу, свој Ђунис и своју Сливницу - у времену када му је ова важна спрема недостајала.

Ми се са богатим државама Европе не можемо такмичити у материјалном наоружању. Наша једина могућност лежи у *моралном наоружању.* Да осигурамо будућност Југославији, да би се одбранили од будућег напада, да би у сутрашњем сукобу испали победиоци, - потребно је следеће:

I Државну Управу преудесити тако да целокупни народ, да сваки појединац осети да је ово његова земља. Да се држава стара за благостање свакога свог грађанина. Тај осећај, више него и један други, омогућиће напредан живот Држави и створиће од будућих војника морално спремне на све напоре и све жртве. Ово ће се постићи увођењем поштене и добре администрације. Упућивањем чиновништва да служи народу. *Прогањањем корупције до истраге.* Омогућењем правде, безбедности и поштовања за свакога. Подупирањем, свуда на сваком кораку, морала, поштења и осталих врлина.

II) У војсци, обратити пажњу на карактер, честитост, поштење, исправност и вољу у вршењу службе код официра и подофицира. Прогонити и одстранити протекционаше, пузавце и некарактере. Развити до крајњих граница другарство. Обратити велику пажњу на резервне офицере, нарочито на оне који ће бити старешине основних јединица. Сваке године, повећавати њихову стручну спрему.

III Створити план и приступити *васпитању омладине*. Пружити јој примере. Не губити из вида да је то највећа и најпреча дужност. За примерима и идејом њој неће бити тешко поћи. Убеђивати их биће непотребно. Они ће сами поћи за делом. *У многим земљама данашња омладина је носилац свих узвишених стремљења.*

Једино у оваквом раду лежи решење свих југословенских питања. Ради се о будућности, чак и о бивању ове земље. На онима који је воде да размисле: могу ли да пођу овим путем? Ми не сумњамо у њихов патриотизам. Ми верујемо да је под њиховим вођством могуће све ово извести, под једним условом. Ако прихвате и ако се својски заузму свим својим старањем и свом силом своје власти да: морал, честитост, поштење правда и служба народу дођу до изражаја. Ако поверују да су ове врлине једини основ и могућност постојања сваке државе. Да крену тим путем и да буду *немилосрдни у прогањању свих порока и неваљалстава*. Нека се савесно преслишају. Ако не могу да пођу овим путем - јединим исправним - нека уступе своја места другима. То од њих Југославија тражи.

ДА НЕ БУДЕ ДОЦКАН ¹²⁰

Дуги низ година живео је удобним животом. Многи су му завидели на високом положају, који му је доносио приход од преко педесет хиљада динара месечно. Обављао је милионске послове и тешке милионе кроз руке протурио. Могао је да живи раскошно. Могао је бити и разметљив. Зато сви, који у материјалном богатству виде главни извор среће, имали су разлога да га сматрају срећним и задовољним, тим више, што је имао жену и малог јединца које је волео изнад свега.

Али он није био ни приближно срећан и задовољан како је то околини изгледало. Његову душу раздирале су тешке мисли. Уваљен у наслоњачу, преживљавао је прошлост, борио се са садашњошћу, и то га је чинило несрећним до очајања. И докле га је околина сматрала спокојним, он је у својој несрећи завидео спокојству и срећи оних под кровинаром, којима ни насушни хлеб није био увек обезбеђен.

И напослетку је одлучио да таквом стању учини крај. Али, пре него што је наслонио револверску цев на своју слепоочницу, *затражио је бисер у своме искуству и сазнању, да га остави у виду поруке своме јединцу, како би му јединац, кога је толико волео, био задовољан и срећан у животу.*

И овај човек - који се у животу сретао са највећим богаташима, највећим разметљивцима и пустоловима; који је имао прилике да види све махинације и прегнућа у трци за материјалним богатством и бесом

¹²⁰ „Отаџбина”, број 15, 3. јун 1934. године.

људи свих професија и положаја; који је, напослетку, и сам могао такав да буде и тако да ради, тај човек, гледајући смрти у очи, у родитељској љубави - великој као Бог - није пожелео да му јединац пође овим путем. Није желео да му син буде од оних што јуре за материјалним богатством, и што у бесном и развратном животу виде чари земаљског раја и среће. Богат искуством, он је увидео да права срећа лежи сасвим на другој страни, па је у опроштајном писму поручио своме јединцу: „*Мој Саша! Гледај да од тебе постане човек... Буди скроман и бићеиш срећан... остајем твој несрећни Тата*”.

(Стеван Раичевић, генерални директор...)

*

Ми смо раније, говорећи о васпитању имућних, казали, да *само моралан рад на корист своју и општу даје тон и пуноћу живота и чини живот срећним*.

Скромност је врлина и једна од најсигурнијих подлога за развијање моралне делатности. Зато се нарочито данас, у доба друштвених аномалија, разврата, неморала и помућених савести, оваква порука овог несрећног оца своме јединцу треба и мора сматрати као израз особите родитељске љубави и правилне оценое животног правца...

Не чуди нас ћерка оног сиромашног служитеља, која је - попут жабе кад је видела да се коњи кову - дозволила себи такав луксуз, да поред све немаштине купи бунду од 15.000 динара и на тај начин утроши целокупну очеву уштеђевину. Нити нас чуде они многобројни, који у гомилању материјалног богатства ради богатства и беса свога и својих породица, не бирају средства. Њих је тај талас захватио, а интелектуална скученост и морална беда не допуштају им да подигну главу и протру очи - да виде колико су забраздили и како се на тај начин приближују ивици сопствене пропасти. Али се не можемо чудом начудити, што у тој лудачкој трци за материјалним богаћењем и развратним животом видимо и многе највеће интелектуалце, као и људе на највишим положајима! Зашто бар они не иду правим путем, што би служило на част не само њима и њиховом потомству, већ читавој нацији?! Зашто да се утркују у грабљењу, кад им је Бог дао све услове да буду честити и срећни?! Зашто допуштају да их народ мрзи и презире, уместо да их поштује и воли?... Зашто таквим радом унесрећују народ, кад има много часних послова, који би донели много већу срећу и њима и народу?!...

Робовање златном телету никад није добро свршавало. То треба имати на уму нарочито данас, кад се и највеће гомиле злата у целом свету љуљају...

Између рада и начина живота тих људи и живота широких народних слојева лежи велика провалија. У томе може наступити такво стање, да и они увиде колико су у својим поступцима далеко отишли ван граница допуштенога - па и нешто више: могу и они доћи до сазнања и уверења, које је овај несрећни отац оставио у аманет своме јединцу.

ЛАЖНИ АПОСТОЛИ ¹²¹

Бојте се лажних апостола!

Ако апостолат схватимо као узвишену службу једном идеалу, онда, да одмах кажемо, не страхујемо да ћемо у давању слике, у састављању листе лажних апостола имати тешкоће.

Ако изближе посматрамо оне са којима смо у свакидашњем разговору, ако испитамо личност извесног „трибуна”, *ако сазнамо приватан живот извесног „јавног радника”*, ако прозремо намере „народног човека”, ако смо упознати са интимним очекивањем извесног чиновника, лако ћемо се уверити да *лажног апостола сусрећемо на сваком кораку.*

Са мало труда, увидећемо да је лажни апостол заузео многе позиције и да он има толико савезника, да нашем народном организму од њега доиста прети велика опасност.

Када се у Библији на једном месту каже да је „вера без добрих дела мртва” и кад наш народ вели: „Не слуша село попу шта говори, већ гледа како он живи”, тим самим је хтело да се каже, да се од правог човека не тражи само да исповеда извесно уверење, да по дужности или иначе лепо говори, већ и *да ради онако како говори. Дакле очекује се хармонија између речи и дела.* Зар ми нисмо сити китњастих фраза, лепих, често и убедљивих говора? - Да ли ће те речи, и ако и лепе и важне, деловати у правцу доброга, често зависи од приватног живота, од поступка самог говорника или писца.

Још када ђак бира струку којој ће се посветити, када ступа на универзитет, врло често, он се не опредељује према својим способностима, према личним склоностима за овај или онај позив, већ *према томе каквим се материјалним користима нада од свог будућег позива. Ако се у томе превари, он је разочаран, клонуо, често до те мере, да ће поћи и на другу страну, радити и посао за који се није припремио.* Примери: доктор медицине - дактилограф, народни учитељ - полицајац.

Када академски образован човек или иначе „виђен човек” (или њихове жене - то је свеједно) дође до сазнања да посланички мандат, поред части коју сам собом треба да донесе, може бити и средство за лепу каријеру у животу и послужити и за брзо и сигурно богаћење, потрудиће се да се, макар и лажним представљањем, дочепа поверења маса. Говориће, радиће све што инстинкту масе годи, само да се постигне циљ. *Чиниће и глупости.* Али себе ће правдати „узвишеним циљем”: зна он зашто то чини, треба прикупити и чувати своје људе. Паре, пиће, менице већ су обична ствар. Пијачног дана, или иначе „кад се сиђе у варош” пије се, једе, пуши и онолико колико се иначе не чини. Само да се и тако осведочи пријатељство, створи и одржи „веза с народом”. Толико њих заузимало се код свих власти за најопасније зликовце, разбојнике... Ако се ништа није могло - пријатељ - зликовац упућиван је у душевну болницу. Богат сељак одвођен је у варош за пандура... Све то рађено је да се очува „поверење”, управо да се чува богата зобница.

¹²¹ „Отаџбина”, број 15, 3. јун 1934. године.

Брани сва могућа начела: данас је најшири демократа, прави слободар из осамдесетих година, сутра је просвећени апсолутиста; данас је народ дозрео за све слободе, док је јуче показивао да је ту слободу злоупотребљавао, да није био дозрео; данас је за заштиту земљорадника од зеленашких интереса, док је јуче као директор банке или велики акционар тако стекао плату, ауто; данас у Београду - како би рекао Ранко Тајсић - једе печење, бечке шницле, пије пиво и једе „швајцеркез“, док кад дође у село једе киселицу и пије „шому“; у вароши пуши „Вардар“, а у селу „Саву“; кад је у Београду, међу посланичким друговима из већине, говори службено, онако како годи влади, кад оде међу бираче говори „опозиционо“. Увек говори о поштењу, за сиротињу. Међутим, по правилу, помаже моћног, „утицајног“ човека. У парламенту говори „кроз прозор“. Кад свој велики говор спрема, мисли на своје бираче. Рећи ће увек оно што њих интересује, шта њима годи. Ништа му неће сметати да рад владе најоштрије критикује, а да опет свој говор заврши фразом: „И ако влада није радила онако како смо ми мислили, ипак због наше унутрашње и спољне ситуације ја ћу гласати за!“ Зна он и овде шта ради, убио је две муве: народу-бирачима се представио као пријатељ, владу је одржао. Разлог је јасан: боји се да, ако влада падне због неповерења у скупштини, да он може ићи кући, на изборе, што би он најмање желео и поред свег „поверења“. Док је уз „већину“ он овако „глади“. Кад се из својих чисто „начелних“ уверења „крене у опозицију“, у „борбу за народна права“, он преврне opakлију и оспе палбу и на оне које је дотле величао!...

О јавном раднику - шпекуланту који улази у категорију лажних апостола, писали смо у ранијем броју „Отаџбине“.

*

Да кажемо нешто о чиновнику - лажном апостолу.

И за време учења у школи, он је, читајући новина или посматрајући запослене другове који „примају“, дошао до великог „сазнања“ да је за будући живот, за каријеру добро да буде члан „јединоспасавајуће“ странке. Још ако успе да буде председник или барем какав истакнутији функционер у клубу, може очекивати да ће добити и место у каквом кабинету, да ће доћи под моћну заштиту, до пријатељства уваженог пријатеља. Ако је то урадио, више од пола бриге пребринуо је. Када уђе у службу, без обзира коју, он ће, и даље будним оком пратећи партијски живот, и у свом службеном раду старати се да чува интересе својих људи; на све могуће начине подупираће све могуће и немогуће кандидације - само ако то захтева „виши интерес“ партије. Види он да је то „добро“, да само такви људи праве лепу каријеру. Зна он да је један председник првостепеног суда са судским пандурима организовао зборове и конференције изборне, да је се у изборном кругу само преко њега могла добити државна служба; да су све судије једног суда у изборној борби на својој судској територији били врло активни у толиким изборима после рата; да и врапци знају да су начелници срески до избора „држали у фијоци“ кривце општинских часника и по њима радили само онда ако би то било у интересу

владиног посланика. О издржавању казни, наплатама и о изборним горосечама и да не говоримо, јер би нас то далеко одвело.

И млади чиновник то све види и иначе зна. И та истина, то искуство, та саблазан делује. Зато није чудо што чујемо да се неки млади чиновници буне, зашто се већ једном не унапређују. Веле: нисмо „активни” чланови партије, живимо у престоници и толики низ година остајемо на истим положајима и доживљујемо да нас неки старци из унутрашњости прескачу. Даље веле: „Докле ће ти старци; кад ће изумрети они из Балканског рата, да нама направе места?” - Тако говоре и они који из Београда нису макли, иако чак ни кратак ђачки рок у кадру нису служили. То су очекивања, истините изјаве неких чиновника данашњице. То су „оправдане” интимне мисли њихове. Таква схватања себи су нашли места, пласирала се само захваљујући основним линијама „велике политике” коју смо водили...

ДАНАШЊИЦА КОД НАС И У СВЕТУ ¹²²

Ако у мислима прелистамо векове прошлости, за које зна историја, па их упоредимо са данашњим веком, морамо доћи до врло неповољних резултата по данашњи век.

Данашњи - двадесети - век има свега у изобиљу што ниједан век пре њега није имао.

Има хране више него што треба, па ипак у појединим земљама људи умиру од глади.

Има одела више него што треба, па ипак иду људи дроњави и бедни.

Има обуће више него што треба, па ипак има људи у траљама и босих.

Па иако је овај век у оваквом материјалном изобиљу, општа карактеристика његова је: оскудица и несрећеност. Огроман проценат у већини држава пати и у очајању је.

Једна незнатна мањина у свету бесни, а огромна већина горко пати.

С обзиром на ово и овакво стање у свету, да још није хуманих друштава, које ово стање у неколико чине сношљивим, могли бисмо закључити да овај век није један од бољих које нам повесница света приказује.

Једна огромна мањина у свету тражи за себе непрестано сласти, што више сласти, уживања, богатства, аутомобила, беса, а једна небројена већина вапије да се до Бога чује: Правде, што више правде.

Дајте нам што више социјалне и Божанске правде, говоре они. А неправда бесни и даље свуда и на сваком кораку. Жива стихија-народи постају све више гладна звер, која прети да баци у понор све добре тековине предака данашњег човечанства.

Сваки мудар и целисходан покушај овде и онде, да се спречи зло, које прети да новом катаклизмом убије најбољи део данашњег човечанства - остаје глас вапијућег у пустињи.

Све то некако политички букачи и хохштаплери у политичком животу појединих земаља за 24 сата преиначе, покваре и обеснаже. И тако из дана у дан.

¹²² „Отаџбина”, број 15, 3. јун 1934.

И кад се овако попну на високе положаје они као недорасли за та места почну рушити и оно што треба чувати као највећу међународну светињу: покидали су везе поверења међу појединцима и међу државама. И не само то, већ су понегде сасвим уништили и искоренили тако потребно културном човечанству начело солидарности.

Ту лежи зец свему злу данашњице, која је преливена петролеумом па се сад само чека кад ће и где ће неко да запали само једну жижицу па да букне цео свет у пламен.

Свему овоме злу крива је *рђаво организована школа у свету*, уопште, јер је промашила циљ.

Али, шта је ту школа крива питаће читаоци.

Ево шта!

Прво она није спроводила тако звану бифуркацију ни по рођењу ни по успеху у школи па да ако не феномени, а оно *најбољи дођу на водећа места у појединим установама у држави*, већ је често место одабирања најбољих било *одабирање најгорих*, ако су само били добри ујнићи и теткићи, или скутоноше демагога.

Па откуда још долази ово зло?

Долази отуда што су *бачени под ноге сви ауторитети* почевши од онога у породици па до онога највишег у државној чиновничкој хијерархији.

Ко поруши ове ауторитете?

Порушише их многобројни демагози у свима државама најпросвећенијег дела света.

Како то?

Ето тако, школа је уопште, као што смо напред рекли, промашила циљ у свету. *Почела је на многа места давати ладолеже, ветрогоње, ајмане, хохштаплере, који су се почели пети на места, за која нису ни по чему били дорасли.*

Квасац општег зла бујао је све више док није дошло до овога што данас сви својим очима гледамо.

И ми и суседне државе налазимо се у положају орла, који је заглибио канце у смолу, али не и крила. Још има времена и могућности да се размахне крилима и спасе ситуација. Али, ако утопимо и крила у смолу онда нам нема спаса.

Пожуримо да размахнемо крилима док још није доцкан.

Интерес је нас, и Балкана и Европе да пожуримо јер је Ханибал на прагу.

Наше друштво уже и шире представља данас ватриште на коме има пуно наслаганих и сувих и сирових дрва, али ватре нема. Шта вреди ватриште кад се на таквом ватришту нико ни огрејати не може?

Некада су, у *првом реду просветни радници* у нас, оно што су говорили ином то потврђивали својим чином.

Данас све више и све чешће није тако. Ко друкчије мисли тај се или љуто вара или сам себе лаже.

Човек има три главна центра: исхрана, осећање, мишљење.

Та три центар у предратној нашој школи били су координирани.

Данас је обраћена поглавито пажња стомаку и нешто мало мозгу, а срце - које својим осећањем чини човека човеком - напуштено.

Накратко: васпитна страна није у реду ни у породици, ни у школи ни у друштву. За то не треба нарочитих доказа: они су свакодневно очигледни.

Мотор породични, мотор школски и мотор друштвени попустио је. Координирање напред споменутих главних центара у човјечијем организму дужна је да доведе у склад школа; у противном ће постати огњиште без ватре.

За извођење ових замисли потребна је праведна друштвена сила.

И та праведна друштвена сила мора да се јави и ступи у акцију што пре док наш орао још није утопио крила у смолу. После ће бити доцкан.

СУПЕРПАТРИОТИЗАМ ¹²³

„Гласник” главни орган „странке”, која себе сматра националном под називом „Југословенска национална странка”, нашао је за потребно да у једном од својих првих бројева нападне патриотске организације у нашој земљи. Најочитији доказ да су ти људи навели име које им не припада лежи баш у самој овој појави, у овом нападу, где се патриотским организацијама и њиховом вођству импутирају фашистичке и хитлеровске тежње. Овакве тежње, не само по нашем мишљењу не би биле никакав грех, већ на против ми налазимо да се оне појављују као једна насušна потреба, за све оне средине у којима безидејна садашњица слави свој тријумф.

Дрскост је, кад се тежње и намере појављују у главама оних људи, који су угушили своју сопствену савест, који не поштују своје сопствене законе и који су се утопили у море своје корупције, Ми знамо да нису за презирање сви они, који имају порока, али су за презирање сви они који немају никаквих врлина.

По писању главног органа тих људи излази, да се националном политиком у нашој земљи могу бавити сви без разлике, само не они који припадају патриотским организацијама. Они дакле оспоравају то право баш оним истинским родољубима, који су своју земљу највише волели, који је воле и који ће је увек волети, - онима који представљају праву снагу отаџбине и здраву свест нације.

Лист подвлачи, да ће ти људи, тј. та „странка” и убудуће свим својим снагама подупирати рад свих наших патриотских организација. Само кад се тај чланак у целости прочита јасно се види, да ће то „подупирање” бити баш с оне стране, са које с најуспешније долази до рушења. Многобројни примери служе нам као доказ овог њиховог - „конструктивног подупирања”.

Тај лист чак и прети, тврдећи да се од стране тих организација - „износи нека нова идеологија, неки нови програми који су чак и много удаљени од основних начела нашег устава и од постојећих закона нашег државног устројства”. Затим додаје и ово: „из те средине често пута покушава се представити народу, да су наше прилике несносне а људи који носе тешку одговорност за вођство јавних послова неспособни и непоштени.”

¹²³ „Отаџбина”, број 15, 3. јун 1934. год.

Ми смо далеко од рата пуних 15 година. Цео наш народ пратио је и видео сваки рад у том поратном времену. Патриотским организацијама и нашем народу, није потребно да ма ко објашњава то стање, јер смо га ми сви врло добро осетили на својој кожи.

То нека добро упамте сви они, који се уљушкују у веровању: да се читав један народ, читава једна генерација може држати годинама у заблуди и да јој се још увек могу сервирати разне немогућности, лажи и блефови. Нека упамте и то, да интереси нације и земље не могу дозволити, да се ма у коме усели веровање: да се може освојити сваки град у који би човек успео да утера магарца натовареног златом.

Исто тако не можемо дозволити да поједине установе и форуми и надаље служе извесним личностима - а ми добро знамо ко су и где су оне - као заклони и паравани иза којих би они дрско и несметано, на штету нације и угледа државе, спроводили своје себичне рачуне.

Ми високо поштујемо свачије заслуге из прошлости и ведрим очима гледамо у нашу будућност. Уосталом народу је добро познато да толики наши људи, са часним изузецима, који су од рата наовамо управљали нашом земљом, нису били на висини ситуације; међу њима има и таквих који још ни до данас нису свесни у какав су ћорсокак земљу довели.

Сви они у којима се уселио силедијски дух лажи и неодговорност, сви такви и њима слични, нека добро упамте да се са народом не треба шалити и да не треба злоупотребљавати његово стрпљење: „народ је као и облак: некад пороси, некад покоси; некад донесе, некад однесе; некад украси, некад угаси; некад нарани, а некад сарани”.

Кад је реч о „политичкој арени”, коју нам тај лист препоручује, онда нека одмах зна да у такве арене ми нећемо. Са аренама у којима се боре корупционаши и надмудрују лицемери, откривајући узајамно своје старе грехове и запушавајући један другоме уста, нови људи не могу и неће да имају никакве везе, никаквог додира. Овима би једино доликовало да се у тим аренама појаве на начин, како се некад појавио Христос у Храму Господњем истеравши из њега све оне, који су веровали да се на том месту може водити трговина са земаљским благом.

Међутим како изгледа ти људи, који су у нашој земљи вршили и извршили „подупирање” свега и свачега, па сад им се прохтело да изврше „подупирање” и наших патриотских организација, имамо и сувише примера на свим странама наше тешке садашњице.

Ето баш ту недавно водила се буџетска дебата у Народној Скупштини и док се на једној страни износила факта и чињенице о свему ономе што би требало хитно отклонити и тако обезбедити здрав морални и правни поредак, дотле се на другој страни показивале тежње, да се јавна контрола и добронамерна критика упуту оним истим каналима, који су довели до тих изнетих жалосних последица и резултата.

Атмосфера коју су ти исти људи, који сада нуде своје „подупирање” створили у својим сопственим редовима - у својој сопственој арени, натерала је једне од њених чланова да затраже вешала за оне, чији лични егоизам иде испред општенонародних интереса. Међутим други из те исте арене били су приморани да тим поводом изговоре и ове речи: „Слободу не рађају ни силници ни кукавице, не рађају је капиталисте,

каријеристе ни расипници. Слобода тражи чисте савести, чврсте карактере. Нека ово упамте добро сви они којих се то тиче.”

Та иста загушљива атмосфера натерала је једног угледног члана главног одбора те исте „странке” и њеног дојучерашњег министра, стручњака и човека чија се објективност и вишегодишње политичко и министарско делање не може довести ни у какву било везу са било каквим аферама, - да са писменим доказима у руци обелодани поражавајуће чињенице о штетном и незаконитом раду једног његовог партијског једномишљеника и министра, такође члана главног одбора те исте странке.

У времену када лаж, фалсификат и неодговорност славе свој тријумф, та искрена, објективна и поштена реч одјекнула је као глас јерихонске трубе у срцима свих родољуба од Кајмакчалана до Триглава...

„Подупирање” патриотских организација од стране људи, чије су савести толико утрнуле да су постали неосетљиви за сваку објективну критику, ником није потребно. То њихово „подупирање” ми не примамо, већ нека га они врше у својој сопственој кући, у њиховој сопственој „странци”.

А ми ако не можемо како хоћемо, ми ћемо онако како можемо.

НЕ КЛАСА, НЕГО НАЦИЈА!¹²⁴

Највећи и најбољи део наше универзитетске омладине, по многим обавештењима које добијамо - онај најнесебичнији део - мршти се кад се говори о отаџбини.

Налази да је отаџбина исувише мали олтар да би на њему могао да се распали огањ њиховог одушевљења. Верује да је Нација недовољно узвишен субјект историјске судбине. Мисли да национална историја - има звук прапорца - који њену душу не може испунити. Говори о човеку, човечанству и међународности с одушевљењем. Уверена је да права историја почиње од Карла Маркса.

Ми се не чудимо томе. *Омладина* - она права: напон, лепота и жар - *мање но ико може без одушевљења*. Одудевљење је животни закон. А ако је омладина омладина, онда она мора у себи тај животни закон више од свију других да осећа. И како наша данашњица није лепа и не може никога да одушеви, то је разумљиво што она тражи изван наше данашњице предмете које сматра достојнијим свог пожртвованог пламена.

Али ако се тој појави не чудимо, не значи да је можемо примити и одобрити. Напротив. Сасвим отворено, морамо замерити овој младости што у самој себи није нашла довољно снаге да спречи овакву своју реакцију на наше садашње прилике.

Данас није вечност. То је заиста само тренутак. И наш став према тако великим стварима као што је нација и њена судбина не може бити одређен нашим тренутним приликама. Прави човек - а младост свакако има оправдану амбицију да јој прави човек буде мерило - се ни према мањим стварима не опредељује из сићушног става, већ из орловске

¹²⁴ „Отаџбина”, број 16, 10. јуни 1934. год.

перспективе. *Ако нелепа данашњица наша не може да нас одушеви, радимо с одушевљењем на њеној поправци. Али не okreћимо главу од ње! Не бежимо од своје дужности!*

Нек се не мисли да ми не видимо драму опште човечанске историје од историје националне. Бојимо се чак и да кажемо колико смо дубоко свесни њене реалности. Али ми је сагледамо и у њеном обиму и по њеној садржини. И не само да нам национална историја не смета да опште човечанску схватимо, већ нас баш она и помаже у томе.

Нације су најмање историјске јединице у општој историји људског рода. И то не по нашој вољи, већ по природи ствари. Нико не може утицати на историју човечанства друкчије него преко историје нације. Нација је дакле најмања маса чији је покрет релевантан у људској историји.

Нација је расно-историјска стварност. Свака нација. И свака још као таква нова развојна могућност човечанства, јер је нов могући утицај једног новог израза. *И национална историја није ништа друго но тражење тог израза одговарајућег националним развојним могућностима. Грех је дакле против човечанства осиромашење његове историје и његове физиономије - овакав став добре наше омладине према својој нацији и својој историји.*

Ко је истински грађанин света мора желети да свака нација дође до свог највишег израза, да испуни меру својих развојних могућности. Како онда да својој нацији то исто не пожели и свом снагом не осети тај дуги процес што се зове историја његовог народа?

*

Говори се да су класе стварност и да идентичношћу интереса и животних услова класа прелази границе нација и везује припаднике исте класе разних нација тако, да ове класе треба да су историјско-масовне јединице, а материјални интереси и услови мотиви свих историјских збивања.

Можда би се рационално могло некако друштво такво и направити. Али данас није такво. И живот није рационалан. И не видимо кад ће то бити. Ни како ће. Сигурни смо да бољшевичка класна Русија води истоветну спољну политику и сваким даном све истоветнију као и национална царска Русија. А то значи, *пошто царска Русија није водила класну спољну политику, да бољшевичка Русија води националну - јер иначе не би могле да буду истоветне.* А ово опет значи, да није класа историјско-масовна јединица људске историје, већ нација.

Сигурно су интереси југословенског сељака и радника, - пролетера и домаћина тесно везани за интересе југословенске државе, као правно-политичког израза југословенске нације. Интереси југословенског сељака могу бити још у таквој опреци са интересима сељака друге државе. Тако и радника. И бескућника. И кад би били сви у једној држави - тако би било. А камо ли овако.

Значи да нација представља не само расно-историјску индивидуалност, већ је нација, односно њен правно-политички израз - држава - средишни интерес свију класа и редова једне нације. Све су класе

заинтересоване у њеном одржању и развоју. *А самим тим, национална солидарност* представља угаони камен државне политике са својим корелатима: *националном дисциплином и хармонијом класних интереса.*

*

Несрећан смо ми народ досад били. Биланс српске историје је овакав: За тринаест стотина година, једва две стотине година неког мирног развића у својој држави под Немањинима, и сто година историје од Карађорђа наовамо. - Хрватска историја још несретнија ваљда. Неколико покушаја да се дође до своје државе, завршене уговором са Коломаном, по коме је формално-правно континуитет државе хрватске био сачуван, да се стварно омогући огроман утицај туђински на хрватско развиће. - Код Словенаца историја постоји као легенда са Господетског поља. - Бугари су имали сличну судбину као и Срби. Развиће, под оваквим условима, није могло бити повољно.

А развојне могућности овог народа су велике. Има он шта да изнесе на општечовечанску трпезу у сваком погледу. Али то има само кроз своју националну историју и кроз своју државу.

КО СМО И ШТА ХОЋЕМО ¹²⁵

Питају нас ко смо и шта хоћемо, које смо партије и ком правцу припадамо. Ево да о томе нешто кажемо.

Припадали смо разним странкама, али још раније дошли смо до сазнања и уверења, да су данашњем историјском добу партије исувише уски оквири, да би се могли правилно решавати тешки проблеми садашњице. Још много раније дошли смо до убеђења, да нас од много људи у нашим странкама одваја дубок јаз, а да по својим схватањима и моралним тежњама имамо опет многе људе у политичким странкама.

Није нас уплашио 6. јануар и није нас од наших старих странака одвојио он. Одвојили су нас наша схватања друштвеног морала и наша схватања тежине положаја у коме се налазе наш народ и наша национална држава. Уплашило нас је, заиста, откровење, да су партије какве су биле пре шестог јануара и какве се стварају и данас после митровданских избора, немоћне да оздраве наш државни живот и да створе нове моралне подлоге за несметан и правилан развитак нашег народа. Уплашило нас је откровење, да у свима гранама државне управе стоје људи без компаса и без очију.

Не отимамо се о власт. Али тражимо оздрављење нашег народног живота - не фразом и лепим говором, него делом и поштеним напором. Ми тражимо да се у овој народној нам кући запосле све наше народне вредности, све вредности по моралу и способностима. Ми тражимо да се одасвуда, од највишег до најнижег положаја, изгоне недостојни и неспособни. Рекли смо већ једном по чему ће се познати они, који треба да дођу... По делима. Без тога нема поправке. Ми тражимо, да се

¹²⁵ „Отаџбина”, број 16, 10. јуни 1934. год.

најбољи синови овог народа жртвују и сагоре на обнови моралној и материјалној, духовној и организационој, као што су се у прошлости стварајући ову нашу националну државу, жртвовали најбољи синови нашег народа сва три племена и све три вере.

То је основно. Ето, ко смо. Имамо моралне снаге да се одупремо сваком злу, имамо храбрости да се боримо против сваког неваљалства, имамо јакости да иступамо против сваког непоштења. А ту снагу, ту храброст, ту јакост, то убеђење црпили смо из историје нашег југословенског народа, па и данас у нашем морално здравом, добром, честитом и поштенем народу налазимо основе за овакав рад.

ЛАЖНИ ПРИЈАТЕЉИ¹²⁶

Сачувај ме, Боже, пријатеља!

Ко вам се све не прави пријатељ!

Пријатељ вам је друг из основне школе, војске, друг на њиви, у радионици, трговини, канцеларији... Изгледа, пријатељ се зове сваки, с ким се познајемо и нисмо у свађи. Још ако је тај пријатељ и човек од положаја, пријатељство је и несумњиво и непоколебљиво и велико. Наравно, пријатељство према човеку од положаја није случајно. То се јасно покаже у моменту - кад пријатељ изгуби положај. Чувени пример из Лесковца то највише илуструје. Јутро. Трговац ушао у кафану и сео. За њима улази срески капетан. Трговац одмах довикује: „Келнер, две кафе!” Капетан седа до трговца и саопштава му да је премештен. Без речи више, трговац довикује: „Келнер, само једну кафу!” Када, потом, капетан рече да је унапређен за окружног начелника, трговац остајући при првој поруџбини, још гласније зове: „Келнер, опет две кафе!”

Ако сте једном посматрали дочек посланика - активног министра у изборном округу, морали сте приметити да се много њих - често и људи од положаја - отимају о чувено „министарство куферче”. Кад би тај исти министар сишао с власти, не само да би он сам носио своје куферче, већ би тешко нашао кога „пријатеља” који ће му бити на руци да лакше нађе кола за оближње место.

И сами чиновници министарства свој став, чак и своја „уверења” подешавају према ставу и уверењу свога ресорног министра. И док је овај на врху ресора, клањају се, често и пузавачки. Међутим, кад он сиђе с власти - све се измени...

Такво понашање плод је схватања човека без става и без убеђења.

За то су и та „поштовања” и „пријатељства” исто тако сигурна, као и *пријатељства партизанска*, која се, углавном, одржавају кроз услуге које пружа партијска организација.

Не може се назвати пријатељем народа човек који само за куповање душа потроши о изборима стотине хиљада динара и тако корумпира бираче. Пријатељ-кандидат, после успелог избора, труди се да буде пријатељ министра, без обзира на то што неке поступке овога не би одобрио.

¹²⁶ „Отаџбина”, број 16, 10. јуни 1934. год.

Пријатељство се некако исплаћује и код оних који се представљају као „*пријатељи опште ствари*” и тако себи присвоје патент на извесну врсту јавних послова од општег интереса, па, често, од тога лепо и богато живе. Бива да они остају на врху једне организације, док су у добро плаћеној служби једне друге организације, чији се интереси у основи сукобљавају са интересима оне прве. Дешава се да се за чланство у једној организацији прима хонорар од групе, чији су интереси супротни интересима челникове организације.

Сетимо се и чиновника који не ради или по правилу оставља посао за „сутра”, док му је главна брига да „хвата везе” и да се у раду „не замера” како онима који су на власти, тако и онима за које сматра да могу на власт сутра доћи. Баш у погледу овога кукавичлука, навешћемо један живи скорашњи пример: виши чиновник не сме да предузме један поступак, отворено наводећи као разлог факат, да дотичног господина често виђа у друштву извесног високог чиновника; да је видио код тога „господина” пуно визит-карти посланичких и сенаторских! Из тога он бојажљиво констатује „везе” и, вели напослетку, боји се интерпелације! И поред свега тога нећете имати куражи да таквом чиновнику, кажете да је несавестан, да није пријатељ свога позива.

Пријатељство опште, а нарочито пријатељство према народу, профанисано је.

Грех би био не истаћи „пријатељство према народу и народним правима” оних, чији је први шири „идејни” састанак омогућен бесплатним картама, а први избор у штаб партијски (макар кандидатуром и на два листама) требао би да значи сигуран изглед на одговарајуће место у државној хијерархији. Иначе, „ватрени”, „патриотско-државотворни” говори, приближавање маси не би се могло схватити. Ето, тако се „креће”, пише...

А шта да кажемо о оним лажним пријатељима чија је појава, први корак у јавном животу заснован на *фалсификату воље оних који су их начинили тим што су*.

Тешко је схватити оне новопечене лажне пријатеље народне ствари који напуштају оне који су их „долиферовали” на сцену; замећу битку противу непријатеља ћорцима, подижу велику ларму, јуначе се, јер су сигурни да и непријатељ не употребљава право оружје, већ опет - ћорке. Што је у целој ствари најкомичније, замећу „љућу битку” слуге Голубанове и ако и они воде порекло из истог гнезда - „соколова”.

Каквим именом да крстимо оне који са песницама у џеповима, у удобним салонима говоре „опозиционо” и док су јуче пријатеље позивали у борбу, данас их „штеде”, да ови не буду прогањани - а у ствари штеде само себе.

То пријатељство, тај став „борца” за народну ствар има понегде толико „дубок корен”, да смо на живим примерима видели да се лака срца, за ноћ прелази у противнички табор, јер, забога, „борило се, па се уморило”. Док се јуче запенушило доказима да јавна ствар не иде како треба, данас треба да се ућути, сутра похвали, а прекосутра брани оно што се јуче осуђивало.

Да завршимо. Бићемо задовољни не само ако те лажне пријатеље откријемо, демаскирамо, већ ако, као људи, према њима заузмемо став

и у свакој прилици покажемо им да су ушли у категорију лажних пријатеља. Ако у нама куца срце правог човека, ми ћемо тако и урадити. Ако би тако радили, могли би се добру надати. Иначе, ако ми само овако говоримо, пишемо, боље би било да ништа и не почињемо. Добро ћемо почети само онда, ако се нађу најбољи, најхрабрији који су у стању себе да забораве, да живе, да сагоре за опште добро. Но и то није доста. Потребно је изменити досадашње методе пренемагања према познанику неваљалцу. Сваки поштен човек треба да окрене главу од неваљалца. Зло треба јавно презирати. *Социјални морал, правда и опште добро морају нам бити једина политика. Тако једино може се радити са одушевљењем и љубављу.* Само они који те особине имају, могу се звати правим пријатељима човека, правим пријатељима народа.

ЖИВА ЦРКВА ¹²⁷

Наша хришћанска источно-православна црква истиче својим вернима да хришћанска црква треба да буде - „жива црква”. То ће рећи, да није довољно самога себе прогласити добрим хришћанином, ићи уредно у цркву на молитву, одстојати сваку свету службу, обављати све прописане црквене обреде: све је то само оквир и споредно, а оно што је главно и шта је садржина истинског хришћанства јесте сама слика у оквиру, јесу истинска дела хришћанске љубави и милосрђа, велика и мала, у свакодневном животу, у свако доба, дању и ноћу, у свакој прилици крупној и ситној, на сваком кораку, према сваком кога сретнемо пријатељу и непријатељу. Кад се само јасно овако каже, у чему је суштина правога хришћанства, шта управо значи истинско хришћанство, кад видимо да је „жива црква” у ствари истинско хришћанско деловање душом и телом на сваком кораку, кроз цео живот до гроба, онда уједно видимо, како захтев „живе цркве” у ствари сачињава цео живот истинског хришћанства.

Било је потребно истаћи овај идеал хришћанске цркве у свој његовој садржајној чистоти и поноћи, јер просвећеним хришћанским народима у Европи, па дакле и у нашем народу, овим је пружен путоказ за њихов цео живот, за велике и мале, за најкрупније и најситније њихове дужности у животу према своме народу и својој земљи, према својој ближој и даљој околини, према својој породици и према самима себи. Док бацимо један кратак општи поглед са овога хришћанског гледишта на задатке наше народне интелигенције, видећемо одмах у исто време и погодити прави пут којим једино можемо и смећемо ићи, па да испунимо у своме животу све своје дужности као истински честити људи и хришћани.

*

Узмимо за пример пре свега наше *учитеље и просветитеље* свих школа, основних, средњих и универзитета. Хоће ли бити довољно, ако

¹²⁷ „Отаџбина”, број 17, 17. јуна 1934 год.

који од ових учитеља на часовима својим ученицима само механички образлаже суве истине научне. Ако ову своју озбиљну реч не оживи сваки од ових учитеља пре свега истинском љубављу за овај наставнички позив, ако у њему не гледа и не види велико дело, ако у свакоме своме ученику не види своје духовно рођено дете, ако не сматра да ће бити и Богу и људима крив, пропусти ли макар ову или ону ситницу, да своју духовну децу обавести, упутити и поучити, школа неће бити права школа, учење ће бити без истинскога полета и одушевљења сухопарно и често чак - досадно. Ко не мисли и ко не осећа да треба да буде апостол својега просветитељскога позива, тај је само „трговац у храму Господњем” и није му место тамо, где се будући нараштаји напајају истином, правом љубављу и ватреним одушевљењем за своју земљу и свој народ.

*

Узмимо сада за пример једнога *лекара*. Је ли то добар лекар, који само дође болеснику, куцне га мало и послуша, набере чело и мало се замисли, поћути, па извади свешчицу за рецепте и на парчету папира напише, који ће се лек у апотеци купити. Нека је овде по среди и добар лекар, који је мање и више способан да погоди, од чега болесник болује, те који погађа да му дадне потребан лек. И у овом најбоље и несумњиво најређе случају овакав лекар није прави лекар, овакав је лекар само један - занатлија. Ако један лекар тако рећи и дању и ноћу не бди над здрављем својих суграђана, ако у свако доба дана и ноћи није готов да с одушевљењем пружи сваку потребну помоћ, ако на сваком кораку не мотри на прилике здравствене својих суграђана, ако сваку опасност на први поглед не отклања, ако своје суграђане свакодневно не упућује, не саветује и не помаже у борби противу свега што би им могло болест донети, онда лекар није прави лекар, онда је његова медицина само мртва, а ни у ком случају истинска „жива црква”.

*

Исти је случај и са свима онима, који се налазе у којој било такозваној јавној служби. Ако државни *чиновници* сваки у своме надлештву, и највећи као и најмањи, своју службу не схвате само као извор да себи прибаве плату, тј. средства за живот: ако им ово буде било чак доста споредно, а ако схвате као главно, као своју заповедну, највећу и најтежу дужност, да сваки поверени им посао обави што је могуће најбоље и најбрже, ако при сваком службеном послу себи кажу, да се тиме само одужују своме народу и својој земљи што их хране и што им пружају све погодне услове за живот, тек ће онда свака јавна служба бити обављена како треба и онда ће наша земља и наш народ напредовати и цветати у сваком правцу и погледу. Докле год чиновници буду гледали, барем један знатан број њих, на своју дужност као на некакав терет и досаду, докле год као рђав ђак у школи не буду само мислили на то, кад ће проћи већ једном то досадно време канцеларијско, дотле они неће никада осетити праву срећу, осетити

највећу и најлепшу радост због извршене дужности! Њима ће бити сталан терет свака служба, а они ће бити неподношљив терет и своме народу и себи самима! Њихово *беспосличење и несавесност у вршењу дужности осветиће се и њима самима и њиховом народу*, јер су беспосличење и нерад извор свакога порока и зла, и ко жели да свој рођени народ уништи нека га само навикне на нерад и беспослицу.

*

Ова „жива црква”, коју смо ми дужни да остварујемо према својој земљи, свом народу, својој породици и самима себи на сваком кораку сваком помишљу својом и сваким делом својим, великим и малим, ова „жива црква” како се може остварити, *зашто се може и мора остварити?* Ко ће бити тај, где су ти људи и који ће бити ти људи, који ће знати и моћи од дна до врха, од доле до горе, и мало и велико да побуде и да одушеве, да позову и да поведу под овом светлом и величанственом заставом „живе цркве”. *Очигледно је без великог образложивања и доказивања, да су овде пре свега потребни вођи, велики и мали, озбиљни и савесни, сами пре свега одушевљени и јаки да крену напред мушки и храбро, без обзира на тешкоће.*

Позната је ствар, да се једна и иста војска у рату бије сасвим различито, према томе какве је војсковође воде. *Дакле, недораслим војсковођама војска бежи из боја у бој и трпи само пораз за поразом, кад је војсковођа на висини, кад је потпуно дорастао, та иста војска гази само - из победе у победу.* Сетимо се из нашег Првог устанка примера који нам је дан у бесмртном Војводи Карађорђу. Кад год је била претила највећа опасност, кад год су се све друге војводе осећале слабе и немоћне, он је онда стао на чело, он је онда повео ту исту војску и с њоме сјајне победе односио...

Можемо ли ми имати за наше време потребне вође? Јесу ли се људи, које смо у вођењу великих и малих послова државних и народних сада по рату показали као дорасле и достојне вође? Остављајући на страну неколико сјајних изузетака, ми морамо са жаљењем да речемо да сада на рату ми нисмо имали дорасле вође и руковође у нашем државном и народном животу. Морамо чак шта више рећи да су многи од оних, који су по рату избили на најважније положаје, не само показали потпуну своју недораслост и неспособност за обављање своје тешке дужности, већ их је чак било и таквих, који су се недостојни показали, било је чак таквих који су се упрљали и осрамотили злочином личнога користољубља. „*Не сипајте ново вино у старе мехове*”, рекао је наш Спаситељ и Богочовек, Исус Христос. Настало је ново значајно доба историјско нашега народа. Ново доба поставља нове, врло крупне и врло значајне задатке. *Тешко нама, ако не схватамо шта смо дужни и ако све снаге не напрегнемо да урадимо што треба!* Ново доба иште - нове људе, људе који нису себе ничим окаљали, људе који нису као безмало сви досада по рату открили да су недорасли и да су неспособни. Истерајмо пре свега што пре „*трговце у храму Господњем*”. Мушки устанимо човек до човека, *као кад се земља брани од спољашњег непријатеља*, да прогнамо и да утаманимо и овога опаснога унутрашњег непријатеља. Обарајмо лажне свеце и

кумире, расчистимо земљиште, па да видимо и да сазидамо велелепни храм истинске и несебичне, идеалне, одушевљене и пожртвоване службе својем народу у истинској „живој цркви” народној.

ПОД ЈЕДНУ ЗАСТАВУ ¹²⁸

Кад су у освит 19. века Карађорђе и његови сарадници доносили коначну одлуку да угазе у борбу на живот и на смрт, па или да извојују златну слободу или да изгину сви до једнога човека, пред њих се постављало и пред очима им лебдело као најтеже и најкрупније питање: како од српскога питања да начине једно питање међународне политике?

У току 18. века српски народ у ондашњем београдском пашалуку и његове старешине надале су се да извојују своју народну слободу у наслону на суседну државу, хришћанску Аустрију. Зато се јуначки био и немилице крв своју лио наш народ уз Аустрију у борби против Турске. У славној битки код Сланкамена, где је погинуо сам велики везир и где је сатрвена турска сила, после чега је турска владавина протерана из Угарске, победу су одлучили - српски коњаници под својим војводом Јованом Монастерлијом (Битољцем).

Али се наш народ напоследку крваво разочарао и изгубио веру у Аустрију. То је забележио у својим „Мемоарима” прота Матеја Ненадовић и за потомство сачувао. Кнез Алекса Ненадовић овако одбија понуду команданта српских добровољаца Михаљевића да остане у аустријској војсци, а да се не враћа натраг кући:

„Истина је да сам се заклео да ћу му (цару аустријском) бити веран и против Турчина за слободу очевине моје војевати, и познато вам је да ја моје заклетве не преступам нити цара изневеравам и остављам, но цар оставља мене и сав народ српски, као његови стари што су наше прадеде оставили, зато идем натраг преко Саве, а немам писара ни других учених људи, но ћу ићи од манастира до манастира и казивати сваком калуђеру и попу да у сваком манастиру напишу, да више никад тко је Србин Немцу не верује.”

*

Кад је овако наш народ изгубио сваку веру да ће стећи своју народну слободу у наслону на Аустрију, натурила се сама по себи мисао, да се наш народ наслони на другу велику хришћанску државу и силу, која се занимала за ствари на Балкану, на једнокрвну и једноверну Русију. У крвавој борби од скоро десет година Карађорђе и српски народ у Београдском пашалуку у натчовечанском хрвању нису пропустили ништа да жртвују што су живи људи могли и што нису могли жртвовати. Било је ипак суђено да и наш народ дође до својега васкрса тек преко своје Голготе. Трагичне 1813. године заливени су у крви и сузе и вође народне и народ потоње мале Србије и за вечна времена изгледала је у грб покопана наша народна слобода и свака помисао и

¹²⁸ „Отаџбина”, број 18, 24. јуни 1934. год.

нада на њу. Ма да је те злокобне године изгледало све у гроб погребено, оно што су устаници и Карађорђе сматрали као главно, то је било постигнуто: у Букурешком уговору, који је Русија била закључила с Турском 1812, предвиђена је била унутрашња аутономија српска у члану VIII овога уговора. Карађорђе и многобројне, све прве војводе устаничке као и силан народ морали су бежати из земље. У крв и сузе заливени су они што су у Србији били остали. Али српско питање више није било чисто унутрашње питање Срба и Турака, оно је било постало чланом VIII питање међународне политике. Велика Русија била је постала онај моћни заштитник наш, којег је српски народ тражио и желео да добије у својој неравној борби с турском царвином.

Русија је сада морала бранити овај члан VIII Букурешког уговора не само нас ради него и себе ради, јер ако би пустила да се газе одредбе овога члана који се тицао нас, дошли би у опасност да се могу газити и одредбе које се тичу ње.

*

Како је страховито стање владало у потоњој Србији у времену између првога и другог устанка, показује ово писмо упућено 8 августа 1814. из Србије проти Матији Ненадовићу у Срему, а у коме преостале војводе у Србији, међу њима и потоњи кнез Милош, овако пишу:

„Господине прото, камо перва обећања нашега цара, кад си најпре из Петербурга дошао, у почетку крајине наше и нама постаријим потајно казивао, да ми имамо нашег хришћанског цара, великог Александра, који ће нас скоро избавити и својим крилом покрити, управљати и нама судити, а неће нам судити... проклети Турци. А ми смо јадни све то веровали, и под истом надежом живели и кренули се, себе и децу нашу на жртву давали, које смо после сви и јавно осведочени, чрез царске посланике, ђенерале, господина Родофиника и Недобу, који су у Београду седели... уверени через руску војску у Србији по квартирима и Београду бившу и најпосле чрез генерала Ивелића у манастиру Враћевици на сабору пред свима војводама и војницима и његове у име цара заклетве: да нас Русија оставити неће... Трошка ако немате, зашто пешке не идете, и леба не просите, док до цара дођете; на путу умрите од глади, а ми браћа ваша и род умиремо сваки минут од страха и зулума по путови, ми на вас уздамо се, да ћете ви сјединити сузе ваше са сузама нашим и да ћете непрестано умивати ноге и престол нашег великог цара Александра и велике надежде Русије... Отиђите, просите и видите, јесмо ли сасвим од нашег цара остављени, дођите и кажите нам истину коју од вас чекамо, тако вам великог Бога и Христова страшног второго пришествија и суда. Ако не одете и не дођете скоро да нам кажете, то сви од малог до великог ваши соперници да будемо на Страшном суду Божјем!”

Равно после 100 година од овог писма, у лето 1914. године, под вођством Карађорђевог унука: Краља Петра и прауника: данашњег Краља Александра, Србија је била, мада у врло судбоносној и крвавој борби, ипак у најбољем могућном положају: уз братску велику Русију биле су на њеној страни у овој борби поред других народа још два

најстарија и највећа европска народа и државе, племенита Француска и поносите Велика Британија, највећа царевина у историји света. Сви ми знамо славни завршетак последње борбе. Њоме је за вечна времена сломљена и прогнана аустро-мађарска власт, те нам више не суде... „проклети Турци!” За једно столеће завршио се, како видимо, управо један преврат: збачени су вековни окови туђинске владавине не само са Срба него и са Хрвата и Словенаца и сва три народа створила су своју заједничку народну државу. Остаје нам да се пређе још остатак нашега историјскога хода и стремљења: да још Бугари уђу у савез заједничке нам државе народне. Кад смо за једва сто година прешли овако дуги пут, да смо две моћне туђинске и насилничке царевине оборили и ослободили се, како да сумњамо да ће наћи пут заједници Југославија и Бугарска, слободне од ичије туђинске власти.

*

Било је потребно да бацимо овај општи поглед на најкрупније догађаје у историји нашега народа за последњу стотину година, да бисмо боље умотрили свој данашњи положај, а из овога извукли поуку, шта смо и како смо дужни радити. У натчовечанској борби, као што се види, наш је народ успео да превали још један тако велики и мучан пут у своме историјском ходу да пише изгледа да се догодило једно олујно надирање него да је један народ ишао колосеком своје народне повеснице. Данас не морамо милост да просимо и ничије ноге и престоле сузама умивамо и вапијемо за спасење. Данас ми имамо моћне и чврсте савезе, какве нисмо могли слутити да ћемо кадгод имати. Читав океан словенски од Владивостока до Салцбурга слио се у једну моћну целину све сне да брани и да одбрани родну словенску груду од ма чије туђинске најезде. Ту је уз то племенита Француска, која у низу ствари предњачи целоме човечанству, високо држећи зубљу слободе народа и права човека и грађанина. *Шта нам дакле само недостаје у ово наше доба. Шта смо још дужни и шта треба што пре још ми, данашњи нараштаји, да урадимо?*

Очевидно је да смо ми јаки везама и пријатељствима у свету и данас. Очевидно је да се наше пријатељство жели и тражи, а да се нашега непријатељства с разлогом многи боје. Али јесмо ли ми урадили све оно што смо били дужни, што је требало да учинимо и што смо могли да учинимо? Кад ћемо и како ћемо дужност своју извршити до краја?

Очигледно је да су наше снаге изнутра још увек било успаване било расцепкане, подељене, распарчане. Очевидно је да ми још ни издалека нисмо јаки, како би то могло и требало бити. *Нисмо ни издалека зато толико јаки, колико би то могло и требало бити, зато што као један човек, све што је боље, паметније и честитије још се нисмо окупили, што још нисмо сви стали под - једну једину заставу!*

Нашу „Отаџбину” ми смо покренули да *прибирамо, да окупљамо, да смирујемо и да спајамо људе, без обзира на раније њихове страначке погледе и ранији страначки рад.* Честит човек нека буде само сваки, па за своју мајку, ову нашу лепу Отаџбину сви да се прибијемо чврсто као гранитна стена, брат уз брата. Наш је поклич: Под једну заставу, за

један народ и за једну нераздвојну, велику, неразорљиву заједничку мајку нашу Отаџбину!!

ПОЛИТИКА ЦАРСТВА ЗЕМАЉСКОГА ¹²⁹

*„Земаљско је за малено царство,
А Небеско увек и до века”.*

Кад је пре седам година тадашњи председник владе објавио да ће водити политику Царства земаљскога, и они који су то запазили, и о томе говорили, нису прави значај ових речи одмерили. Оценили су то као реч без корена и без плода. Сетили су се Честитог Кнеза и дилеме у којој га је народна песма угледала, и из које га је изнела оним тако простим, али грандиозним стихом:

*„Цар воледе Царству небескоме,
А него ли Царству земаљскоме”.*

Упоредили су (јесте, упоредили су) ова два става. Утврдили су да је ову изјаву могао дати само човек довољно малоуман да би могао мислити да располаже заиста безграничном влашћу, и довољно ташт да би могао веровати да историја од њега почиње. Нашли су да је све то неуспело обесвећење народне светиње. Слошки су осетили да је косовски морал још жив, и зато пресудише да ова реч заслужује више презирања него љутње.

Али му нико дубљу природу не сагледа. Нити у томе опази знак достојан много туробнијих мисли.

Данас тек, кад добро сагледамо садашњицу и кад утврдимо стално повећавајући се пад нашег јавног и приватног живота, ми по правој вредности можемо ону реч да оценимо: Она није била без корена, нити је остала без плода. *Стварно је она била потврда друштвеног пада, безакоња и непоретка: трубљење победе сићушних и слабих.*

Не седе увек велики и јаки на местима које је природа ствари за њих оставила. Па се и дотле дешавало да ситни и слаби уседну на њихова места. Али, врло брзо се показивало да није могуће да тако и остане, а још мање да то постане правило.

У ово пак време први пут се деси да ситни и слаби уседну тако чврсто на туђа места, и у таквом броју, да њихов случај постаде правило, а њихова мера општа мера.

И измеривши својом мером све људе и све ствари, утврдише - с чуђењем - да се у дубокој основи народног схватања историје и судбине увредило веровање у превасходност и непобедивост косовског става.

- Невероватно су људи неправедни према ономе петлу кога су ставили у своје басне на подсмех свету, што се сиромаш, тражећи по буњишту црве и ровце, а нашавши тврди неукусни и несварљиви драги камен, усудио да стави у сумњу апсолутну вредност свог налазка. Јер

¹²⁹ „Отаџбина”, број 19, 1. јули 1934 год.

напоследку, између људске и кокошије врсте има огромне разлике, која оправдава овакву разлику у потребама, укусу и оцени. Много је тежи случај о коме говоримо.

Учинивши овако откровење (осим таштог чуђења: како је уопште могла цела народна историја да се изгради око тако „ваздушастог” и „нереалног” схватања) њима се учини ипак, као да им се кроз овакво схватање упућује неки подсмешљив прекор. Шта да раде с овим ставом? Друга мера, а не њихова, владала је у време његовог стварања. Ово схватање им је зато било и остало потпуно неразумљиво. То их одлучи да своје реформе отпочну из највећих дубина.

И тако објавише политику царства земаљскога!

*

Ко се бавио селекцијом биља и животиња, тај зна да овај посао захтева стални напор. Често је и сама непажња довољна да изазове назадовање. Дизање пак руку од посла, пуштање да иде како иде, има кобне последице: нижи, мање племенити примерци избијају све јаче, све многобројније, док бољи и племенитији постају све ређи.

И кад овакви примерци ојачају и набујају, онда, разуме се, услови животни дати од оних бољих и за оне боље постају излишни. Мењају се услови живота по мери и потребама оних горих и нижих. Тако, додуше, и многи напор и труд који је дотле био потребан, отпада: гори се задовољавају мањом пажњом и гором негом; ничу и где се не сеју - расту као из воде - и подносе све услове. *Али зато и принос опада.* Истина, мање је било труда, али зато и плод подбацује.

У селекцији, одабирању људи процеси су много бржи него код биља и животиња, јер сам човек, у одабирању није само објект - предмет - већ као субјект, лице, у свом сопственом развићу активно суделује. Угледањем и упоређивањем он и сам помаже или одмаже одабирању, према својим наслеђеним или стеченим особинама.

Ако се дакле, међу људима омогући успевање нижим примерцима, онда сви они, са недовољно учвршћеним бољим особинама сами од себе, теже да се ослободе ових бољих особина, које су дотле напорима васпитања изазиване и одржаване. Њима је до очигледности доказано да се успех у животу може постићи и без ових особина, - да се успех чак и сигурније постиже без њих.

Тада успех у животу долази као награда, што се немају оне особине које су дуга времена и вечите тежње људске врсте сматрали једино достојним украсом човечијим.

*

Да! Друга мера, а не њихова, владала је у време рађања косовског става.

Политику царства земаљскога објављују и изводе људи сићушне и слабе мере. Супротну су изводили они, за које Еуфимијин покров, намењен мученичком телу косовског кнеза, вели да су мерени моћном, славном и дивном мером.

„Нису првокласни потребни” дакле за извођење политике о којој говоримо. Довољни су „вешти људи”. Људи вешти за прављење сићушних „комбинација”, из чијег се низа, по замисли најдубљих међу оваквим, „политичарима” и састоји историја једног народа.

Политика царства земаљскога је политика кратке стазе. Како би сићушни хрчкови и јежеви могли имати орловске очи да виде дугу стазу бивствовања? А косовски став је рођен под мером дуге, најдуже, вечне стазе. „Под углом вечности” он разматра историју и судбину и вели:

*„Земаљско је за малено царство,
Небеско је увек, и до века”.*

За политику царства земаљскога се не може рећи да не бира средства. Бира их према мери својих људи и краткој стази на којој се за њих све свршава. *Шта би сићушни на краткој стази радили, са вечним вредностима?* Заиста би то био терет који би њима само сметао у извођењу „комбинација”. Зато су вечне вредности чојства и јунаштва - предности Царства небеског - у малој цени код присталица ове политике.

ГОРЕ СРЦА! ¹³⁰

Пре развигорца, пре пролетног буђења, као да се свуда осећа да иде пролеће. Још нема прве топлоте, још нису сокови и потоци кренули, још снегови по осоју леже, а већ смо сигурни да је нови живот непосредно близак: Нема више зиме!

Тако слутимо и препород нашег народног живота, и ако нас многе противне силе са знаковима своје власти и господства окружују. Ипак знамо да је нови живот непосредно близак.

Али ми нисмо пророци, већ пажљиви посматрачи народног нам живота, у потпуности његовој, па смо дужни не само изнети свој закључак, већ и показати на основу чега смо тако закључили.

1.) Ништа ново ваљда, што већ нисмо у нашим досадашњим члановима истакли, нећемо овде рећи. Само о оним опажањима колико су већ изнета, нисмо писали са овог гледишта, већ су раније употребљена да се кроз њих осветли други неки предмет разматрања. Данас пак скупљамо све разлоге наше наде и износимо их пред своје читаоце, да би само ову што боље осветлили.

Добри и честити грађани, којима се ми једино и желимо обраћати, имају велики недостатак: честити као што их је Бог дао, давши Богу и Цару оно што им припада, сматрају да су испунили потпуно свој задатак, па *без икакве везе са себи сличним*, „гледају своја посла”, уверени да немају више шта чинити за своје и својих добро. Добре жеље честитог грађанина спавају поред њега на његовом честитом узглављу и ретко кад да су прешле границе његовог имања и пронашле

¹³⁰ „Отаџбина”, број 20, 8. јули 1934. год.

и сјединиле се с другим добрим жељама и још бољим одлукама у његовом селу, - баш као и дим што избија из његовог огњишта.

За то време његовим селом, бановином и државом управљају они чија је сва снага врло често само у њиховој вештини да се повежу са себи сличнима, и да тако повезани умноже и прошире своју личност и своју снагу.

И ми, и овим, као и досадашњим нашим чланцима, имамо само ту намеру, да разбудимо оне усамљене честите и добре жеље, - да им покажемо да су усамљене, али нису саме, - *да је свака од њих велика вредност, али вредност неискоришћена, јер несједињавање чак ни са истом таквом жељом свог првог суседа.*

Ако ми дакле многу нашу мисао и поновимо, нека нам читаоци не замере: Исправка тог упоређеног недостатка добрих грађана захтева многе учестане напоре, честа понављања истих мисли.

*

1. Има већ више времена како се грађани питају: докле ће ово трајати? У последње пак време почињу све чешћи гласови: овако се више не може.

Под овим „овако” не мисле грађани на један одређени политички или друштвени облик. - У већини случајева реални људи, они мисле на резултате политичког и друштвеног живота, које осећају сваки појединачно и сви заједно. Не праве питање они од облика владавинских, али свакако их се резултати владавина тичу у највећем степену.

Под чамом нико живот не разуме. Одушевљење је услов живота. То је сам живот.

И зато као прво оправдање наше слутње да су близу дани новог одушевљења, новог живота, узимамо ове све чешће гласове: „Овако се више не може.”

Целим животом народним владају слични закони као и животом једног човечјег тела. И ово само од себе, ако има довољно отпорне снаге, реагира на неповољне услове за свој опстанак.

Како не би имало довољно отпорне снаге народно тело, које је у *свом косовском поразу нашло снаге за своју веру у крајњу победу?*

И зато ову драгоцену реч: „овако се више не може”, коју рекосмо да све чешће чујемо, узимамо као знак одлуке за реакцију народног тела на неповољне услове његовог опстанка, као појаву његове решености да се одупре снагама које су дотле у супротном правцу деловале на његов живот.

2. Али не само да се чују овакви гласови, већ видимо и у Љубљани, и у Загребу, и у Суботици, и у Н. Саду, и у Сарајеву, и Скопљу - а како ли не код нас - пламичке, *чија светлост има скоро исте одлике.* Као да се кора што покрива један исти прикривени народни живот на неким местима провалила, и отуда избио плам светлости. И све чешћа и све јача светлост!

Не можемо рећи тачно шта доноси сутрашњица, али ови учестали знаци, овако слични, уверавају нас својим јединственим ставом и

основним питањима народним, да су народне снаге не само решене да се одупру даљем падању, већ да су готове и на узлет.

3. И више од хлеба, *тражи се са свих страна истина и правда.*

Веровало се да истина и правда леже у самом нашем правно-политичком систему. Довољно је да остваримо форме, па ће и суштина бити ту. Потребно је, мислило се, имати школе и цркве, судове и друге власти, па није могуће да истина и правда не буду међу нама.

Показало се да истину и правду ваља, поред свега што смо од форми установили, нарочитим трудом тражити и пазити. Јер и школе и цркве, и судови и друге власти, могу небити испуњени истином и правдом.

Сад смо то дубоко осетили. С чуђењем смо утврдили своју заблуду. И сад на свима странама утврђујемо колико смо од истине и правде били далеко, *и хоћемо да ове краљевске врлине заузму своја места, по сваку цену, и што пре.*

4. И они који сад управљају земљом показују знакове узнемирености.

Љуте се на родољубиве организације, што се под неполитичким именом баве политиком.

Нека садашњи управљачи не мисле да је ово уперено против њих лично.

Ово је дубока реакција народног живота на опште неповољне услове у којима се налази.

Ма колико то изгледало немогуће, они су ипак у положају и данас ваљда да то схвате и постану носиоци баш те животне реакције. *Велике промене и велике победе би морали баш над собом лично да однесу, али сигурно је да би то било и за њихово, и за наше добро.*

Али немоћни су - то нека добро знају - да омету долазак оног што мора доћи.

СМЕНА ЧЕЛНИХ ¹³¹

Ко је био пешак у рату тај се мора сетити очајне љутње својих другова из трећег и четвртог вода на маршевима. Такав је поредак да се колона у чети сама од себе развлачи, па се они сироти убију трчећи док стигну предње водове на прописно растојање. А на одморима, тек што су они успели да дођу, чело колоне се већ диже и одлази, и тако за њих нема одмора.

Али зато старешине *да би повратиле равнотежу, врше чешиће смену челних. И тако тада на чело колоне избијају последњи, а први долазе на њихова места,* да искусе и сами како то изгледа бити у трећем и четвртом воду.

У нашем друштву они који су избили на чело колоне одмичу безобзирно и неуздрано. Сваким даном све је веће растојање између првих и последњих. Они последњи то виде; очајни су и љути због тога. Требали би и они први да то запазе. Крајње је време. Због њих пишемо овај чланак. Чини нам се да то треба много пута да им се понови.

*

¹³¹ „Отаџбина”, број 21, 15. јули 1934 године.

У задњим редовима последњег вода нашег друштва долазе *незапослени*. Наша статистика их приказује у малом броју. То је зато што се овај други далеко већи број и не појављује пред статистиком. Али зато постоји у грозном броју и у још већој беди. Сви наши градови и варошице су их пуни. То су, најчешће, они сељаци, што су у време просперитета, продали свој злехуди иметак у селу, прешли у градски живот, очарани „лакшим и лепшим” животом који се тада могао водити. Сад трче, без посла, куме и богораде, прегипају се до црне земље, излажу свакоме за кога мисле да има неког утицаја, своју беду и своје очајање и моле посла. Пристају да раде и што знају и што не знају, задовољавају се сваком наградом, јер ништа немају. То су они људи на тркалишту, по пијацама, око станица, пред фабричким вратима што се и очима нуде свакоме ко их мало загледа, обасјани неком сетном надом да ће може бити овде бити зараде. То су они људи које, док наша кола јуре друмом, сустижете или срећете како с каквим пакетићем под мишком или торбом о рамену иду прашњави и уморни, не дижући погледа са своје стазе, или дижући очи из којих ни тог једног тренутка не стигне да побегне тешка брига. - И њих видите, али њихове жене и децу не видите. Какав је празник и каква радост код њих, кад је одгођено питање кирије, и кад је за један бар дан обезбеђен и сам насушни хлеб. Колико се ту суза прогута и како срце ових људи, под ударима овакве беде, и пред призорима туђег обиља брзо затврдњава! А у очима остаје нека тврда и упорна воља, иза које ништа друго не можете прочитати!

Испред ових корачају редови оних, који су успели да нађу каквог било рада, али недовољно плаћеног. Ако су по градовима, муче се и злопате: никад сити, никад без тешке бригае на рамену, као без тешког окова на ногама. - Ако су у селу, живе о проји или качамаку, без преобуке и обуће, и без светлости; скомраче и са соли; куће су им давно кречене и из њих, када се врата отворе, појури тешки задах беде и мрак, - а и кад би било светлости, не би се имало шта видети. Везани за свој сељачки статус оном злехудом земљицом што им је остало, недовољно одлучни да се крену у свет да траже бољу судбину, они су пресрећни ако успеју у селу да се привезу за ког имућнијег, да постану његови клијенти, у старом римском смислу, само с много гором судбином, јер ретко имају посла са племићем срца, а често са пауком.

Ето такви изгледају последњи редови нашег четвртог и последњег - друштвеног вода. Ако вам се слика не чини довољно страшна, немојте мислити да стање није очајно: кривите или ово немоћно перо или своју отврдлу душу, - али верујте да је стање много чемерније од тога.

*

А чело првог реда одмиче ли одмиче... Читамо у једном београдском листу како отменој Београђанки треба дванаест хиљада динара месечно за њене тоалете и остале „апсолутно потребне” ствари.

Да великог гађења што у поштеним душама мора да изазове ова скоројевићска и танколововићска фанфаронада! Да грозног гада,

голотине и смрада што ових дванаест хиљада динара месечно потрошених увијају, улепшавају и замиришавају!
И ништа бољи нису ни они који своје богатство троше на други какав грешно површан и упадљиво изазивачки начин.

*

Друштвена колона не може да издржи такво огромно растојање између челних и задњих редова. Хоће потпуно везе да се покидају. Хоћемо да престанемо да осећамо - а код многих је то већ умрло - да припадамо једној јединици. Зар ви на челу не осећате да вас очајни и бедни са зачеља ни са прибраним последњим снагама не могу стићи? Челни водови у друштву или нека сами успоре своју јурњаву, - или ће вођство друштвено морати да изврши смену челних водова: по ситним корацима четвртог вода равнаће се тада они које никакви обзири у јурњави за уживањима нису могли задржати. Тада ће имати прилике да виде како је тешко каскати у последњим редовима!

ОНИМА КОЈИ СЕ ЉУТЕ... ¹³²

Има их и који се љуте на наше писање. Ретки су, али сви имају једно заједничко. Сви, иако нису поменути, па се на њих није ни мислило, налазе за себе лично неку увреду. А ми смо далеко од сваких вређања. Колико људи могу бити непристрасни, - трудимо се.

Један је нашао да се на њега циљало у чланку „Да ли заиста имамо много школованих?” - а у редакцији га нико није ни познавао, већ је писац писао начелан чланак о једној појави, која се одомаћила, па су се многе рђаве ствари дешавале.

Други се наљутио, што смо споменули због претераности нашу универзитетску омладину на њено достојанство, на њен углед и на њену велику улогу у нашој народној будућности, као да нисмо многим својим написима и пре и после тога чланка дали довољно доказа колико много полагамо на ту исту омладину у нашем народном животу.

Трећи се љути што смо објективно тражили да се прекине с дуготрајним оптужбама у једном јавном послу, јер већ ударају на живце читалаца и руше морални углед читавог једног staleжа, који би морао бити неприкосновен по својим високим друштвеним функцијама. И зашто? Јер је и тај господин члан надзорног одбора установе у речи. А ми ни једном својом речи нисмо окривили ни управни ни надзорни одбор, нити смо и помишљу окривљавали ма коју личност, већ смо само и једино осудили оне, који су били позвани, да одлучно пресуде и осуде кривце, а они то нису учинили.

Љуте се... Јер нису навикли да се пише објективно и непристрасно и читајући траже иза сваког чланка и кривца, личност. А ми смо најмање наклоњени да нападамо личности, јер знамо да су овакве личности и њихова дела само производи пољуљаног морала и поремећеног

¹³² „Отаџбина”, број 21, 15. јули 1934. године.

правног поретка. Они који се стављају изнад закона, моралних и људских, постају таквима, јер мисле да су средиште нашег народног живота, а у ствари су само можда, непотребна чивија.

Пишемо онима, који се љуте, јер их је мало, а онима који нам свакодневно многобројним писмима својим честитају, храбре и бодре да истрајемо на путу своме, њима не пишемо иако су многобројни. Они су нас разумели, они су нам духовно сродни. Пишемо онима који се љуте, а нису међу онима злима без правде и морала, јер и нама је већа радост „за једнога грјешника који се каје, него ли за деведесет и девет праведника којима не треба покајање”.

Много смо засад казали онима који имају уши да чују и очи да виде. Желимо моралну мобилизацију свих добрих и исправних, тежимо духовном споразумевању са свима који су честити и верују у будућност свога народа, крешемо искру новог одушевљења за истрајан, поштен и несебичан рад на изграђивању нове Југославије, срећне, моћне и јаке. И ту су потребни сви честити, исправни, поштени, истрајни у борби против зла. Нема за нас незнатног, мањег вредног и заслужног, ако се уздиже изнад садашње моралне каљуге и ако тежи излечењу овог народа од зла и напасти.

И они који се љуте, ако су исправни и часни, нека знају да им је место међу нама. А ако су друкчији имају зашто да се љуте, помоћи им не можемо и радујемо се да се на нас љуте. Да нас хвале, питали бисмо се: шта смо погрешили.

ЛАНАЦ ОДГОВОРНОСТИ ¹³³

Поводом негативне одлуке парламентарне комисије у Паризу која је имала да утврди да ли је било до органа власти кривице због крвопролића од 6. фебруара, у Паризу, на тргу „Слоге” - крвопролића, у коме је мобилна гарда пролила крв хиљаде Француза што су се упутили скупштини да даду израза своме гнушању због политичко-друштвеног смрада који је открила Ставискова афера - пише Анри Бери у великом недељном листу „Гренгоар”, од 13 јула, под ироничним насловом „Палма на пушку” следеће:

„Једне недеље, пре тачно - у часу кад ово пишем - сто четрдесет и пет година, неки Безанвал, неодлучни и зловољни преторијанац, дао је сабљама сећи и пушкарати Парижане. Овај Безанвал кога је нека сплетка у влади изненадно одредила да осигурава ред, није ни мало познавао Париз. Као и његови господари, и он је сматрао поход од три стотине хиљада Парижана за обичну гомилу, и он је, као и његови господари, сматрао да се једним дахом може одувати као дим налет Париза. Показаше му да није тако. Овај догађај, који је почео 12 јула између Краљевске улице и Краљичиног дворишта, свршио се два дана доцније на Бастиљи.

Овај је грубијан био изведен пред комисију - већ и онда - која је заседавала у Шатлеу, а његов бранилац говораше у својој одбрани:

¹³³ „Отаџбина”, број 22, 22. јули 1934. године

„Нико није могао знати оно што је те страшне ноћи заповедник полиције наредио или забранио.” Безанвал је био ослобођен.

Две године доцније, исти адвокат, де Сез, бранио је за исто дело једну много вишу личност. Али ствари су се друкчије свршиле. Узалуд је бранилац доказивао да његов узвишени клијент није никад издао наређење својој стражи да пуца на народ. Судије одговорише да злочин што ватра није обустављена оправдава осуду. И Луј XVI би гиљотиниран.

Да ли је потребан велики напор маште да би се име Безанвелово заменило именом данашњег префекта полиције. Што се тиче осталих којима ће - раније или доцније - земља пружити црвену меницу од 6. фебруара, остављам г. Даладијеу (који као професор историје мора знати да нема ничег новог под сунцем) бригу да их пронађе, и ако има храбрости да их преда правди.”

Ми, разуме се, не доносимо ове редове због овог специјалног догађаја поводом кога су и написани. Износимо то због наших прилика - и због поуке коју треба да извуку они којима је дато да управљају земљом.

Наде да ће бити боље у многоне објашњавају став огромног дела народа код шестојануарског догађаја. Примео се овај догађај с радошћу поглавито због ове наде *да ће један систем неодговорности бити замењен системом одговорности.*

Не системом одмазде - нарочито наглашујемо - *већ системом одговорности*, при коме ће узимање на одговорност и евентуалне кривично-правне или дисциплинске мере доћи као непобитан доказ једног *режима правде и строгости*, и као такав опомена свим колебљивима - онима са недовољно учвршћеним добрим особинама - да се добро чувају да се о своју дужност не огреше.

Свет не може бити задовољан кад му се само каже да постоје закони, да су ти закони објављени и да се налазе одштампани по многобројним издањима. Свет хоће да види *да се ти закони и материјализују, да се извршују, да су поштовани и извршивани*, бар у најгрубљим потезима, од оних који су први и позвани да се о извршењима закона и поштовању поретка на њима заснованог старају.

*

Као што рекосмо, наде нису, нажалост, у овом погледу, испуњене. А ово свакако зато што они којима је извођење било поверено, нису били промењени.

Ко се не сећа само анкете о шумским уговорима и дисциплинског спора пред Држ. саветом, при коме су извесни виши чиновници министарства шума и рудника били осуђени. Зар није сваки очекивао да ће после тога доћи до извиђаја противу одговорних министара, јер је и њихов рад том приликом у овом претресу додириван, и више него једном чинило се човеку, да није могуће да за министре долазе тако наивни људи да им је просто баш све могуће поднети на потпис. Али после тога је протекло толико времена а од анкете није било ништа - и неће је бити.

Ко се не сећа толиких других ствари о којима се говорило - не без разлога - па никад и нигде није дошло до озбиљног извиђања и истраге од стране надлежних власти.

Зар се може веровати да ће друкчије бити у питању уговора о грађењу железница, док ствари овако иду? Зар ће ту истину моћи да пронађу административни чиновници - ма како иначе били савесни - и ако је пронађу, зар се може веровати да ће с њом бити друкчије него што је било са осталима за ових шеснаест година?

Чујемо да се - запрепашћени уговором са Лознигеровом групом, која је право пријемник групе American Construct Company - надлежни носе мишљу да траже раскид уговора. Ми не верујемо у то. Али, ево да им ми ипак помогнемо, и ако не верујемо, као што рекосмо, у стварну могућност тога. Нека потраже у окружном суду за град Београд кривицу оног бившег члана обласног одбора Пожаревачке области - што се од јуна месеца 1931. г. налази тамо на извиђајима - што је за 100.000 долара провизије потписао у име своје области тај уговор и нека ураде две ствари: нека траже најхитнији завршетак трогодишњег извиђања ове јасне - писменим доказима снабдеване - кривице, а одмах нека се обавести држ. правобранилац, да се као прив. учесник придружи крив. поступку и *тражи раскид целог посла заснованог на превари сопственог пуномоћника.*

*

Али зашто ми на челу ових редака исписасмо оне редове из чланка Анри Бера.

Зашто? Треба ли да кажемо?

Тамо у Француској, парламентарна комисија одређена да каже има ли, и од кога, кривице што се невинна крв француских ратника просула на тргу „Слоге” 6. фебруара, - изгледа да је рекла да су криви ти добри Французи што су се усудили да протестују због сазнања да је *њиховом отаџбином завладала мафија.*

Беро им на то каже: не заборавите да неко мора бити крив за проливену невинну крв. Узалуд сте ви правним формама сакрили кривце. Једног дана ће се кривци пронаћи. Ако не они, непосредни, који су сами дело извршили, а оно они који су могли да их у томе спрече, или бар да их после открију. И зато им износи сугестивну историју Безанвала и Луја XVI, које је, у размаку од две године, бранио за исто дело исти бранилац, де Сез, и док је првога успео ослободити, другога *баиш зато није могао ослободити.*

Код нас, истина, срећом, нема проливања крви. Али наше прилике имају једну боју која је, по општем осећају, све мање подношљива. Хоћемо да идемо светла и уздигнута чела. Досадио нам је свима смрад и трулеж.

Хоћемо да сваки, од најмањег до највећег службеника одговара за оно што уради, и то одмах, и стварно. Хоћемо да млаки и слаби увиде да је савесност и честитост сасвим корисна и практична врлина, кад их већ сама врлина не привлачи.

А у томе можемо успети, *без потреса*, само ако се увиди да не могу сви бити некриви. Неко мора да одговара: *или онај који треба, или они*

који су пропустили да доведу до одговорности оног који је требао да одговара.

Треба пресећи ланац одговорности.

СОВЈЕТСКА РУСИЈА И КУЛТ ОТАЏБИНЕ ¹³⁴

Све доскора укупна штампа Совјетске Русије имала је посебан карактер. Сензације, којима обилује европска штампа, лична питања и расправе, све је то било одсутно. Уместо тога, начелна, стручна, привредна и социјална питања била су на свакодневном реду. Једном речи: совјетска штампа, за разлику од европске, носила је чисто синдикалистичко обележје.

Додуше, оваква штампа може бити досадна, једнолика за шире слојеве, јер не даје ону дозу голицања за свет, који чами у досади и нема другог посла него да се наслађује туђим несрећама. Али Совјети су јасно подвукли: у Русији не сме бити никог коме ће време бити досадно. Сви морају да раде, свачији живот и битисање мора бити продуктивно; а време за одмор не сме се употребити на празне приче, него на усавршавање и прикупљање знања. То време за одмор испуниће - поред осталог - књижевност и штампа, која има служити одређеним социјалним и привредним циљевима, а не да се исто испуњава дражењем нерава и психе беспосличара и готована, којих у Совјетској Русији не сме бити.

Са тих општих разлога, отишла су у позадину и многа друга идејна и политичка питања, а поглавито политичке категорије.

I

Скорих дана штампа Совјетске Русије бележи општи и значајни преокрет. На конференцијама, зборовима, прославама, падају речи и подвлаче се појмови, који нису забележени у речнику марксистичког индекса; или боље речено, који су били анатемисани од стране марксистичке идеологије.

Командант совјетских трупа, Ворошилов се не устеже да јавно подвлачи, како треба да буде највећи идеал сваком совјетском грађанину борба за добро „совјетске отаџбине”.

Стаљин, који ведри и облачи, отишао је мало даље и за мало што није апострофирао стару латинску крилатицу: „Слатко је и славно је умрети за отаџбину”. Он је једноставно прогласио, да је највећи идеал радити и жртвовати себе за „отаџбину Совјетске Русије”.

Цела совјетска штампа унисоно је прихватила ове крилатице и свакодневно се бележе појмови: „совјетска отаџбина”, „домовина Совјетске Русије” итд.

Ко познаје основне појмове марксизма и марксистичке идеологије; ко познаје основну суштину марксизма, а тако исто и оне циљеве које је Руска револуција себи поставила делујући на бази марксизма и у намери да спроведе марксизам; мора се упитати, шта има да значе ови

¹³⁴ „Отаџбина”, број 23, 29. јули 1934. год.

конзервативни појмови у руској штампи и због чега се они данас почињу да негују до култа?

II

У свом чланку „Не класа већ нација” ми смо о овом питању са општег гледишта говорили. Сад да видимо како је до тога дошло у Русији.

Ствар има своје логичко и једино објашњење. Истина је, да је марксизам у својој основи огласио рат не само једном привредном и правном поретку, него и свима манифестацијама душевног, моралног и социјалног живота у постојећим друштвеним заједницама.

Дижући заставу и оглашавајући рат, марксизам се пребацио. Као што то уосталом бива увек. Ко хоће да скаче, мора скочити далеко; иначе боље је да не скаче уопште. Ко не тражи ништа, неће ништа ни добити; а ко тражи све, убија две муве наједанпут: прво, што ће сигурно бар нешто добити; и друго, што му остаје места да и даље негује наду и тражи још.

Марксизам је максималиста, јер захтева све. А то је довољно за оне, који сем окова ништа не губе, да негују наду и да стално захтевају.

Но практичан живот и оне силе, које дејствују у њему, као да су лупиле по глави суву теорију. Тражећи све, теорија је заборавила да *има вредности, које су вечите за човечанство*. Мења се: привредни, друштвено-политички поредак, човек, људи, назори, схватања; али има категорија које су вечите и које је, ако не немогуће, онда врло тешко могуће изменити.

Тешко ће се икад моћи у нормалном рађању да се избрише *појам мајке и детета*; као што ће и сва напрегнућа на решењу *заједнице човека и жене* свршити неуспехом или у крајњој линији, водиће једном механичком друштву без тежњи и осећања. А тако што не може бити ни идеал ни тежња здравог човека.

А онда, *појам своје родне груде* исто је тако, као веза мајке и детета, као веза човека и жене, уско и осећајно везан за човека. Отуда имамо носталгију човека са својим завичајем; па и носталгију читавих групних заједница, које су силом откинуте од своје матице. Никакав закон, никаква сила, никакав терор или казна, *не могу да избришу ово осећање*, које гони човека до самопрегора, до давања самог себе.

И то осећање живи у човеку исто онако као *и снага за одржањем*; оно је снажно у човеку исто онако као и *инстинкт да се одржи и очува*. Није ли оно један моћан инстинкт и моћна снага?

Руска револуција имала је у својим напрегнућима за циљ да избрише заувек и ово осећање. Али, када се једна вечита вредност руши, онда добар мајстор зна, да њој мора наћи замену.

Марксизам је избрисао појам отаџбине и насупрот ставио појам човечанства. Тако је делала теорија. Идеолошки ствар примамљива; практично се увидело да не значи ништа. Идеолошки могле су се водити логичке борбе; практично се показало, *да се појму отаџбине не могу наћи идејне контра-вредности*.

Јер, руку на срце: совјетски грађани бориће се као лавови противу свију буржоаских или каквих му драго других напада; али, тешко да ће

се они борити и за ослобођење неког икс ипсилон народа, који стење под експлоататорским јармом.

Једноставно: друга је ствар наша ужа отаџбина, јер то смо ми, совјетски грађани; а друге су експлоатисани људи других народа. На те друге људе, ми совјетски грађани гледамо са највећим симпатијама и помоћи ћемо колико је могуће али ту борбу за ослобођење нека, брате, воде у својој ужој домовини ти експлоатисани људи, јер ми, совјетски грађани, имамо и своја посла и своје бриге.

А тиме је све речено, управо све оно што је предмет нашег чланка и што *објашњава промену у совјетској штампи*.

III

Поред других ствари, мајстору Руске револуције, Лењину, задавали су највећу бригу ове две ствари. Када је прихватио власт у руке, потребно је било истаћи оправдање у коме се циљу дела. Али баш тада, Лењина буни „*појам Русије*” и „*сељаштва*”. Прву ствар Лењин је мислио да реши на тај начин што ће јој истаћи као контра-вредност Савез Социјалистичких Република коме може свако прићи. Свршивши тако ово, Лењин се свом снагом баца на сељаштво, за које није никад марио. И чудновато: Лењин, велики сељаштовомрзац, баца се на проучавање сељачког питања баш онда када је постао свемоћан господар Русије!

И тада мајстор увиђа јасно, да од ових двају великих брига није ниједну скинуо са својих плећа. Отуда наступа његово скретање у десно и заснивање његове науке: лењинизма. Јер, ти су сељаци могли донекле да се прислањају уза зид, али на крају неко треба да храни Русију и да јој даје војнике; а онда, варошки живаљ је одувек извор нереда. *Ако таманимо сељаштво, ни варошки живаљ ништа тиме не добија него губи*. Јасно рећи: чине се две могућности за две опасности, од којих се не зна која је већа.

Ове две бриге Лењин је оставио у наслеђе и својим последницима. Мора се признати да су и последници мушки прихватили и да су морали учинити *оно што живот сам по себи тражи*.

Скретањем у десно по неминовним законима живота, последници су дошли пред факат *да оно осећање уже заједнице и груде, морају признати*, и не само то, него да га морају примити баш у име интереса оне заједнице и циљева у име којих делају.

А тај факт примања овог конзервативног појма није нов у Совјетској Русији, јер је он примљен много раније. Ново и интересно је утолико, што се *данас више негде почиње да негује и уздиже до култа: појам отаџбине и то баш у Совјетској Русији, која је хтела да га збрише*.

ДОГАЂАЈИ У ЕВРОПИ ¹³⁵

После неколико дана крваве борбе владиних трупа са побуњеним националним социјалистима, победила је у Аустрији влада. За главу дра Долфуса пале су већ главе његових убица. Стотине националних социјалиста страдали су у борби, стотине су допале затвора и чекају суђење, а стотине су преко границе пребегле, где је коме било најближе. И у нашу државу пребегло је више стотина побуњеника.

Две крупне ствари јасно су се откриле у овим догађајима у Аустрији: да националсоцијалистичка Немачка *није била невин посматрач него, управо сасвим супротно, подстрекач догађаја*; да други велики сусед Аустрије, фашистичка Италија, *није такође објективан сусед* који не би хтео да у мутној води лови рибу.

Видећи неуспех у борби, управа националсоцијалистичка из Баварске, откуда су догађаји и борбе у Аустрији руковођене, издала је телеграфско наређење да се борба прекине. То је свакојако један крупан разлог и узрок, што је борба много брже завршена.

Још је националсоцијалистичка влада другим потезом огледала да једномерно две мухе убије. Постављањем г. фон Папена за посланика немачког у Бечу, г. Хитлер се отресао једног члана владе, којег није никако марио: на другој страни верује се да ће г. фон Папен бити потпуно дорастао повереном му задатку, и да ће моћи и умети поправити затегнуте одношаје између Немачке и Аустрије. Само у Аустрији као да нису много вољни да приме новог посланика. Нама је непознато да ли је аустријска влада дала свој пристанак за сво постављење.

Из целе бурне политичке ситуације у Аустрији последњих дана проистиче јасно: *да је једна велика суседна сила, Немачка, огледала* ¹³⁶ *да насилно преокрене ред ствари и створи стање у своју корист једностраним актом и насилнички*. Зато је добро, што тај преврат није успео. Сад ће националсоцијалистичка Немачка морати бити, барем извесно време, мирна; мораће се добро чувати, да убрзо исти насилнички чин не понови, јер би у поновљеном случају дошла она сама у много тежи и неповољнији положај него овога пута.

Али док немачке национал-социјалисте донекле можемо разумети, јер су најзад и Аустријанци Немци, па се бије међу Немцима и једнима и другима бој за уједињење или против уједињења дотле држање *фашистичке Италије у погледу Аустрије открило је само њене - себичне и завојевачке намере*. Под изговором да брани мир и - Аустрију од завојевача из Немачке, Италија је хитно окупљала знатне снаге, да упадне у Аустрију. У овој њеној жељи и намери она је ометена догађајима у Аустрији, који су се убрзо окренули у корист владе, уз то отпором других заинтересованих држава, да се Италија меша у унутрашње послове Аустрије.

Ми истичемо овде још свом снагом чињеницу, да је *Италија стално елемент немира за све своје суседе*, на чије земље она ионако баца

¹³⁵ „Отацбина”, број 24, 5. августа 1934. год.

¹³⁶ Покушала, пробала (прим. аутора)

погледе. Она хоће наше Приморје на Јадрану, она хоће Арбанију, она баца погледе на Ницу и француско приморје, она се ево спремила и меркала прилику да отме нов комад чисте немачке земље. Мало јој је то што је по рату приграбила јужни Тирол са претежно немачким живљем. Она би, кад би само могла, да захвати и Аустрију, па да после, ако само узмогне, прегazi и пороби свакога ко јој се нађе на путу.

Зато је било потребно јасно уочити и истаћи овај смисао и правац италијанске политике према свима њезиним суседима.

*

После првога обрачуна г. Хитлера са најближим му друговима и сарадницима настало је у Немачкој затишје. Али један крупан догађај поново ставља немачки народ пред велико питање и тешко ново искушење. Претседник Немачке маршал фон Хинденбург је умро. А са смрћу досадашњег председника републике отвара се питање: ко ће бити нови председник?

Питање избора председника републике само је по себи увек значајно и шкакљиво питање. И у старим републикама то питање изазива узбуђења, страсти, трзавице, па и крв. У новим, тек основаним републикама то је питање двоструко теже.

Баш у случају избора маршала фон Хеиндерберга десило се нешто колико необично толико занимљиво. Претила је била опасност да за председника буде изабран - комуниста Телман, ако би за себе имали кандидате грађанске странке на једној и социјалне демократе на другој страни. Тако су онда социјални демократи одустали од својега кандидата и примили за свога кандидата маршала Хеинденбурга. Тиме су социјалисти много изгубили својих присталица, који су отишли у - комунисте. А зна се колико им је помогао маршал Хинденбург као шеф државе, кад су од стране хитлероваца у буквалном смислу речи слишћени с лица света у Немачкој.

Не може се овако унапред рећи, шта ће бити у Немачкој сад по смрти седога маршала. У сваком случају, тешко ће се наћи нов генерал његова ауторитета, да га замени.

Један телеграм јавља, као да је маршал фон Хинденбург написао некакав политички тестамент, у коме изражава жељу у том смислу: да га неки његов друг у мундиру на месту замени. Мало је вероватно да ће г. Хитлер и хтети и моћи уважити овај тестамент. Нарочито нам се чини да он неће пустити да се крај њега ствара још један ауторитет. Кад је дошао на власт, он је затекао маршала фон Хинденбурга већ ту, са великим ауторитетом давно пре његова доласка. Тај му је ауторитет и могао вређати и није могао вређати и самољубље. Уз то се, због дубоке старости тог ауторитета, могао надати да ће му сам Бог помоћи, ако се само мало стрпи. Кад му сада, ево, сам Бог помаже, г. Хитлер би био наиван да пусти оно што му је без напора у руке пало као зрела крушка.

Зато ми мислимо да ће се господин Хитлер сада хватати положаја председника Рајха, што значи да ће пруски војнички јункерски кругови изгубити један врло важан положај. Да ли ће сада ови кругови мирно

пустити да буде што госп. Хитлер хоће, идемо да видимо. Да ли ће моћи нешто радити и урадити, показаће време. У сваком случају једно изгледа највероватније: да ако г. Хитлер приграби и председничку власт у руке, да ће он бити просто свемоћан, а сви остали утолико више слаби и немоћни и његовој вољи и нахођењу потпуно остављени. Хоће ли се моћна војничко-јункерска каста без борбе помирити са судбином, велико је питање. *Зато можемо сад по смрти старога Маршала очекивати нове трзавице и борбе.*

Овде се одиграва права божија правда у исто време. Војничко-царски кругови тајно су помагали морално и најобилатијим средствима финансијским Хитлеров покрет, у жељи и нади да помоћу њега сломају и оборе грађанску и социјалну демократију и сами се докопају силе и власти у Немачкој. Прва половина овога програма је остварена, али кад је г. Хитлер добио власт, он више и не мисли да је било коме уступа, напротив он ево хоће да отме и последње остатке власти, која је још била у туђим рукама. Г. Хитлер - види се - добро зна да се „жена, пушка и власт никоме добровољно не дају”.

Зато су пруски јункери сада у положају: или да им онај господари и суди, за којег су држали да ће им бити играчка у рукама, или ће под његовом звучном фирмом они бити сами и даље господари.

*

Трећи врло крупан догађај политички у Европи последњих дана јесте говор г. Балдвина, вође Британских конзервативаца у коме је речено: *да се границе Велике Британије не налазе у Доверу него на Рајни.* Овим је великобритански министар и вођа странке хтео да каже, да ће се Велика Британија моћи бранити и одбранити у евентуалном рату са Немачком ако се бојиште пренесе на Рајну.

Националистичка Немачка, дошавши на власт, почела је грозничаво наоружање. Нарочито кажу да је у авијацији Немачка далеко одмакла. За време прошлога рата сва је Велика Британија дрхтала од ужаса, што цепелини бомбардују - Лондон. Она цепелинска опасност једва да је била каква стварна опасност. Али је гордо самољубље великобританско страшно патило од саме помисли: да и Велику Британију може неко на њеном огњишту узнемирити.

Од рата до сада напредовала је управо гигантски авијација. Сад прети заиста велика опасност од овога рода оружја у случају рата, и памтећи цепелине у Великој Британији к себи не могу да дођу од помисли, да им може запретити велика, стварна опасност из ваздуха. Зато су се великобритански државници мало одрекли да изигравају и слабе велику Француску помоћу Немачке. Сад хоће, зато, поново да бране „неповредивост граница на Западу”. Сад су се растопили поново од велике љубави и за Француску и за Белгију, јер ако је на Рајни одбрана граница британских, неће бити ништа од те одбране без Француза и Белгијанаца. Докле овако ради себе и своје властите коже *хоће да бране границе проистекле из уговора о миру на Западу, великобритански државници, отворено кажу да их се границе на Истоку, тј. наше границе и њихова неповредивост ништа не тичу.*

ДРУШТВЕНИ ПАРАЗИТИ ¹³⁷

Редуција чиновника, нарочито оних пензионера, који су поред добрих пензија били запослени у државним и општинским службама, погодила је поред материјално обезбеђених велики број материјално неосигураних људи. Али човек се навикне на све па и на ово стезање каиша, јер је принуђен да своје потребе смањује. Тако данас они први, којима никад није ни требало давати запослење, живе добро и немају само новца за расипање као раније, а ови други заиста стежу каише и тешко живе.

Међутим, и од оних других има један ред људи, који још теже живе, а то су они људи, који се данима потуцају по улицама и кафанама, распитујући има ли где и каквог запослења и живе скоро од милостиње својих сродника и добротинства својих пријатеља, јер ништа не зарађују. Овај ред људи је потпуно незбринут, о њему нико не води рачуна. За њих нема ни новчане помоћи, ни кујни у којима се једе бесплатно, њихов је положај очајно тежак. То су махом млађи интелектуалци, код којих нико није запазио ни једну ружну појаву у нашем друштву, мада их недаће доводе до очајања.

Насупрот њима постоје преплаћени и презапослени високи државни функционери, који поред многих синекура имају по зградама разних задужбина врло јевтине, велике и лепе станове. Други имају бесплатне станове и мале хонораре, а трећи имају бесплатне станове и дебеле хонораре. То су *друштвени паразити* који имају више ручкова него апетита, насупрот онима који имају више апетита него ручкова. Ти друштвени паразити сисају лепе хонораре и од разних приватних установа и удружења, поред других бенефиција и репрезентација.

Један од таквих паразита, високи државни функционер а сада пензионер, има у најближој улици до Теразија леп стан од четири собе за 600 дин. месечно, а поред тога има два велика хонорара у државним установама и један у једном приватном друштву. Други један сопственик је двеју великих кућа у центру вароши, има жену која вуче добру пензију а он прима и хонорар у једном надлештву у суми око 3.000.- дин. месечно. Трећи има у једној задужбини као државни пензионер стан од четири собе бесплатно и 1.500 динара месечно хонорара. Овај човек има непокретног и покретног имања у вредности близу милион динара.

Оваких друштвених паразита има на стотине у Београду а има их и таквих, који по приватним кућама бацају за карте за цигло једну ноћ по 1.000 и више динара, док на другој страни има читавих породица које мршаво ручају а ретко вечерају.

Овакве појаве у нашем друштву дају нам видног доказа, не само да понекад лични егоизам појединаца иде испред општих интереса, већ и да такви појединци користећи се заблудом и лаковерношћу других, покатакд успевају, *да на вешт начин своје личне интересе обуку у рухо лажног родољубља и алтруизма* - лажне самарићанске љубави. Они понекад чине добро само зато, да би некажњено могли вршити зло.

¹³⁷ „Отаџбина”, број 24, 5. август 1934. год.

Људи који затварају очи пред стварношћу и код којих се појављује оскудица моралног стида, не полажу ништа на јавно мњење - на скрупуле.

Они не разликују своје личне потребе од опште-народних и социјалних потреба, не разликују допуштено од недопуштеног, не разликују морално од неморалног.

Има ли у овим примерима, којих има на стотине, *социјалне правде*? Треба ли ове друштвене паразите трпети да заузимају места незапосленим интелектуалцима.

Ако се искрено жели на пут стати овој појави која доводи у питање социјалну правду, треба омогућити пуну јавну контролу и слободну критику, која је једина у стању да скида образине, открива засторе и осветљава оне тамне канале, кроз које разни друштвени црви и паразити нагризају народне и државне организме.

Таква јавна контрола главни је *предуслов за здрав морални и правни поредак*, за уздизање наше државне управе и успостављање поверења и кредита, без кога се не може наћи хлеба ни рада за толику нашу сиротињу која вапије за помоћ.

Зато смо у једном од наших ранијих бројева казали:

„Последњи је час да се и они исправни, часни, светли карактери нашег народа окупе и духовно сроде за одбрану и борбу противу мафија, афераша и корупционаша, да се бране и нападају зло, да требе губу из торине, да не разгуба и не разједе здраво тело нашег народа”.

Зато смо и покренули „Отаџбину”.

ДВА ПИСМА ¹³⁸

Власник нашег листа примио је пре дужег времена од једне Земљ. наб. задруге - чије име не износимо због непријатности којима би је могли изложити - следеће писмо:

„П-ни Господине,

Срдачно Вам захваљујемо на пажњи коју нам чините тиме што нам цењени лист „Отаџбину” шаљете бесплатно. Ми га радо читамо, јер су Ваши чланци, у којима расправљате питања данашњице, снажни и истински правични. Ви сузбијате друштвено зло, а то нам се допада.

Једино нам се не допада сукоб који је избио у задругарству или боље рећи између Вас и пријатеља слободног задругарства. Ако је тај сукоб личне природе, онда није опасан. Ако ли пак буде „сукоб између две савести”, бојимо се. Надамо се да није ово друго. Ако сте искрен пријатељ слободног задругарства, Ви ћете, надамо се, настојати да се овај сукоб стиша, јер задругарству је данас више него икад потребна слога.

6. јуна 1934 г.

С поштовањем,

Земљ. набав. задруга

¹³⁸ „Отаџбина”, број 24, 5. август 1934. год.

- „ -
жељ. станица ...

На ово писмо је власник „Отаџбине” упутио овај одговор:

Смедерево, 2-ВІІІ- 31
...Земљ. набав. задрузи...

Ваше писмо од 6/VI примио сам давно. Нисам Вам одговорио, јер сам хтео да Вам одговорим натенане. Сад имам мало више времена, па то и чиним,

Захваљујем Вам на лепом мишљењу о „Отаџбини”. Ми из „Отаџбине” истина сваког дана примамо овакве многе изјаве, али се свакој новој радујемо као да је прва. Не радује нас толико што је то и нама лично упућено, колико што видимо да и „Отаџбина” испуњава своју мисију: да подиже дух народни. А Ви знате да нема ништа горе него кад болест или беда наиђу, а дух човеку ослаби: онда нема отпора код нападнутог и зло побеђује.

Вама се не допада сукоб у задругарству. Ни мени. Али друкчије не може бити. Није овде сукоб личне природе. Ништа ја за себе не тражим, па да се због тога сукобљавам. Сукоб је начелни: са осталим људима који су стварали задругарство и ја мислим, да се задругарство може само на духу истине и правде с једне стране, и праве политичке неутралности (која већ и извире из истине и правде) с друге стране, може заснивати. Где год тако није, не ваља и не може ваљати. Због тога, што сам тако увек мислио и увек само тако радио, и што ме могу сломити, али ме, у том погледу, савити не могу, и дошло је до овог сукоба.

Сукоб је био прво између четири зида. Нисам га ја изнео напоље. Отворено сам говорио у самој управи. Нисам чак ни пред скупштине никад хтео да ово износим, верујући да ћу успети у управи да се ствари побољшају. Ко је први изнео ствар пред јавност? Управа Главног савеза. И тек после дугог, доказано дугог, стрпљења, ја сам ту борбу у јавности прихватио. Ви ћете имати прилике да се о њој изјасните - у своје време.

Ви сте, дакле, управо погодили: јесте, сукоб је „између две савести”.

Овај се сукоб не може стишати, чим је изнет од стране управе Главног Савеза и Гл. З.Н.З. пред јавност. А и није добро да се стиша, кад већ постоје узроци који су доведе довели. Задругарство треба да је довољно снажно, а ја у то баш и верујем, те да изабере свој прави пут. Онај други пут ће га одвести сигурно у пропаст, као што је одвео и друге савезе којима је, сада господарећи дух, руководио.

Уверавајући Вас о својој истинитој преданости таквом задругарству - које једино може бити слободно, остајем са задружним поздравом, одани Вам ...

ОТАЏБИНА ИЗНАД СВЕГА!¹³⁹

Тежиште свеколиког досадашњег нашег писања било је, да свом снагом свога убеђења и свом силином јавне речи тражимо *нове основе* за наш државни и друштвени живот.

Наш јавни политички живот загађен је дубоким муљем неморала, корупције и разноврсних афера.

Стотине су се бациле у политички живот да свршавају своје рачуне и своје често прљаве послове.

Колико их је који се бусају у груди за интегрално југословенство, а иза леђа се помаљају шумске афере. Други се убише да одбране хиљадугодишњи државно-правни положај независне Хрватске и синтетично Југословенство, а као перјанице се витлају за њима Криваја, Нашице, Прва Хрватска штедионица, казне за шверцовање и сличне афере. Трећи су за самосталност Словеначке, а прсти су им у пословима и предузећима која сишу крв словеначког сељака. Па ни српство и србијанство и славне заставе нису поштеђени од сличних бранилаца, који језиком наричу као Јеремија над водама Вавилонским, а делом немилице експлоатишу и сатиру потомке оних, који су створили ову велику државу.

Износили смо примере пословања и дела оних великих и патентованих патриота не из жеље за сензацијама, нити да неког оклеветамо, нити да срушимо режим, *већ да подигнемо част своје народу који се увек борио за правду и поштење, да морал широких народних маса очеличимо и очвршћамо*, иако се јавни морал ваља у каљузи афера, корупције и мафија.

Ставили смо себи у задатак, *да повратимо народну веру*, да у овој земљи има људи који траже и боре се за *морал, поштење и правду*.

Ставили смо себи за задатак да у широке слојеве нашег народа *унесемо одушевљење за борбу* против свих оних, без разлике ко су и шта су и на каквом су положају, који искоришћују политику као средство за корупцију, разврат и деморалисање, за терорисање и прогоњење, за безочно и неправедно лично богаћење, за проигравање битних интереса народних.

И зато смо писали о афери Хусеина Кадића, о афери у министарству саобраћаја, о корупцији оних судија, о мафијама и корупцијама малим и великим, о свима повредама здравог народног тела неморалним и корумптивним поступцима оних који треба да претходе примером и делом.

Али нису то једине тешке повреде и озледе нашег јавног живота. Иза завесе се крију многобројне и много теже афере. У јавности су се чуле тешке оптужбе о предузећу Криваја, а никога од тога није заболела глава. Сад се говори и прича о великим аферама у Нашичким предузећима, у које су умешани разни „велики патриоти”, и „народни пријатељи”, који су из тих „поузданих заслуга” били и министрима у овој земљи. Њихово вараклоисано лице одаје црну ђаволску душу, коју крију као змија ноге.

¹³⁹ „Отаџбина”, број 25, 12. август 1934. год.

Они су тајни ортаци многих капиталистичких предузећа. Они су многе неправичне интересе својим политичким положајем покривали и бранили. Они су потпомагали многе штетне радње плъчкашког капитала.

И док су многа милионска предузећа избегавала да одговоре својим обавезама, да плате правилно разрезане порезе и намети, дотле су у финансијској политици, да би држава могла живети, из године у годину повећавали намете на најшире слојеве и оптерећивали су се да им пуца кичма.

Док Нашице, Криваја и многа друга „национализована” и „комерцијализована” предузеће нису плаћала своје обавезе, изврдавала или их незаконитим решењима ослобођена, *дотле сељаку, чим падне сноп, попне се порезник на врат, па му не да дисати, док на врат на нос и буд зашто не прода пшеницу, да подмири дуговану порезу.* А од те ране продаје имају користи само пауци - туђинци...

Капиталистичка држава мора бити неправична. *Али дошло је време да се држава мора ослободити тога обележја и мора постати народном.* Данас је време да држава у интересу правилног социјалног поретка мора обуздати и зауздати капитализам и његове носиоце. То се дешава у целом свету. То мора доћи и код нас.

И први корак у овом послу јесте, *да се јавним разоткривањем свих афера, и знаних и незнаних, укаже целој јавности и целом народу на болесна места на нашем народном телу, да се та места озраче зрацима истине, да се дубоким радикалним политичко-хируршким подухватом оперишу и да се надаље стално зраче радијумским зрацима јавне критике, да се никад више не поврате.*

Неће то уплашити наш народ то откривање свих тих гнојних апсцеса и ракова на нашем државном организму. Напротив, мужеван иступ и *поштенo* откривање и изобличавање пред целом јавношћу са најстрожим последицама по кривце *само ће подићи моралну и душевну снагу нашег народа, повратиће му веру у државу, створити одушевљен полет за будућност.* Тек ће такав поступак омогућити даљи рад и даља настојања у *стварању и изграђивању наше националне државе, заштитнице и бранитељице највиших интереса народних.*

ПРАВДА ЈЕ ОСНОВ ДРЖАВЕ ¹⁴⁰

На највиднијем месту у згради нашег суда наши очеви поставише изреку: „Правда је основ државе”. Поставише је тако да је судије гледају и кад улазе у суд и кад из суда излазе. И парничари и адвокати, да је имају пред очима.

И није било рђаво. Да ли због ове неме опомене, или због другог нечег, тек није било рђаво. Народ - с правом или без права - ÷ давао јеб велики значај баш овим речима.

А кад дође рат и непријатељ узме што је наше било, он нађе за неприлично да ове четири речи стоје на оном месту. Доведе стога мајсторе те закречи ову опомену...

¹⁴⁰ „Отаџбина” број 25, 12. август 1934. год.

И народ - склон простом објашњењу - пронађе да непријатељ није ни могао друкчије радити... Непријатељев појам државе очигледно није - објашњаваше себи - исти што и наш. Сила је основа свеколиког његовог рада, па је сила основ државе његове.

Сваки је зато у народну имао пркосну мисао: „Е, богме, нећете ви дуго кад вам тако и сама реч правда очи боде”.

Заиста, брзо затим дођоше једне позне јесени опет наши. Сијала су им се лица неземаљски. Учини се свима да у њиховом ходу виде ход саме правде. Побегоше испред њих непријатељи. Засија се наша земља.

Али у згради нашег суда оне четири речи остадоше покопане под дебелим слојем непријатељског креча. У првим тренуцима радости то се и не примети. А после тога очекиваху, да ће и иначе оронула зграда, при првој неминовној оправци, васкрснути у свом ранијем изгледу и значају.

Кад дође оправка, пронађоше наши да би било незгодно да само на тако видном месту скидају дебели слој креча, јер ће - чинило им се - то бити незгодно по лепи изглед саме зграде - а да свуда тај слој олупају учини им се незгодно, јер би то био знатан издатак због цигло четири лепе речи.

И тако преко непријатељског дебелог слоја, ударише свој, и оне четири речи не видеше опет бела дана...

Народ пак - способнији да схвати симболе и њихову вредност од оних који треба да га воде - одмахну главом. Не разуме он туђе неразумевање. И чим му се после тога учини да нешто не иде по правди, он прогунђа кроз зубе, погнутих леђа: „Ама, није ни чудо шта се дешава, кад оне наше златне речи не пишу више у суду: други му је сад закон!”

И тако година за годином пролазе.

А пре неки дан сретох сељака пријатеља. Развукле му се усне на широк, облажен осмех. Запитах га, реда ради, како је. А он одговори: „Није добро, али биће боље!” Поведе ме до великих степеница што воде у суд и показа ми на пространи зид коме степенице до прве окуке воде. И док моје очи једва, као звезде кроз облаке, успеше да испод истанчалих слојева ипак прочитају речи: „Правда је основ Државе”, он настави: „Велим ти ја: биће боље! кад са ових речи скину двоструку кору што их покрива, а види се да нећемо дуго чекати на то, то ће *бити боље!*” затим се растадосмо...

Зар није тај народ створио најлепшу п е с м у о непобедивости правде?

Зар и своју химну не почиње оданим речима: „Боже правде...?”

Да безграничне ли вере!

Зар Маркова сабља - снага - није имала сама да изађе из стене кад дође време народног васкрса? Зар Марков топуз није имао сам да изиђе из морске пучине кад настане време народног устанка? Тако и она опомена што је наши очеви оставише, не може довека да буде под оном кором... Толика је снага њена - народ мисли - да ће она сама собом синутти из мрака, у који су је непријатељство једних и недораслост других, до сада држали...

„Тада ће бити боље...!”

ПРОСЛАВЕ И ПАРАДЕ ¹⁴¹

Одмах у почетку морамо нагласити да ми нисмо противници ни прослава ни парада, ни свечаности нити других сличних манифестација и забава, мада су оне у последње време у виду поплаве захватиле читаве крајеве у нашој земљи.

Али у моменту када су привредне и друге прилике у земљи изванредно тешке, када привредна криза витла нашом лепом земљом и када се државне и општинске дажбине с дана у дан увећавају, - а цене пољопривредних производа сваким даном смањују, када је општа потиштеност у народу почела да уступа места очајању - ове прославе и параде, по начину како се поједине од њих изводе, и по људима који их приређују, могу на народне масе да произведу супротно дејство од оног, које се од оваквих манифестација очекује.

Без нарочито израђеног плана, у вечитом ишчекивању бољих и срећнијих дана, напуштени су многи научни, социјални па чак и морални основи. Многе су ствари решаване наопако, *успавана је појединачна одговорност а награђен кукавичлук у јавном животу; спутан је развој јавног мњења, а појединац остављен без одбране противу њега. Унижаван је идеал, срозаван морал и човек сведен на инструменат, који сви експлоататори хоће да искористе за своје личне циљеве.*

Такви људи употребљавају сва средства и махинације *да обесхрабре сваког истинског родољуба* и да га спрече да он своје мишљење поштено и отворено искаже и брани. Они су најзадовољнији кад успеју, *од чврстог и борбеног човека да направе пајациа и кукавицу - да корак прогласе за врлину а лаж за истину.*

Није редак случај да извођење тих прослава и парада узимају у своје руке људи, којима то треба да буде прилика и средство за извођење неких својих личних амбиција, планова и рачуна. Исто тако на другој страни, на тим се прославама често појављују, као представници разних установа и организација људи, који у ствари сами себе представљају. Они узимају себи слободу да говоре у име читавих друштвених редова и читавих покрајина у нашој земљи.

*

У трци за тим прославама отишло се тако далеко да је пре кратког времена *једна установа у Београду прослављала*, не десетогодишњицу, двадесетогодишњицу, или педесетогодишњицу свога рада, него ни мање ни више - *трогодишњицу од свога оснивања!*

Овакве параде остављају утисак да све те прославе имају за циљ само да распаљују празну машту, *да би критички дух* - за све оне појаве и људе о којима јавна контрола и јавна критика треба да кажу своју реч - *остао угушен и неактиван.* Да би се обистинила она народна која каже: Споља калај, а изнутра белај.

¹⁴¹ „Отаџбина” број 25, 12. август 1934. год.

Не могу се шупљим фразама затрпавати дубоки јазови, које су појединци од дана нашег уједињења копали и свакодневно дубили, нити смеју прави родољуби ма и једног тренутка рећи: нека иде како иде.

Прави патриоти добро знају да се само кроз истину и социјалну правду може успешно приступити решавању привредне, моралне и финансијске кризе и да се прославама и парадама по начину како их понекад преплаћени и презасићени изводе, не може утолити глад других за истином, нити њихова жеђ за правдом. А и наш народ врло угодно каже: залуд крави лепо име, кад јој празно виме.

*

Беда је закуцала на врата чак и оних домова, који раније ни за туђу невољу нису знали. Један нам свештеник пише: „Један мој парохијан при орању нажуљи се на ексер у цокули, нога му се задује и „бронтира“. Лекар га упуту да одмах иде у болницу. За аутомобил су му тражили 400 динара, за фијакер 200 динара - а он у џепу није имао ни кршене паре. Један сељак се смилује да га одвезе у болницу, али овај у путу умре. У исто време у нашем среском месту било је освећење купатила, пошто је оно „летовалиште Београђана“ и новине су јавиле, да излетници из Београд имају воз у пола цене, јер је „свечаност“ освећења купатила ранжирана од једне бивше министарке!?

*

Ту недавно један град у унутрашњости наше земље, бучно је неколико дана прослављао успомену на своју славну прошлост. У изјавама, поздравима и на банкетима, том приликом изговорено је и од стране мештана и од стране гостију, толико лепих и китњастих фраза, дато је *излива таквом задовољству и одушевљењу*, да је дошла као хладан туш резолуција донета после десетак дана на збору тих истих грађана, приликом решавања питања, како да се спасавају из тешке привредне и финансијске депресије, која их је савитала.

У одштампаној резолуцији донетој на том збору, могу се прочитати и ова места:

...„Неиздржљива економска и финансијска криза, несташица новца, нерад и беспослица, који немилосрдно витлају нашем отаџбином скоро три године, достигли су врхунац“.

„Људи од посла руше се и падају под страшним ударцима данашњице. Стање код свију привредника нашег града више је него очајно“.

„Трговци, занатлије, кафеције, радници и сви остали припадници слободних професија, који носе на својим изнемоглим плећима један велики део државних и народних терета, беспомоћно се гасе, очекују, данас један, сутра други, свој жалосни крај“.

„Али ипак, макар и у дванаестом часу, остављени самима себи, привредници нашег града, *подижу последњи глас у одбрану опстанка свога и својих породица*, управљајући своје погледе у молбе Краљевској влади, тражећи од ње најхитније да се и на нас излију

благодети социјалне правде, јер пред законом треба да смо сви једнаки...”

Бучне прославе и параде овога града, после којих је на десетак дана дошла једна оваква резолуција њихових грађана, нагони нас да се сетимо оне народне која каже: Најгоре је сам себе лагати.

ЈАВНА РЕЧ¹⁴²

Наше јавно мњење, сад после рата, имало је, нажалост, често прилику да се дуже или краће време мора позабавити случајевима тешке злоупотребе материјалне природе, у које су умешане, често људи од великога утицаја политичкога, чак поједини чланови владе. Далеко би нас одвело да ове случајеве, макар најкрупније, набрајамо. Рећи ћемо само толико, да се бескрајни низ оних жалосних ствари у нас стално наставља, и да, дабогме, морамо доћи управо до очајања, кад видимо, како у нас заиста траје „свако чудо за три дана” и како се просто прелази преко правих злочина, тако да до сада није ни један једини главни кривац одговарао нити за свој злочин заслужену казну искусио. Дигли бисмо руке од тога да терамо оне крупне разбојнике у овој земљи, кад бисмо знали да се такви злочини више неће понављати. Дигли бисмо руке и рекли да ђаво све носи што је било, само да се већ једанпут прекине зло. Али да ли се зло може овако прекинути? Ко сме тврдити, да ће се игда прекинути овај рак на нашем телу, који нам смртоносне озледе наноси, ако се настави овако и ако се остави овако да буде, како је било досада?

Нарочито морамо једну ствар овде да истакнемо и да свој глас подигнемо. Волели бисмо, кад бисмо само могли, да загрмимо сада као труба Страшнога Суда, да нас сви чују и сви разумеју. Ако има, можда, разлога да се данас спречавају расправе извесних питања, која нас завађују и разједињавају, ако би, можда, могло доћи у питање народно и државно јединство, ако би се пустило да се распламте племенске и покрајинске страсти, па ако се то не допушта, ако се таква реч усмена и писмена забрањује, ми то можемо и разумети и одобрити.

Али ако се утврди да је овај или онај појединац злоупотребио свој положај и утицај, па се на рачун ове земље као хрчак награбио и напљачкао, *зашто да не смемо устати и таквога неваљалца изобличити, зашто да такво зло не смемо жигосати, зашто да се овде гуши јавна и мушка реч и оцена?* Јесмо ли зато пролили толике сузе и крв у борби кроз столећа противу туђинскога угњетавања и робљења, је ли зато цвет овога народа кроз векове као покошена ливада падао, да добијемо своју слободу и независну државу, а да нас у њој даве и пљачкају наши грађани и још да нам се брани *да се на овакав злочиначки рад не можемо ни бунити нити једну реч јавно рећи?*

Ових дана говори се о једној врло крупној злоупотреби. Веле да иста спада у највеће и најтеже до сада познате. Веле да су десетине људи од великог утицаја у ову ствар умешани. *Зато што се није допустила*

¹⁴² „Отаџбина” број 26, 19. август 1934. год.

јавна расправа и претрес ове ствари, прича се тако рећи и могућно и немогућно. Жива машта појединаца разиграла се као никада. Надомеће се и надодаје, можда, двапут више него што у ствари има.

Ако су надлежни мислили да забраном претреса ове ствари у јавности спрече откриће новог скандала, тиме су само веће зло учинили. Јер при јавном претресу ове ствари сваки би морао пазити шта каже, докле у четири ока сваки говори шта му је воља.

Кад би било могућно сакрити и заташкати ову ствар забраном јавног претреса, још бисмо могли разумети што се јавна расправа пречи. Али то није омогућно. Кроз целу су земљу као зараза невидљиво прошле вести. Тако се данас озбиљно шапуће, да би било далеко мање опасно да се јавно говори, па чак из свега грла виче о томе. Никада разиграна машта најширих слојева није тако узбуђено и загрејано радила као сада.

Утолико је чудније што се она најновија злоупотреба огледа заташкати и прикрити, што почетак ове злоупотребе не пада у доба управе од 6. јануара 1929. него из времена парламентарног и демократског режима.

У тренутку, кад извесни политичар у иностранству прелазе све границе и одричу Србији сваку заслугу за наше народно ослобођење и уједињење, која памет у овој земљи може и сме и треба да нас спречава да кажемо јавно да цео свет чује, да је ово наслеђе жалосно наслеђе баш оних јаничара, који су купили око ових отмичара?

Зар они међу нама, који су се мушки борили противу овога зла, кад је оно зачето; зар они који су законом о штампи онда прогањани и осуђивани, зар они данас да немају - после скоро десет година чекања и стрпљења и трпљења - то заслужено право и задовољство, да рекну, да су они на то зло давно и давно указали и против њега се мушки борили?

Нико паметан не може и неће кривити целу управу данашњу за једно зло тако дубокога корена и тако старог датума. Они који су замесили квасац за то зло, несумњиво су први и главни виновници за њега.

Било дакле, да су виновници овог новог чуда садашњи опозиционари, било да међу овима има и присталица данашњег режима, нема никаквог разлога да се њихове улоге не изнесу на јавност.

*То је управо главно у целој овој жалосној ствари, због тога смо узели да о њој пишемо и због тога смо напред рекли што смо рекли: да су се из онога старог режима у овај нови увукле и *старе злоупотребе* и да у овом новом режиму није учињено ништа коренито да се злу стане на пут те да зато не може да буде и неће бити ништа и никако боље, доклегод се онаквим радом буде било настављало.*

*

Ми у „Отаџбини” не пишемо из пакости. Пишемо уверени да „зрачењем истине на оболела места” доприносимо народном и државном оздрављењу.

Дубоке основе друштва су моралне природе. И држава није само организована сила, већ етичка заједница, где је сила стављена у службу права. Дешава се да то покатакд и није, као што се дешава да око не

види, а уво не чује, - али то није правило, правило је да у држави сила служи праву. Где тако није, дуго не може остати: мора се променити „да друга настане судија”.

Ми пишемо прво због оних који управљају. Њихове многобројне грешке учиниле су да се поверење изгуби. Па ипак, ми морамо да им се обраћамо и да их увек позивамо да испуне своју дужност према Владаоцу и народу - друкчијим схватањем и вршењем њихових дужности. Најбоље ће нам свима бити, ако они који су већ на одговорним местима, буду на висини својих дужности.

А затим пишемо због честитих и исправних грађана, о чијој смо главној мани толико пута писали: о „равнодушности честитих”. Они треба да схвате да није довољно дати Богу и цару оно што им припада, па се затим потпуно дезинтересовати за питања опште природе. Ако управа у земљи није како треба, нека знају да ту има и њихове кривице. Сваки народ има владу какву заслужује. Зато честити и исправни родољуби треба своје грађанске дужности да схватају озбиљно и испуњавају савесно. На узајамној лажи никад се ништа од вредности није могло подићи.

РАВНОДУШНОСТ ЧЕСТИТИХ ¹⁴³

По бројности малих и великих афера, по злу, које као авет свуда и на све стране вреба и напада нашу националну част и наше национално име, и нашу заједничку имовину, и по инертности, која је после рата постала нашом народном особином, рекло би се, да је наш народ у целини корумптиван, склон злу, и да су етика и етично за њега права шпанска села.

Овакав утисак је, међутим, и површан и нестваран.

У нашем друштву, свакако, има много зла, али је оно, на срећу наше нације, практиковано од мањине, и то, по извесним знацима, од *организоване мањине*. *Наша народна већина је, ван сваке сумње, дубоко етична.*

Али бити само дубоко етичан није довољно за националну садашњост и будућност. Потребно је својом активношћу довести етику на њен друштвено-политички престо. *Наша народна већина, међутим, не само да није активна у овом правцу, она је, шта више, пасивна, и мирно посматра тиранију зла над добрим.*

Социјална активност претпоставља *осећање дужности* следствено *осећање одговорности*. То немање осећања дужности један је недостатак нашег националног карактера, и онда није чудо што све иде по диктату организованог зла. Ту наш народ потпуно заборавља да се на ивици стропоштавање врши муњевитом брзином и повлачи у понор баш оне најбоље и оне недужне.

Осећање дужности је одлика карактера једне нације исто онако као што је то одлика карактера једног човека.

Народи су, па према томе и државе којој припадају, јаки и напредни само онда, кад су карактери њихових грађана јаки. Држава није нешто

¹⁴³ „Отаџбина” број 26, 19. август 1934. год.

изван наших грађана. Она, то су њени грађани. А напред рекосмо, осећање дужности је једна црта карактера.

Може ли се за нас рећи да имамо развијено осећање дужности, кад подносимо оволика зла једне мањине, која руши не само нашу имовину, већ и наше национално име и нашу националну част?

Чемберлен је с правом рекао за Римску државу у својој књизи „Die Grundlagen des 19 Jahrhunderts”:

„Она је имала свога корена у карактеру њених грађана. Овај карактер је био чврст а по свом високом осећању дужности, самопрегору и смислу за породицу био је снажан”.

Ово је речено за Римску државу која је по својој снази пример за све оне који хоће да стварају државу, како је треба стварати и са којим предусловима.

Дужности наших грађана су многобројне. Али за овај моменат права је дужност њихова *да се прену из равнодушности*, да осете дужности према себи, нацији и држави, па да организовани сатру зло засађено од мањине. Без овога *сакупљања националне већине у један фронт* нема прогреса, нема добра, зло ће без тога и даље да влада и подрива темеље ове знојем и крвљу натопљене груде.

*

Зато смо у једном од прошлих бројева казали:

„Треба да се упознамо, духовно мобилишемо, ујединимо све снаге своје у једном правцу, удружимо сву честитост, поштење и часност против зла и његових последица”.

ОВИМ ПУТЕМ ¹⁴⁴

Од неког времена чудна, потајна борба води се у нашој јавности. Противници не дискутују непосредно. На изглед, сасвим самостално пишу, али одговарају једни другима...

Једни су за старо уређење државе. Затварају очи пред свима догађајима који су се збили за ових 15 година у свету и код нас и следе старе установе и старе методе политичког рада, заборављајући да је баш *неспособношћу тих старих усанова и неподесношћу тих старих метода* и дошло до оваквог стања у друштву.

Ми нисмо ни у оно доба пре 6. јануара баш много држали, да је оно демократија, јер је то имало само неке спољашње одлике демократије, а у суштини било је од ње далеко. Али баш и да смо имали *праву и стварну демократију* не би се боље свршило.

Други се бацају дрвљем и камењем на демократију, међу њима има и таквих који су се њоме и заклињали. Често човеку дође злобна помисао, да се можда сад не препоручују... Једни од њих истичу и немогуће разлоге као на пр. да нису сви људи једнаки, да Тесла и један шустер нису исте предности. Као да је о томе реч и као да не би

¹⁴⁴ „Отаџбина”, Број 27, Београд 26. августа 1934. год.

била баш највећа опасност по опстанак човечанства, кад би сви људи били Тесле.

А сви заборављају да је *демократија историјска творевина*, да је имала сјајну улогу у развоју људског друштва и да није она крива, што су односи у људском друштву изашли из могућности да се решавају старим методама и у старим установама...

То не значи да се треба враћати старим и предемократским установама и методама.

Напротив, морају се стварати нове установе и израђивати нове методе социјално-политичке делатности и још више морају се ревидовати политички проблеми према потребама данашњице и садашњег положаја нашег народа у свету и у нашој националној држави. А они су несумњиво сасвим други и баш зато данашње странке наше, представничка тела и влада и не могу да постигну никакве успехе у решавању тешких питања, и тешког положаја у нашем народу, јер не познају то стање и не знају решења тим проблемима. Они нам изгледају на оног Еру који је казао кад је чуо о Бонтуовом зајму: Е то не можемо платити сем ако како год не забушимо. - И они се непрестано варају у памети, да ће „како год” забушити. А стање се стално погоршава и непрестано све ниже пада стандард живота народних маса и све теже живе широки слојеви радника, сељака и некадашњег средњег сталежа.

И кад је оманула нада, онда је несумњиво највећа кривица за тај неуспех до људи који су имали веће могућности и већа овлашћења него иједна влада у Краљевини Југославији до тада. Они се нису умели снаћи у нашим приликама, они нису разумели време и односе, они нису умели наћи нове методе рада, успешније и непосредније од старих, они нису били способни да поставе на нове основе организацију народа с једне и организацију јавне власти и јавних установа с друге стране. И кад све то нису знали, вратили су се старим јаловим облицима, тапкају у месту око застарелих проблема, које је већ трава обрасла, а слепи су пред толиким важним питањима економским и социјално политичким.

*

У нас се још непрестано расправљају и питања ко је у праву и којим трагом у нас треба поћи. А не воде сви ти обожаваоци Стаљина, Хитлера, Мусолинија и других основно, што смо чешће наглашавали. Сви ови се старају да делују према својим објективним приликама и односима. Уколико им то и успева друго је питање. Али за нас је важно да и ми морамо поћи нашим путем, да према нашим друштвеним односима и према нашим приликама тражимо и нове путеве, методе, установе и организацију ј а в н е власти и организацију народа.

Али ово се не проводи и не постиже овим нашим садашњим телима. Она су и сувише *несавршена и неспособна за озбиљна и стручна проучавања* многобројних актуелних проблема и за брзо и успешно решавање њихово. Ми не мислимо на технократске тежње. Нису само инжењери способни за решавање привредних питања. Сви друштвени

слојеви и све категорије друштвене морају се *активирати* у овом послу. с друге стране и државна организација мора се *прилагодити* и *оспособити* да уђе у суштину разноликих проблема и *сарађује* на њиховом решавању. Оваквих зачетака има и у нашој данашњој организацији, али то су само појединачне и несистематизоване акције, недовољно развијене, јер им смета конституција и склоп данашњег државног уређења.

Ми не можемо улазити у детаље, ми само свим својим убеђењем указујемо на путеве и на средства којима се једино може изићи из данашњег положаја и који ће одвести *стварном преображају* наше државе и *стварном препорођају* нашег народа.

НАШ СТАВ ¹⁴⁵

Ми, истина, имамо сасвим друкчију политичку мисао него ови што данас управљају земљом. Али та нас разлика није натерала да овако јавно иступимо.

I

Наша мисао се може скупити у формулу: политичке форме морају бити што сагласније са друштвеном стварношћу. - Држава све више постаје вођ друштвеног живота. Економска, културна, друштвена мисија државе постаје све већа и све тежа. Политички чиниоци државе морају бити овим питањима све ближи. Да би то могло бити, ови треба да су постали политички чиниоци зато *што су пре тога били економски, културни и друштвени чиновници*. Треба дакле, сито које одабира ове политичке чиниоце да буде тако начињено да пропушта међу ове само оне који су пре тога били заиста економски, културни и друштвени чиниоци. Ако дакле, устројство државе (политичку форму њену) будемо имали изграђено овако, онда ћемо осигурати горњу формулу. Тада се неће дешавати, или бар по правилу се неће дешавати, да политичар може бити неко ко се никад није бавио ниједним економским, културним и друштвеним питањем; и да после такав политичар решава у држави, често без права на жалбу, баш о таквим животним питањима земље.

И нарочито да нагласимо: политички чиниоци треба да су *пре тога* били економски, културни и друштвени чиниоци. Не, да дођу па да се тек на управи државној уче, већ да дођу *са искуством* које живот даје. Данашње невоље у свету су поглавито зато што је живот од државних управа захтевао оно што ове, по свом личном саставу, нису могле да даду. Не велимо да се свака тешкоћа данашња може овим начином решити, али је сигурно да многа не би ни дошла да је тако звана чиста политика била мање важна. Тако звана чиста политика је чисто партизанство. *Политичари живе од тога, али народ живи од оних других проблема, којима његови управници нису дорасли.*

¹⁴⁵ „Отаџбина”, број 27, 26. август 1934. год.

И данас има министара - не само код нас - за које је важније, при пријему дужности, да сазнају којој партији припада који начелник, него да чују шта је њихов претходник урадио или мислио да уради. И данас има министара - не смо код нас - за које је важније питање којој политичкој странци припада молилац, него од каквог је правног, културног, економског или у опште друштвеног значаја питање које треба да реше.

Један од разлога слома парламентаризма је баш у томе што његови чланови, по правилу, нису имали везе са овим проблемима који чине најважнију садржину живота. Поједини облици *дириговане демократије* (као код нас) имају ту исту ману - али зато имају и неку више.

Па ипак велимо, иако је наша политичка мисао друкчија, нисмо опозиционари због тога. Не зато што политичка мисао не би била важна, већ зато што има и *важнијих* момената.

II

Non in legibus, sed in moribus, говорили су стари. Није (тежиште) у законима (па ни онима који опредељују политичку форму), *већ у обичајима* у (начину извршења, и примени закона). Па и у нашем случају је то тако.

Ако и не мислимо да је данашња политичка форма добра, само то нас не би нагнало да овакав став заузмемо. Много важније и прешније ствари су нас довде довеле.

Има један капитал народни који се не сме окрњити. Може народни иметак опадати, може и државна територија под спољним невољама бити смањивана; али народни морални капитал не сме бити смањиван. То је залога за боље дане. Никад будућност није црна народу недирнуте моралне главнице.

Тако је, уосталом, и с појединцем. Може и оболети, и осиротети, - али ако му стоје недирнуте моралне резерве ништа није изгубио.

Код нас је овај баш морални капитал народни у опасност дошао. Уврежила се, увелико, сумња у вечне вредности чојства и јунаштва - вредности које су дотле у нашем народу одувек биле на цени. Они код којих ове особине нису биле довољно учвршћене, видеви да се у данашњем друштву успева сасвим добро баш ако се немају ове особине, пожурише да са себе збаце као непотребан терет - трагове чојства и јунаштва који су случајем рођења или напорима васпитања код њих изазвана. Они који управљају и стављају у сумњу апсолутну вредност ових врлина својим радом и својим речима, пронађоше да то нису довољно добре особине за „реалну политику”, да су остаци гусларске поезије (највише што би, по њиховом мишљењу, било укусно да се о њима пише или говори јесте у зборнику народних песама), утврдише да „првокласни нису потребни” - довољни су „вешти” људи. Једном речју, све оно што је народ у своме хиљадугодишњем хришћанском искуству исталожио, све његове најлепше тежње и највиша стремљења, најдубља проживљавања и најсветија мучеништва - све то, с презиром, пронађоше да је наивно. И

тако мучну, али светлу народну историју покушаше да упуте другим, супротним правцем.

Овакав покушај, разуме се, да не може успети потпуно. Не може се накалемити на нашу народну подлогу такво схватање, - и ако се накалеми, плода неће донети, - и оно што се примило брзо ће бити савладано правом, исконском народном снагом. Али тај покушај је сам по себи једна народна несрећа, једно умањење његове моћи, једно тешко губљење снаге и узалудно пропуштање времена.

Основа друштвеног живота је дубоке моралне природе: *Што виши морал, то чвршћа заједница*. А они који воде - политички и друштвено - могу начети баш ту моралну ризницу, невођењем рачуна о моралним законима, исмевањем дотле опште признатих вредности, награђивањем оних које су до њих биле у малој цени, једном речју „одабирањем на горе”.

И зато што смо видели баш ово, што смо видели да су тако у опасности они основи друштвени који начети тешко и с муком бивају зацељени, да се већ јављају све више нови успели примерци оваквог наопаког политичко-друштвеног вођства, зато смо покренули „Отаџбину”.

Треба ове исконске народне снаге ставити у покрет. Треба их изазвати да заструје. Треба њихово моћно струјање да заустави разорно дело моралног распадања. Треба чамотињу стрести, а одушевљење изазвати. Велики је то задатак и ми смо потпуно свесни његове тежине. По томе и нашим снагама само не би се посао могао ни отпочети. Али наша друштвено-политичка опозиција случајно се слаже са досадањим искуством народне тринаестовековне повеснице и хиљадугодишњим хришћанством. Отуда и наша смелост, и наша вера да не радимо узалудан посао.

БЕЗ ПРОМЕНЕ ¹⁴⁶

У свим нашим досадашњим написима а нарочито у чланцима: „Мафија”, „Корупција”, „Морална спрема”, „Народ и режим”, „Политика и морал”, „Отаџбина изнад свега” итд - тежили смо не да докаже, јер истина се сама особом доказује, већ да подсетимо све оне, у чијим се рукама налази државни брод, да се тај брод не води онако, како би то желели они, који се тим бродом возе.

Указивали смо увек да су *морално јаки људи, људи неокаљани греховима прошлости*, данас неопходно потребни не само на водећим местима нашег државног брода, већ чак и на оним местима која на први поглед чине утисак да се са тих места не може вршити утицај на правац и брзину кретања бродске машине.

Али шкрипа точкова тога државног брода, озбиљна је опомена да ипак и даље све није у реду. Да би машину довели у ред а брод оспособили за даље правилно кретање, бродар није сматрао за потребно да сиђе и испита *због чега машина шкрипи* већ је на опште изненађење свију нас са неколико својих сарадника сишао у бродску ресторацију, да би

¹⁴⁶ „Отаџбина”, број 28, Београд 2. септембра 1934. год.

одатле уверио све ове, који страхују за судбину брода да брод „неће наићи на путеве који могу да створе нежељену ситуацију”.

*

Ма како се службено говорило и ма како ствари ишле, ми дижући свој глас противу свега онога што љуља и покреће наш државни брод, и противу свих оних који својим примером срзавају цело друштво наниже, нећемо дозволити да ма ко из наше средине изгуби сасвим веру у државу и у њену правду.

Ми ћемо се свим легалним средствима борити противу извесних појава, а које нам дају повода да поверујемо: да су настала времена у којима је често корисно показати своје пороке, а увек опасно показати своје врлине.

Никаквим политичким и партијским прегањањем и надмудривањем не може се излечити зло, које се укоренило у нашој средини. Још се мање може тим методама успоставити изгубљена вера, тако потребна садашњој држави у овим бурним данима. А још мање се може успети, ако се народу јасно стави до знања, ако му се убије свака вера и нада: да може бити каквих других путева којима се до сада служило, којима се до сада ишло.

*

Сви прави родољуби били су више него изненађени, кад су прочитали у свим дневним листовима, како је господин председник ЈНС у Нишу казао између осталог и ово:

- „Ми бисмо били срећни да на другим странама има таквих нада и Божје мој, ми старији можемо и да водимо а после нека воде они. Наш је малер, ако хоћете, што те могућности нема данас и ми смо ти који још за догледно време морамо остати ту, на овим положајима. Не ми лично него наша странка, наша политика и организација, јер паметан човек никада не врши промене ако није сто на сто сигуран да ће оно што треба да дође бити корисније и боље за државу и народ.” -

Морамо признати да нас господин председник, иако је изјавио да је „малерозан”, није убедио: да је он несрећан и малерозан што поред своје многољудне странке са оваквом политиком не види ама баш никакву другу странку нити групацију, која би могла водити државни брод бољој будућности.

Ми смо у свакој прилици јасно наглашавали, да снага једног покрета, извођење једне идеје као и сам ауторитет једне установе, вреди само онолико, колико вреди људи који ту установу представљају или ту идеју изводе. Снага града није у његовим бродовима и његовим бедемима, већ у карактерима његових људи - казао је један стари грчки филозоф.

Кад се вођење нове политике и прилагођавање новоствореним приликама у земљи врши од стране људи навиклих на старе добро познате методе, са старим „кључевима” - онда таква работа не представља корачање унапред, то је ако не корачање уназад а оно

сигурно тапкање у месту, „туцање воде”... За такве људе наш народ има добро познату пословицу: вук длаку мења али ћуд никако.

*

Све дотле док се нешто не уради на томе да морално здраво и национално исправно не буде више потискивано и бацано у страну; да би општа грабеж већ једном престала; да не буде више лоре на приватно и на државно; да се сузбију опаки утицаји „разрадних националиста”, „државотвораца”, „народних мученика”, „спасиоца друштва и државе”, златни скоројевића разних Стависких и Ставискића, који ничу на све стране и од којих се поштен свет мора у мишју рупу да завлачи, - све дотле они који управљају неће имати чиме да се похвале.

Све дотле док су ту читави батаљони оних који новцем ради новца руше све; док су ту оне познате неморалне величине које нам посведневно довикују: или ми се поклони или ми се уклони, - није урађено оно једино и главно, што се имало и требало урадити. Њихова је сва брига да са својих места, на која су се вештачким путем попели *угасе светле примере чврстих карактера; да униште истинске националне борце; да потисну неустрашиве родољубе и све оне наше моралне пуританце - борце за истину и правду, који су увек несебично служили правим интересима отаџбине, који представљају праву снагу њену и на које се никад и ни у којој прилици није могла применити она кукавичка, ропска: покорну главу сабља не сече.*

Цео наш трудољубиви народ са ретким стрпљењем очекивао је да се прибави пуно поштовање државних и моралних закона; да се учини да *прав не страда а крив да не избегне заслужену казну; да се сједини правда са силом, да оно што је праведно буде јако, а оно што је снажно буде праведно; јер правда без силе немоћна је, а сила без правде тиранска је.* И као што се зграда руши кад архитект повреди закон математике, тако се руше и царства кад се из њих повуче вечити закон правде.

*

Место свега тога чули смо реч господина председника Ј. Н. Странке: „*Ми смо ти које још за догледно време морамо остати ту на овим положајима... јер паметан човек никад не врши промене, ако није сто на сто сигуран да ће оно што треба да дође бити корисније и боље за државу и народ*”.

Ми који смо на челу отаџбине ставили девизу: „*Људи траже слободу, а слобода људе*” и који смо у прошлом чланку „Наш став” нашу мисао изразили речима: „*Политичке форме морају бити што сагласније са друштвеном стварношћу; основа друштвеног живота је дубоке моралне природе, што више морала то чвршћа заједница*” - ми који смо увек читали и учили се из историје, *бојимо се да господин председник националне странке, не буде у своме уверењу демантован.*

УРЕДБА О ЗАШТИТИ ЗЕМЉОРАДНИКА ¹⁴⁷

И у уредби о заштити земљорадника није победило начело из 63 финансијског закона за 1934.-1935. већ као и у осталим реформама ове врсте победио је капитализам. Мало је заиста нелогично, да у земљама капиталистички тако развијеним победу носе и у актима законодавних и у актима административних власти антикапиталистичке тезе, а код нас, иако је капитализам слабо развијен супротно је случај. Изгледа, да је ту од значаја врста капитала. Код нас је слабо развијен индустријски капитализам. Главна снага нашег домаћег капитала лежи у финансијском односно банкарском облику.

У односу на сељака у великом броју случајева не може се говорити ни о правом финансијском капиталу, већ о његовом најгорем облику, *о зеленашком капиталу*.

У слободној Србији још од Кнез-Милошевог времена била је борба против зеленаштва врло често предмет законодавног старања. Али никакве мере нису помогле. *Зеленашки капитал је мењао своје облике, узимао разне видове, али се одржао и до данас.*

Он је главни кривац за уништење породичних задруга, за парцелисање великих задружних сељачких имања, за ометање пољопривреде у развоју. Историчар привреде и националне економије у Србији могао би наћи многобројне доказе за ове тврдње.

Због тога су постојали многобројни покушаји за раздужење сељака, али сви су они били само *палијативни*, често нежнији према повериоцима него према дужницима, увек се завлачила глава у песак да се не виде чињенице и праве мере, па се питање никад није *ни могло решити онако како је у интересу велике већине народа*. А то се крваво светило привреди, јер се онеспособило 3/4 привреде за јачи напредак и веће благостање.

*

Па ни ова уредба не решава питање коренито, већ само гребе по површини, не улазећи хируршким ножем дубље у оболели организам, да исече и оперише дивље месо једанпут засвагда.

Питање се решавало са затвореним очима према сложеним економским одношајима наше друштвене стварности. Није се ни на који начин смело ни требало из тако повезаних кредитних односа извлачити само питање сељачких дугова, па оно оделито решавати и регулисати, без обзира на повериоце који су такође и дужници. Да се одмах изјаснимо. Не штитимо ми ни приватан, ни банкарски капитал коме сељак дугује, али неопходно је потребно при решавању овог питања водити рачуна о *кредитним односима привреде* па проблем не решавати делимично већ у целини, уносећи притом за нарочите економске редове и оно што је за њих специфично и нарочито.

¹⁴⁷ „Отаџбина” број 30, Београд, 16. септембра 1934. год.

Сви кредити и сви дугови *повезани су невидљивим нитима* економског живота. И све те нити морају се уткати на одређено место, ако се жели чврста и добра тканина.

То је прва замерка. *Сељачки дугови морали су се решавати у комплексу, и у заједници са проблемима дуговања и кредитовања уопште и у органској вези с многим економским и друштвеним питањима.* Поред тога потребно је било *проучавање* нарочитих односа, који су имали удела у задуживању сељака као и нарочитих односа под којима живи наша пољопривреда, па тек на основу тога поред општих мера прописивати и посебне за заштиту земљорадника.

У питању враћања дугова нема ниједног разумног земљорадника који мисли да му треба брисати дугове. Сви су сагласни да дугове треба платити. То је уосталом и разумљиво јер је другачије и немогућно без великих потреса и поремећаја у привредном животу.

Али поред тога неопходно је потребно дозволити и сваком оном који има довољно разлога *да тражи ревизију* својих дуговања. Уредба захтева да сваки плати свој дуг, уз олакшице истина, али она се не обзире ни на *прилике* под којима је дуг учињен, ни на *промене* кроз које је дуг пролазио од задужења до данас, ни на *стање* у коме се налазе дужник и поверилац данас.

Неки мисле да би било опасно допустити истраживање дугова. Веле зато би се морали нови нарочити судови установити. Међутим ствар није тако трагична, јер не би сви дужници тражили ревизију већ само један део. Користи пак од тога после биле би необично значајне. *Одшкринуле би се кулисе зеленаштва* и открила би се сва *гадна ткање*, која *пауци* преду око имовине овог народа. Тај рад би баш дао податке за нове основе законске за заштиту од зеленашке немани.

*

Али још важније питање: шта после овог? Пољопривреди је несумњиво *потребан кредит*. Она без њега не може ни да се развије ни да живи. С оваквим кредитом она се само све више заглибљује, јер је овај кредит скуп и за много развијенију пољопривреду од наше. И само захваљујући чињеници што наш земљорадник има најмање *режијске трошкове* и *што он не рачуна* своју радну снагу ипак којекако се држи на површини и не тоне.

Зато је за заштиту земљорадника врло важно да се одмах с његовим раздужењем поставе и нове основе за његово кредитовање. Ми нећемо о томе много расправљати, али морамо нагласити да у овом погледу с обзиром на објективне прилике у нашој пољопривреди постоји само један пут, а то је *пут задружног организовања и кредитовања* задружних организација и преко њих.

Па ни то није све. Пољопривредни производи спали су *ценама испод нуле*. Незнатан је однос између цена оног што земљорадник продаје и оног што мора набављати. Никад *јефтиније* није продавао а никад *скупље* није куповао. То му још више *слама* кредитну способност, то га још више *спречава* да одговара својим обавезама.

У нашој држави то значи привредну катастрофу, јер се најмногобројнији привредни ред *избацује из привредног строја* а најважнија *привредна грана умртвљује*.

И овде се морају тражити радикални лекови. Све мере које су предузимане, као што су житни закон, оснивање Призада и слично, само су *нежни поступци* да се одржи оно што се клати. А морају се предузети радикалне мере. Оне су у *новој привредној организација*. Оне никако нису у ономе што је г. министар пољопривреде излагао у Аранђеловцу. Јер не може се *изградити и подизати друштвени и политички морал на зеленашењу и безобзирном експлоатисању*, већ у организовању најширих слојева народних - и оних што производе и оних што троше - у задруге, основане на самопомоћи и на друштвеној сарадњи. Нису довољне само лепе речи, важнија су дела.

ПОРУКА ¹⁴⁸

Писали смо и пишемо из дубоког уверења, да треба да буде боље нашем народу и нашој отаџбини, из љубави према нашој прошлости народној, из вере у бољу будућност наше уједињене, велике националне државе, из жеље да унапредимо и подигнемо наше национално благостање, из свести да је у овим *тешким данима основа свакој националној држави морал, честитост и пожртвовања*.

Не грабимо се за власт и положаје, никога нећемо да рушимо, али тражимо заједно са хиљадама нашег народа, *да се схвате нови положаји* у свету и нове потребе данашње стварности.

Нећемо да рушимо, хоћемо да зидамо, али да зидамо народну будућност на темељима народне прошлости, да зидамо као што су зидали они славни преци наши, који су крв своју лили да нама буде боље.

Не бојимо се препрека и сметњи јер радимо онако како нам будућност нашег народа налаже, радимо из дубоког убеђења *да овакав рад користи нашем народу*.

И на том послу остаћемо *истрајни*, остаћемо верни сваком исправном и честитом конструктивном раду и *позивамо цео народ наш да ојача веру своју у велику будућност своју*, да издигне самопоуздање, да очвршћа убеђење, да истрајно иде оним путевима, којима су ишле хиљаде синова наших за добро и благостање отаџбине наше.

ПРЕД СКУПШТИНУ ГЛАВНОГ САВЕЗА СРП. ЗЕМЉОРАДНИЧКИХ ЗАДРУГА ¹⁴⁹

За овогодишњу скупштину влада у редовима задругара Главног савеза највеће интересовање. И то, не само зато што се ове године навршило 40 година од оснивања прве задруге у Србији, већ зато што ће ова скупштина бити једна од *најсудбоноснијих* по питањима о којима треба

¹⁴⁸ „Отаџбина”, број 30, 16. септембар 1934. год.

¹⁴⁹ „Отаџбина”, број 30, 16. септембар 1934. год.

да донесе своју одлуку. А та питања су заиста таква, да по природи својој задиру у основе самог задругања питања.

Ми пратимо с нарочитом пажњом развиће задругарства код нас. Земљорадничко или пољопривредно задругарство нас мора занимати пошто стојимо на становишту задругарском с једне стране, сматрајући задругарство најзгоднијим оружјем за побољшање економских и друштвених односа, - а опет с друге стране, наше уверење је да у Југославији никоме не може бити добро, ако није добро основном и највећем њеном сталежу.

Покушаћемо да пред задругаре - наше читаоце - и остале пријатеље задругарства што непристрасније изнесемо сва главнија питања о којима се од ове скупштине очекује да каже своју реч.

I

Прва група питања о којима скупштина Г. Савеза треба да се изјасни, јесте чисто, да се тако изразимо, пословне природе.

Истина, по закону о земљ. и зан. задругама Гл. Савез *не би могао бити задружна пословна организација*. Њему то закон изричито забрањује. Закон оставља то самим задругама и њиховим покрајинским или земаљским савезима. *Закон даје Гл. Савезу само оне задатке којима се омогућава скупљањем у једно коло свих задруга, - заступање интереса појединих или свију чланица, - проучавање појединих или општих задружних проблема, - поуке упутстава и ревизију рада задруга*. Као да се закон бојао (и ми мислимо с правом) да да у руке Гл. савеза и пословну и ревизиону власт. Није узалуд садашњи управник Гл. савеза на толико истицаном јагодинском конгресу узвикивао да „не може трести кесом” онај који има ревизионо-инструктивну власт.

Али било како било, Главни Савез је данас велика пословна организација, са преко 80 милиона својих и туђих средстава, са још толиком јемственом одговорношћу својих чланова. Према томе задруге су дужне да се изјасне о пословној страни ове организације.

То изјашњење се намеће свом својом снагом. Апсолутно је потребно да се ту поступи објективно и искрено. *Не сме се при том застати на пола пута или, још горе, не може се у тој врло важној ствари говорити с велом преко очију*.

Ми нећемо да кажемо да су данас времена повољна за послове. Врло добро нам је познато да и поред најбоље воље, највећег пожртвовања и добре организације може успеха и не бити. Али кад човек уради све што је могао учинити, онда је учинио и што је дужан био учинити. Ако и пред тога не буде успеха, бар се зна да га није ни могло бити.

Али баш то *што су данас таква времена, више но икад раније, не може бити успеха тамо где сви ти нормални услови успеха нису испуњени*.

II

Одређенија питања којима ће се Скупштина морати позабавити у вези са овим што смо напред рекли, јесу:

Утврђивање правог стања Савезовог. Без тога нема ни корака напред. Треба само да знамо где смо дошли. Никад истина није страшна. Лаж је то увек, јер доноси огромна изненађења - и разочарења. Не изгледа да тако мисли садашњи управник. Његова прошлост је у томе погледу врло речита. Начин како је он руководио Пожар. окружним савезом другог би одвео у - Пожаревац, он се међутим извукао испод рушевина, стресао прашину, ушао у Гл. савез и - постао „вођа слободног задругарства”. Његови биланси у Пожаревцу би били активни до пред сам пад под стечај: тада се пасива показала у свој својој величини. - Начин његовог рада и данас показује исте манире. - Скупштина не треба да има ни најмање обзира према извештајима, већ треба, у интересу свог сопственог угледа и успеха Гл. савеза, да тражи и омогући *највећу могућу светлост* у овом погледу. Нека јој при том не смета ништа што извештаје и билансе није потписао само управник, већ и огромна већина Управног и Надз.одбора. Највеће грешке и долазе зато што се поједини органи друштвени одричу своје дужности из поверења према другима. Сваки међутим, треба да врши своју дужност: управни и надзорни одбор своју, а скупштина своју; а то је опет само тако, ако тражи да *искрено и објективно утврди право стање ствари.*

Испитивање обима и начина рада. Гл. савез је задружна организација. Тиме је унапред одређен и обим и начин његовог рада. Трговац узима туђ посао у своје руке. Задруга само посао својих чланова. Трговина у жељи за зарадом, трчи за послом, ма где он био. Задруга то не треба; она то не може и не сме да чини. Зато задруга и може у облику послова да буде *сталнија, сталоженија и срећнија.*

Треба скупштина да чује шта се и како радило - и шта се и како мисли радити. И не само да чује, већ о томе да каже своју реч.

III

Али можда су и важнија друга питања - по свом значају - о којима скупштина треба да донесе своју одлуку. Док су прва више пословне, материјалне природе, - друга су у ствари више морално-правне природе, али тиме су - изгледа нам - још важнија од првих.

Тако, необично је важно питање, - нарочито о 40-то годишњици од оснивања Гл. савеза, - на које скупштина треба да одговори, без околишења: може ли управник Гл. савеза, у службеном органу Савеза, сад ове јубиларне године, да се *баца блатом на светло име Михаила Аврамовића*, оца и творца оне зграде, која и њега сад штити и храни, - и то само зато што случајно, Михаило Аврамовић у питањима задружног права и морала нема исто мишљење као и он, - садањи управник Главног савеза.

Не мање важан став има да заузме скупштина у питању *да ли је задругарство организација за културу мржње* - или је пак задругарство светла народна организација која је снажно поникла из љубави и самопожртвовања, која мржњу не гаји ни према коме, - осим

према пороку. Не може скупштина прећи ћутке преко става који хоће да јој се наметне, по коме би она требала да буде представник искључивости и слепог секташтва.

Даље, скупштина треба да одлучи: да ли је и даље у важности одредба закона по којој за оснивање задруга није потребна никаква и ничија претходна дозвола, - или ће се пак сложити са садашњим управником Гл. Савеза, по коме *само они који уживају његово поверење могу оснивати задруге*, - а две три стотине других задруга, које живе и раде, које су показале своју животну способност не могу бити примљене у чланство Гл. савеза само зато што људи који су их оснивали, случајно, не уживају његову милост.

Исто тако, скупштина неће моћи да пређе ћутке преко чињенице да је *пред њен састанак велики број задруга избачен из чланства Гл. савеза*, међу којима има и таквих које по својој пословној способности долазе у највеће и најоригиналније задружне организације, само зато што су људи који овим руководе сигурно имали своје гледиште у задружним питањима па су наивни, веровали да су у „слободном задругарству” заиста слободни.

Скупштину неће моћи мимоићи ни питање *задружне ревизије*, јер је то питање њеног личног достојанства. Многобројни примери грубог гажења задружне аутономије, несавесног приказивања ствари, гушење слободних излива расположења, изналажења кривица или прелажења преко њих не смеју од скупштине да буду превиђени. Она јасно и гласно треба да каже да ли се с оваквим радом слаже, - или пак налази да овакве недостојне слуге још горих господара не могу више обављати задружну ревизију. Разуме се да скупштина треба да испита, после свега, ако буде имала гледиште сагласно праву и моралу, откуд да у тако многобројним, и необично важним питањима њени органи, Управни и Надз. одбор имају гледишта супротна од ње, - да нису случајно по среди партијски обзири, каква заинтересованост или само кукавичлук, - па да потражи начина да злу стане на пут.

*

Задругарство има само један начин да успе: да остане верно самом себи и својим изворним начелима. И друге људске заједнице не могу да успевају, ако изневере своје основе. Како би могло задругарство - које је у том погледу, по природи својој, још осетљивије.

Без истине и правде нема успеха задругарству. Без тога је задругарство *тешко разочарење*.

Скупштину дакле не треба да омету никакве опсене. На питања која се морају пред њу изнети, она треба држећи се истине и правде, да одговори - задругарства ради.

ИЗЈАВА ДИМИТРИЈА ЉОТИЋА ¹⁵⁰

Један лист из Смедерева, кога издржава Главни Савез српских земљорадничких задруга, или људи који данас Главним Савезом управљају, а чији је оснивач један десетогодишњи робијаш, већ ме у неколико својих последњих бројева, за рачун и по налогу својих госа, клевета и вређа.

Пошто је рачун његових господара да лажи које износи треба да се што више распростру, људи око овог листа, уз садејство и свакојаку помоћ оних којима служе, растурају овај лист и по Београду, делећи га бесплатно уличним продавцима.

Овај лист и његови сарадници су и сами потпуно свесни своје сопствене нискости и неистина које, под својим именом, за туђ рачун износе и растурају.

И њима, као и њиховим госама, је сасвим добро познато да Димитрије Љотић никад, ниједан посао није радио из користољубља - и да није примио ни примао ни оно на шта је имао право. Зашто би онда он примао оно на шта нема право?

Разуме се, да ми је с таквим листом и с таквим „новинарима“ немогуће да ступам у дискусију.

На суду ће се утврдити пак да часни сарадници овог листа само за рачун својих госа раде овај прљави посао.

Д. В. Љотић

ПРАВИ ПУТ ¹⁵¹

Садашња стварност пуна је поремећаја у свима правцима друштвеног живота. Поремећене су *економске основе* друштвене, потресен је *политички живот*, ослабили су *морални темељи* на којима су почивале нације. Међународно *небо* покривено је *густим облацима* неизвесности, а такоређи нема државе на свету у којој су прилике и одношаји сређени и постојани. Мења се политичко време с часа на час. Из ведре неба бију *грови*, и нико није у стању да да прогнозу времена не за сутра већ ни за неколико часова.

Састају се више него икада сви громовници света на конференције, углављују пактове и уговоре, да сутрадан стварају нова пријатељства, *нове везе и нове споразуме*, а заборављају старе. Никад више *није се обавештавало*, а никад *мање* није било *извесности* о будућности. Сваки час се *мењају пријатељства*, на која се *заклињало* за вечност. Мир је свима на устима, а никад се ужурбаније није спремао за рат и обезбеђивало за њега и само зато што тешка привредна депресија не допушта главно средство: *новац*, одржава се *нормалан мир*. Као да је наступио тежак поремећај у централном живчаном систему друштвеном, тако се збивају и најнемогућније ствари.

¹⁵⁰ „Отаџбина” број 30, 16. септембар 1934. год.

¹⁵¹ „Отаџбина” број 31, Београд, 23. септембар 1934. год.

А народи, незадовољни, незаштићени и необезбеђени негде штрајкују, негде ћуте, али нису у нормалним односима. Државе су прошириле своје *функције*, али су остале при *старим установама и старим начинима* управљања.

Парадокси друштвени на све стране. А највећи парадокс који је један од најважнијих узрока свима потресима налази се у *несугласици* између јако измењених *привредних и друштвених односа и заосталог поретка и уређења* државног. Друштво је израсло из оних привредних и социјалних односа, који су одговарали политичком уређењу државе од пре рата. За те нове друштвене односе потребни су *нови облици* државног живота и поретка. И у ствари та два важна чиниоца воде битку између себе. Људи су само извршиоци ових неминовних сукоба. То је положај у свету који се данас тако јасно оцртава да га и *слепи могу видети*. Али није довољно само видети га, не сме се *оглушити* о зов да се ти односи опет донету у *равнотежу*.

Традиција је људског рода, да се у оваквим приликама крајности сукобљавају, иако из тог сукоба скоро по физичким законима о дејству две силе које делују у супротном правцу, после жртава и крви, ипак долази до средине. И у овим *сукобима* баш је *најтежи положај оних који најбоље виде* и који траже да се иде по *резултанти* коју морају дати сукоби и судари друштвени, да се тај средњи пут *изабере*, да би се избегли тешки поремећаји и ужасне последице сукоба и борби.

И ми смо у таквом положају. Ми јасно процењујемо наш положај у свету, ми јасно видимо резултанте којима би требало ићи да би се избегли тешки потреси и велики поремећаји. Ми смо то износили у нашим чланцима. Нас су разумеле хиљаде и то баш оних који су у темељима друштвеног и националног живота.

Неће и не могу да нас разумеју ни они с лева ни они с десна, оне силе које су у сукобу. Једни нам не могу чинити *сметње*, али други могу нас *ометати*. И ми видимо и осећамо *истину*, знамо и схватамо прави пут којим треба ићи, да се избегну тешки потреси, али нисмо у могућности да на њега, указујемо у потпуности и у целини... Али и из овога како се указује на положај и стање код нас, неки пут недовољно објашњено, неки пут непотпуно, већ је постало многима *јасно*, да се иде *новим путем*, тешким, нераскрченим, нетрасираним, али *исправним, часним и поштеним за више благостање* у нашем народу, за сталнији напредак.

И ми смо задовољни - и поред свих сметњи - кад сазнајемо, да су нас *разумели* они, који треба да нас разумеју, па ма неки остали за вечита времена и *слепи и глуви*. Јер ми знамо, кад *народ разуме, да и Бог помаже*. Истина која продре у народ *савладаће* све препреке. А народ никад не *руши*, он само *зида*. И ми смо сарадници његови у том *зидању боље и лепше будућности наше*.

Покрећући „Отаџбину” ми смо ставили себи у задатак да окупимо најбоље снаге ума и карактера и да повратимо народу веру, да у овој земљи има људи који траже истину, који се боре за правду, који не жале труда ни жртава кад је у питању да морал, поштење и одговорност потисну лаж, и све што је негативно.

Још у првим нашим чланцима јасно смо нагласили, да хоћемо да помогнемо нашем народу: *да уђе са што мање потреса и невоља у ново доба, пред којим стојимо; да укажемо на нове путеве и правце, којима треба да се креће наш национални и друштвени живот; да отворено гледамо стварност данашњице, како бисмо могли створити срећнију сутрашњицу.*

Казали смо да „Отаџбина” зависи од савести људи окупљених око ње, од њихове љубави према народној заједници и од њихове тврде вере у велику будућност југословенске мисли и југословенске државе.

Да би тај задатак до краја испунили, ми смо у раније објављеним чланцима: „Народ и режим”, „Јака странка”, „Старо и ново”, „Политика и морал”, „Лажне величине”, „Суперпатриотизам”, „Лажни Апостоли”, „Смена челних”, „Прославе и параде”; „Равнодушност честитих”, „Жбири и шпијуни” и „Отаџбина изнад свега” - трудили се да покажемо да ниједан покрет не може успети без одушевљења и поверења одоздо; да политика мора бити служба другоме а не себи јер народ познаје своје пријатеље само по делима а не по речима.

Кад бацимо поглед око себе морамо се заиста задивити, *како је могло доћи до оволике кризе?* Како се могло десити да у нашој средини избију на површину и они, чија прошлост, или чији рад у садашњости не даје довољно гаранције о њиховим моралним и националним квалитетима.

Морао се питати како се насупрот националној и моралној снази нашег народа, која је у прошлим ратовима задивила и пријатеље и непријатеље наше, појавила оваква његова *духовна и морална клонулост*, ова малокрвност која му не да да отклони све што му здравом националном наплетку смета.

Цео наш трудољубиви, поштени и национално свестан народ чуди се, како да се деси то да *разни никоговићи и слабићи, уседну тако чврсто на туђа места и то у тако великом броју и на такав начин, да се њихов случај претвара готово у правило.*

Како да се деси то да груби материјализам, и пузење често пута буде услов да се стекну нове или сачувају на такав начин већ стечене позиције у друштву, и да такви појединци, често успевају да на вешт начин користећи се заблудом и необавештеношћу других, своје личне интересе обуку у рухо лажног родољубља и алтруизма - лажне самарићанске љубави.

Кад се све то размотри, памет нам стаје, разум се буни кад помислимо, *како се брзо заборавила светла историја једног мученичког народа;*

¹⁵² „Отаџбина” број 31, Београд, 23. септембар 1934. год.

како се уништило прљавим савестима и отровом корупције, неправде и самовоље оно светло одушевљење читавих поколења.

Ми високо поштујемо свачије истинске заслуге у прошлости, али исто тако ми ведрим очима гледамо нашу будућност. У осталом ноторија¹⁵³ је да многи наши људи - са часним изузецима - који су се од рата на овамо налазили у првим редовима, *нису били на висини ситуације*.

Не смемо дозволити да изгубимо поштовање пред самим собом, нити да ко каља наш образ, који је увек био частан и светао. Морамо настати да на својој површини истакнемо људе, који ће својим *карактером и родољубљем блистати*. Ми таквих људи имамо у свим друштвеним редовима. Тим и таквим људима народ данас верује и нада се, да ће им се дати прилика да изразе своје расне одлике и врлине.

Противу свих оних који сеју лаж, опсену и корупцију, *морамо одлучно устати*. Не смемо гонити оне, који се боре за народне идеале.

Треба поставити сваког на своје право место, сузбити златне скоројевиће а подићи клонуле. Установе морају имати једини циљ да избацују на површину најбоље јединке, најбоље људе; остављајући за њима слободан пут нижим јединкама а уништавајући негативне и штетне. Чврста рука, бистро око и дубок ум, са јаком и несебичном вољом воде друштво његовом напретку, иначе ће једног дана црв - негативни елементи - друштво нагрести и од њега створити безобличне рушевине.

Историја нашег народа који се вековима борио за своје ослобођење, за победу правде и истине, служи нам као најбољи пример, *да је љубав малих народа за слободу победила насиља великих и моћних*.

Ма како вешто завијена и маскирана, никада се још ниједна лаж није могла трајно одржати: јер ко лаж исповеда, није свестан тешког задатка који на себе прима; да би одржао једну лаж, приморан је још двадесет нових да измисли. И уколико је та лаж била тежа и крупнија, утолико је срамнији и страшнији био њен крај.

Та борба за истину јесте наша звезда водилца. Треба да се сви исправни, честити и поштени Југословени упознају, здруже и заједничким напорима потраже путеве, начине и конструктивна средства, да се наша отаџбина изгради и уздигне, искоришћавајући све природне особине наше земље и све стваралачке снаге нашег народа.

Борба за истину у исто време значи пропаст мафије, афераша и корупционаша. Она представља истрагу изродима, лоповима и хохштаплерима, који трују здраву националну свест нашег народа и који још увек верује да могу освојити сваки град, у који би успели утерати магарца натовареног златом.

Морални капитал једног народа никад, ничим и ни од кога не сме бити умањен и окрњен. Он се мора стално увећавати и подизати. Историја као највећа учитељица света даје нам мноштво примера, како су проживели појединци изроди, кад су свој морални капитал умањили или довели у питање.

¹⁵³ Очито (прим. приређивача)

Према томе је борба за истину само један облик борбе за опстанак, која у исто време значи борбу за пуну социјалну правду, без чега нема живота ни једној великој и јакој државној заједници.

КРАЉЕВСКА ПОСЕТА У СОФИЈИ ¹⁵⁴

Прошле године у месецу децембру бугарски краљевски пар учинио је посету нашем краљевском пару у Београду. Ове године враћају им наш Краљ и Краљица посету. Може се слободно рећи, да су ове посете крупан политички догађај првог реда у нас на Балкану.

Скоро је протекла година дана од посете бугарских суверена. То је довољно дуго време, да политичка интрига помете и помрси многу и најбољу и најискренију жељу и намеру. Из посете суверена Југославије видимо, да то срећом није било, него да се, напротив, наставља пре годину дана започета политика још одлучније и с већом снагом.

Да бисмо могли схватити пун значај овога срећнога преокрета, треба да се вратимо у нашу међусобну прошлост и да видимо мало ближе.

Позната је довољно изванредно крупна чињеница, да су са опадањем снаге Турског царства све више бацале појудне погледе на „турско наслеђе” две велике силе суседне, Русија и Аустрија. Између руске царице Катарине и цара Јосифа II чак је дошло до споразума о - подели турског царства. Према тој подели северозападна половина Балканског полуострва требало је да допадне Аустрији, а југоисточна Русији. Ток догађаја нарочито аустријски неуспех у рату с Турцима, омео је остварење овога плана. Али кад је Русија 1878. године објавила рат Турској и када се овај завршио управо сломом Турске, онда је руска политика мислила да макар посредно, ако не непосредно оствари за рачун свој *поделу Балканског полуострва*. Тако је дошло до уговора у Сан-Стефану, по коме је у састав нове Бугарске требало да уђе и цела Јужна Србија.

Европске велике силе, на конгресу у Берлину, омеле су остварење Бугарске по Сан-Стефанском уговору о миру. Бранећи стопу по стопу ову велику Бугарску, у уверењу да ће се кадгод она дочепати ове територије, руска званична политика на конгресу у Берлину тражила је за нову Бугарску чак Ниш, Пирот и Врање, које је била наша војска ослободила. Ово је сузбијено тек на енергичну изјаву Краља Милана да ће се противу Руса бранити у Нишу - оружјем. Тако је Србија спасла један део онога што је у рату 1878. од Турака била ослободила, добивши уз то признање државне независности.

Али је стварањем нове Бугарске замешен *квасац раздора између Бугара и Срба*. Поставши без великих ратова и жртава својих преко ноћи два пута већа и јача него Србија за скоро сто година кржаве и тешке борбе, млада Бугарска у полету и заносу народнога одушевљења била је сва прожета и понета осећањем да она буде стожер окупљања и уједињења свих других братских земаља на Балкану. Тако се створило ривалство између Бугарске и Србије, које је тако рећи до наших дана

¹⁵⁴ „Отаџбина” број 32, 30. септембра 1934. год.

трајало и које је довело до сукоба и судара, у којима умало није пропала и слобода балканска уопште.

Како смо били и једни и други на ивици провалије, показало се нарочито у последњем Великом рату. Бугарској су додуше биле признате од Централних сила територије, у које је долазила чак и Србија до Мораве, али је веома велико питање, да ли би Бугари те територије одржали по рату, да су нешто у овоме победиле Централне силе.

Права би бесмислица била мислити, да су се Аустрија и иза њених леђа Немачка за то тукле на Балкану против Србије и да су Србију за то унишtile, да би пустиле Бугарску да им она уместо Србије препречи победоносни поход Германа преко Балкана на Малу Азију и даље ка Персијском заливу и Далеком Истоку.

Какве су намере имали Немци у овом правцу, да су успели да однесу победу, види се лепо из једнога чланка, који је у оно време, кад је Србија прегажена, изишао не у каквом немачком шовинистичком листу него у „Франкфуртер Цајтунг-у“, најгледанијем листу демократском и органу финансијскога капитала немачкога. Овај лист писао је онда уводни чланак, у коме је *отворено рекао*, да је Немцима било потребно више стотина година да претопа балтичке Словене, *али да неће проћи ни сто година а на Балкану неће више бити Словена већ сами Немци, и да Грци неће морати више долазити у Минхен да уче Византологију, јер ће то моћи учити у - Солуну на немачком универзитету.*

*

Кад су овако тешке олује и крупни догађаји и утицаји прохујали преко наших глава; кад смо и Бугари и ми хтели - не хтели морали да се савијамо и повијамо према силама упереним против нас, *није чудно све оно што је међу нама било; чудно би било да се није од тога ништа догодило.* Чудно је уз то, и то је управо највеће чудо у овом погледу, како смо се и Бугари и ми крај свега тога уопште одржали и на лицу земље успели да останемо.

Чим на једној страни видимо овакво стање, чим видимо и чим уочимо да су наше борбе и наши крвави судари потицали од утицаја туђинске, нама често управо непријатељске политике, одмах у исто време можемо и то да видимо и да схватимо: зашто је нама и једнима и другима сада управо заповедна дужност, да своју жалосну прошлост сасвим заборавимо, да преко ње вавјеки вјеков пређемо као да не постоји, *па да гледамо у будућност и да за бољу и свјетлију будућност споразумно и братски радимо.*

Ми смо до сада могли пред собом и пред другим светом да се правдамо и извињавамо за почињене грешке и лудости у прошлости туђим утицајима и дејством туђинске силе. Али данас нема ни царске Русије, а Аустрија је сведена на играчку од државе у упоређењу са којом било од наше две братске државе. Данас нема нити може бити каквога било онаквога утицаја као пре рата. Данас смо ми слободни у својим двома самосталним државама народним и у исто време довољно јаки, *ако смо само довољно паметни, да одбијемо сваку будућу навалу завојевачку.*

Ако бисмо наставили стару мржњу и старо непријатељство, ми бисмо сами оваквом својом злочиначком неувиђавношћу само поново отворили широм све вратнице новим освајачима. Ако бисмо због тога изгубили поново своју слободу, то би нам била само праведна и заслужена божја казна за смртни грех, који би смо учинили.

Ако пак једни и други за вечита времена схватимо и увидимо, да смо дивовски високи и јаки и непобедиви, ако смо сложни, онда цео свет непријатеља може нас мрзети и завидети нам, али стопу једну наше лепе земље више нам не може никада отети.

*

Нас данас има укупно око 20 милиона. Каква нас чека будућност, ако будемо сложни и паметни, може се видети из тога, да је Немачка у доба ратова са Наполеоном имала свега 14 милиона душа, које се становништво уочи Светског рата било попело на скоро 70 милиона.

Ако само сложено пођемо заједно, ако у братском загрљају заборавимо црну своју прошлост, и ако само гледамо на будућност, која нас очекује, онда *неће проћи ни једно столеће, а на Балкану ће се створити нова велика европска и светска сила.*

Хоћемо ли да се мрзимо, да се гложимо, да се кољемо међу собом, па да будемо мали, немоћни, слаби па да доведемо неке нове завојеваче на Балкан и да изгубимо поново, и за свагда, своју слободу; хоћемо ли да нас наши унуци, прауници и прапрауници проклињу или ћемо, сада обрнути *нов лист, прави златни лист наше заједничке историје народне*, па кренути брат уз брата у неслућено *сјајну и велику и срећнију будућност народну?*...

На томе путу и једино на томе путу оствариће се велика европска и светска сила, *Заједница Јужнословенска.*

НОВА СТВАРАЊА ¹⁵⁵

Савремене државе прошириле су делокруг својих функција из великих потреба друштвених. Све је *слабији* појединац да се *одржи и одбрани* у сложеним и испреплетеним друштвеним одношајима, све су *сложенија и заплетенија* друштвена збивања, све је *зависнија личност* у сваком погледу од целине. То су *последнице развоја друштвеног* а резултат је да су државе хтеле не хтеле *морале улазити* у све те *односе* и морале *захтевати* и у права својих грађана и морале им *наметати* нове *дужности*.

Али догађаји и збивања, промене и новине толико су учестале у савременом друштвеном животу после рата, да постаје све јасније да

¹⁵⁵ „Отаџбина” број 32, Београд, 30. септембра 1934. год.

их нису у могућности да савладају установе и организација државне управе, *заостале у односу према развијенијим друштвеним односима*. И да бисмо се извукли из тешког хаоса данашњице неопходно је потребно, да се *стварају нове установе и нови начини државне управе*. Није више *довољно* за правилно функционисање државе и правилно развијање националног благостања *постојање старих усанава и старих облика*. Морају се организовати народне масе за *уређење* и правилно *пословање* привреде, за *заштиту* социјалних интереса, за *одбрану* здравља, за више *просвећености* итд. Застарео је и неуспешан је облик старих политичко-партијских организација. Јер политичке партије нису у стању да *активирају* народне масе за *конструктиван рад на унапређењу* својих интереса у свима правцима националног живота. Данашњица, савремени положај народа у свету и савремени привредни развитак траже гвозденом неминовношћу *организовање* народа на *стварним основама* народних *потреба* у свим правцима националног живота...

А као природна последица ове нове оријентације народа, јер се он већ и без нарочитих привилегија од државних закона у том смислу организује, долази и *изграђивање* нових државних усанава и нове организације управе, које би *органски* одговарале новим потребама народа и новим тежњама и које би органски *обухватиле и повезале* проблем и задатке у једну *природну* целину.

Савремена организација државне управе још не излази органски из нових односа. Она је у ствари стара организација, која је узела на себе *нове задатке*, али је *неспособна* да их решава, јер није прилагођена новим захтевима и потребама. И она има зачетака у садашњици нашој. Да наведемо пример *здравствених задруга*, које су слушале глас данашњих потреба народних и поред *огорчених сметњи* с многих страна, постепено *шириле* свој делокруг и обухватиле све *органски* повезане народне потребе. Данас ове задруге не брину само о здрављу људи, о *лечењу и хигијени* и *социјално медицинским одношајима*, већ су узеле и *борбу* против *биљних и животињских* болести, а уз то и *просвећивање* здравствено и привредно. Све то стоји у основицама народног живота *повезано* и сложено и може се само у *заједници* решавати, у међусобној *корелацији* и *сарадњи*. Не споримо потребу стручњака за сваку врсту стручних радова, али не само да споримо већ најодлучније одбијамо *раздруживање* оних тако чврсто међусобно повезаних грана у животу, па ма се то не допадало неком застарелом гледишту...

Заиста друкчије је у државном животу. Држава је морала примити нове задатке, а *стари дух* који живи у бирократији, почео је да *цепка* оно што је *органско*. Раздвајане су руке, ишчупано срце, засебно је желудац, раздељени поједини органи и непрестано се *цепкају* и *деле надлежности* у бирократској машини. И сваки део *засебно* ради обично и *не зна* и *не води* рачуна о ономе што раде остали делови. И тако у овом организму који чини целину, поједини органи *отправљају* своје послове не у корелацији за сврхе заједнице, већ посебно, без икаква додира с другим органима.

И то је оно, што ми истичемо непрестано, ма и овако непотпуно, јер је изван наше моћи да отвореније изложимо своје мисли. Па ипак сваком

који живи и ради у народу *јасно је* да се овако у *раскорак* не може и не сме ићи, јер се пада на нос. Иако неће они који могу, *рађа се и ствара ове нова и мимо њих.*

НА ПОЛА УСТА ¹⁵⁶

Шапат је најјачи отров... ни стрихинин му није раван, најбоље је, *гласно говорити*, јасно, отворено, разговетно да *сви чују и сви разуму*. Али има их којима гласан говор *смета*. Ти се праве *глуви* као да не чују шапат, а он иде од уста до уста, преувеличава, појачава, *накостан је, трује душе и слама веру*, чини зло *веће* него најбездушнији.

Ми не можемо *шапутати*, и нећемо. Кад је *тешко* говорити друкчије, говоримо *на пола уста* и казаћемо што мислимо да треба рећи нашем народу, не демагошки већ *истину*, колико је доступна човеку.

Ми нећемо да *трујемо*. Хоћемо да обавештавамо, па ћемо то чинити онако како можемо.

Има их којима *истина не годи*, којима је истина горча од кинина, и зато је истина *бољи и поузданији лек од кинина*. *Истина лечи зло*. Али има их којима је зло цео живот. Они се не могу *излечити*, њихова *болест* је јача и страшнија и од сифилиса и од туберкулозе, *неизлечива је*. И они *киње истину*, па своју болест *погоршавају*, али истина је ипак јача од најјачег зла и делује, некад и споро, али *достижно*.

Говорићемо је *онако како можемо*, јер боље је да се чује истина, ма и на пола уста изговорена, него да се проноси шапатом клевета, боље је баш за оне које пече. И знамо да ће је *чути и разумети* они који треба да је чују и разумеју, а то је довољно, да се зло поправи. Прошла су времена, кад се на други начин бранила истина. Данас се она најбоље брани кад се *прошири*, кад до *свих допре*, кад *уђе* у колибе и у учерице, кад *осветли* мрачне подруме људске беде и тешке неправде. Она оплемењује, очвршћује и одушевљава и уноси нову светлост и нову љубав за рад, за отпор и за борбу против зла. Она је увек у нашој историји *била победилац* и не сумњамо да ће и *данас победити*.

ПОВОДОМ СМРТИ ЈЕДНОГ ХЕРОЈА ¹⁵⁷

Александру I Краљу Југославије није било суђено да живот оконча под теретом година, на болесничкој постељи. И сувише истакнути херојски карактер његовог живота носио је у себи и свој трагични крај, као да се речи његовог прадеде Владике-песника у посвети његовом прадеди - Оцу Србије - Карађорђу:

*Да, витеза сустонице трагически конац прати:
„Твојој глави би суђено, за вјенац се свој продати!..”*

¹⁵⁶ „Отаџбина”, број 32, 30. септембра 1934. год.

¹⁵⁷ „Отаџбина”, број 33, 14. октобар 1934. год.

на њиховог заједничког праунука односе - тако су се у животу и у смрти покојног Краља дословце испуниле!

Може се мислити да је и рано још говорити о личности покојног Краља. Још колико јуче он је био носилац целокупног политичког живота државе. - Али данас је он неповратно изишао из живота и ушао у повесницу. И зато је у овим данима - тако тешким за све родољубе - потребно бацити један општи оглед на његову личност и на Њен значај за нашу и људску историју.

Краљ Александар је био херој прво по свом веровању да се националном и светском историјом може руководити и да човек његова кова и његова положаја не треба пасивно да сноси догађаје, већ да је позват и унутрашњом својом снагом и местом које у свету има, да тим догађајима покуша да да онај правац који му се најбољим чини.

Праунук Краљев и Његошев - изданак те две тако племените крви, - Краљ Александар управо и није могао имати друга и друкчија схватања.

Као личност изванредно изражених особина ума и карактера, он је имао осећај сопствене снаге да се с приликама - супротним његовим стремљењима - у коштац ухвати.

Као Краљ, он је био дубоко и потпуно уверен у своју мисију, чудесно и стално свестан њене тежине, непоколебљиво и неодступно освојен јунаштвом свога положаја.

Као прави Херој он је имао смелост за одговорност и презир за славу. „*Нити бежати од одговорности, нити се грабити за славу*”, рекао је једног дана - сасвим случајно, и у незнатној прилици. Али та реченица, као да је била намењена да буде уклесана у мермер и да блеском својим цео живот његов осветли - чудесно се коснула одмах његовог скромног саговорника.

Као човек он је доживео мучно духовно искуство: да је врлина у животу скоро музејска реткост, - више становника царства мисли, него царства овог света. - Краљ је због тога дубоко патио. Он је своју патњу једним скептичним осмејком прикривао и своју чежњу за лепотом пренео у свој култ према уметности. И Херој је мислио - уверен у сопствену снагу - да мора да буде задовољан: да дело гради с оним чиме располаже. „*Водите рачуна, рекао је другом приликом, да ми није дато да стварам материјал; могу само оним чим располажем да се користим*”.

Био је војник - не само по томе што је командовао у рату и удисао годинама атмосферу боја и ратишта, већ је по крви и менталитету био пешак и брђанин. Замисливши циљ који је требало освојити, - он се кретао по терену, увек имајући циљ пред очима, савијајући се жилаво где треба, претрчавајући хитро где се дозвољава, искоришћавајући сваки угиб или увалу, - подилазио је или обилазио тешкоће.

*

Трагедија хероја јесте у величини циља који је поставио, у чврстости и несаломљивости, којом је гредио; у очајним тешкоћама које је имао да савлађује; у смрти неизбежној која често избија из самих тешкоћа и задатака - и увек скоро пре завршетка последњег дела.

И Краљ је, онакав каквог смо га у главним цртама сагледали, дошао да своју мисију испуни у изузетно тешким политичким, друштвеним и моралним приликама. Једва да је престао бити дете, које је у првим данима живота остало без мајке, без љубави материнске - он је - младић - имао да носи тешко бреме владалачке власти. Ту тежину он је увек само увећавао својим схватањем владалачке улоге. Он је осећао мисију, хтео њено испуњење свом снагом, веровао у снагу Своју.

Неко ко буде мало издаље посматрао догађаје и хероја, моћиће ваљда и боље нешто да каже. Ми пак данас закључујемо: Краљ, Александар је заиста био дошао у своје време.

Не избацују ли око нас - широм света - саме прилике, на површину обичне грађане, у чије руке противно очекивањима, долази одједном страховита власт?! Код нас су прилике затекле на престолу такву личност.

И то какве прилике? Остављамо по страни два претходна сретна рата, јер:

*„У добру је лако добар бити,
На муци се познају јунаци”.*

Сматрамо да Краљев стварни лик можемо најбоље ценити тек од 1914. године.

Нека се зна да је било иначе неоцењиво заслужних војсковођа који су у новембру 1914. г. сматрали да је војска у немогућности да одговори свом задатку, - те да је потребно, неодложно потребно, да влада предузме кораке за даљу одбрану државних интереса. - То се разбило претходно о јасну слику коју је тадашњи млади Наследник-престола имао о општој војничкој ситуацији у свету и о његово уверење да „ми само последњи можемо мир закључити”.

Нека се не заборави какав је подвиг морални био наше повлачење у Албанско приморје, - нека се схвати душевна чврстина и непоколебљивост, и јасан поглед на ствари које је млади Наследник-престола морао имати у таквим ситуацијама, кад су и искуснији и храбрији војници малаксавали.

Нека се увек има на уму пресудна улога његова у Солунској офанзиви, после пробоја - када је Команда источне војске била већ издала директиве за обустављање даљег напредовања, због ситуације на осталим деловима фронта, и кад је само његова одлучност и његова јасна слика положаја, довела до даљих пресудних војно-политичких последица.

И нека свако зна да су то само врхови његових подвига али да је иначе сваки дан - (обични, рекло би се) - који везује те врхове његове војничке славе - захтевао исту и сталну одлучност и непоколебљивост и јасан поглед на постављени циљ.

Тако смо се нашли у великој народној држави одједном, као чудом неким. Само су наивни људи могли после тога да верују да су муке и борбе завршене. Краљ је био уверен да муке око духовног изграђивања Југославије тек настају.

Он је у истини био сав предат својој великој државној замисли. Схватио је - боље од најбољих - трагичну коб југословенског народа.

Видео је до дна његову историју. Разумео је да је сва трагика дошла отуда што разједињена племена нису у стању на балканској ветрометини да очувају своје државне творевине. И да је зато цела народна историја - и бугарска, и хрватска, и српска - само низ почетака, са сјајним успоном и брзим сломом, - док словеначка није - из истих разлога ни стигла да се створи. Хтео је да будућност буде боља од прошлости. Видео је да то може бити само кроз Југославију. Иако чист и најчистији Србин, он је имао снаге да свој снажни српски осећај укроти, - он је жртву прву и највећу принео Југославији и тако јој заиста постао отац и творац.

Да ли би други ко - с правом се питамо - имао смелости да име Југославија држави да, осим њега? А име у вишој стварности није обична форма, већ означава духовни изражај бића.

Није он био усхићен делом. Видео је и он, боље од многих, многе неправде, многе ругобе. - Али ваља познавати психологију стварања, па разумет да човек-творац не може у исто време да даје и контуре створењу и унутрашњост да испуњава, - и главну линију дела да не испушта из вида, и мање важне да има стално пред очима. И ту херој-творац мора да покаже и скромности (да зна да је само Богу Творцу дато да у исто време ствара све савршено) и стрпљења (да трпи критику и да чека бољитак).

Међутим, дело је наилазило на нове и нове тешкоће. Југославија по тихом времену није могла доћи. Требала су да дођу изузетно бурна времена - која наша полукугла није видела од сеобе народа, па тек кроз борбу и ту изузетну буру да дође до њеног стварања. - А и да је дошло по тихом и мирном времену, не би било лако створити је. Њено рађање је наилазило на специфичне наше тешкоће.

Нису узалуд толики утицаји вековима разједињавали наш народ. Било је сад толико разлика - које су, поред јединства крви и језика отежавале остварење заједнице. Све је то требало савлађивати. Ни пред једном не устукнути. Сваку признати под условом да се призна делом величине. И свуда бити судија, - и по пресуди слушати глас једних да је дато више другима, - и глас других да су њихове заслуге заборављене! И не моћи се бранити: *„Ја не могу полемисати преко јавности”* рекао је Краљ једном.

Почевши од школских буквара па до политичких партија све нас је разједињавало и све је по старим деобама и даље делило оно што је Краљ хтео да види уједињено. Стрпљиво и жилаво, не заборављајући главни циљ, он је за сваки проблем налазио времена и снаге, враћао се сто пута на исто место да би добио један корак ближе великоме циљу. Он је увиђао да досадашње формације група коче дело ујединства. Хтео је да види брзо нова груписања која ће помагати једињење. Желео је да се нове везе изаткају.

А уз то су, сваким даном, све многобројнији били знаци који су показивали да су савремене европске политичке форме све горе одговарале својим задацима. Широм целог света, не само код нас! Широм света: то ваљда и слепима показује да је проблем универзалан. Овако оштар правно политички проблем чиниле су још оштријим наше нарочите прилике: несаломљива тежња за јединством с једне и разједињавајући утицаји с друге стране. И тако се по логичкој

неминовности која произилази из основног става, дошло до познате смеле Краљеве интервенције, која је отворено показала његову националну и политичку мисао и решеност да је сам носи, у време кад је изгледало да је и правно-политички и национални проблем постао без решења.

Проблем унутрашње политике дуго му је сву пажњу заузимао. Видевши тачно главне линије којима треба ићи, он је имао сваког дана ту горчину да види како његова мисао бива рђаво превођена или погрешно извођена, и мушку храброст да горчину положи у своје срце, и опет да дура на свакодневном претешком краљевском занату, увек са све већом решености да крму из руке не сме напуштати.

Он је био дубоко свестан изузетног времена у коме живи. Он је носио непрестано у себи мисао о сумраку људске цивилизације. Он се борио с мишљу: да ли тај сумрак води неизбежно и слому, или је пак и ту, по речима Владике-песника.

„Јунаштво је цар зла свакојега”.

И рекао је једног ведрога летњег дана, показујући на свој потиљак - док је цвркут његове дечице, кроз отворен прозор, долазио с планинског пропланка:

„Та ми мисао никако не излази одавде”.

Верујући у срећан сељачки склоп своје државе, он се уживео у мисао: да ако и буде суђено, по несрећи, да савремена цивилизација буде срушена, снажно вођени, Југославија и Балкан, морају остати ради човечности и човечанства, изван оркана, тихо пристаниште људског духа и његових правних тековина.

И тако, гоњен с једне стране том мишљу, а с друге опазивши како му је земља, над чијом је судбином дрхтао, опкољена скоро обручем непријатељства или равнодушности, он се свом снагом бацио да тај обруч не само разбије, већ да оствари своје највеће и најлепше дело: дело балканског мира, ширином духа да овако што замисли, и храброшћу да то изрази и оствари. И последњу годину дана свога живота, он се тој мисли предао тако потпуно, борио се тако предано, радовао се тако срдечно, да је било очигледно да се успиње Врху свога живота.

На самом врху је и пао...

*

Звоне звона наше цркве. Сваког сата се навраћају и опет звоне: Завршен је живот један. Изборио се борац један. Измучио се мученик један. Један Краљ је склопио очи. Херој... Херој није умро.

Јер, опет једном Он је рекао: *„Мислите ви да ја нисам свесан опасности којима се излажем. Знам ја добро да могу погинути. То може бити несрећа за мене лично и за моју породицу. Али то није важно. Не држи мене овај народ на овом месту за то да седим скрштених руку и водим рачуна о свом животу”.*

ПРОМАШЕНИ ЦИЉ ¹⁵⁸

Убице нашег Краља имале су двоструки циљ:

Склонити једну изузетно јаку личност која се све више показује као несавладива брана народног и државног јединства.

Склонити истовремено личност која васкрсава и искоришћује старо балканско јединство под новом девизом Балканског споразума.

У остварењу првог циља нашли су помагаче у редовима оног народног отпатка, који није имао довољно разумевања да се велико дело - као што је стварање Југославије - не врши без великих и разних тешкоћа. Они су своју руку предали интелектуалним убицама за остварење пакленог плана.

Али, ипак није случајно - и то је у великој несрећи знатна утеха - да мануелни извршилац оног недела није био грађанин ове земље. Изгледа, да заиста, и код највише заблуделог сина, настане пред фаталним тренутком извесно колебање. Тако бар показују последња саслушања похватаних саучесника. А сличан се закључак наметао и у загребачком зимушњем покушају атентата.

Тако је ипак дело извршио један сурови, професионални политички целат, који је пок. Тома Лепког убио тако рећи у наручју његове мајке.

Так се још видније показало да је марсељски злочин *последица спољне политике*: с једне стране последица *жеље за ревизијом Уговора о миру*, и с друге последица *страха од балканског зближавања и балканског јединства*.

Јер иначе, *да није тога*, зар би једна банда могла да нађе уточиште за своју злочиначку организацију, да нађе моћна финансијска средства, да нађе инструкторе, оружје, лажне пасоше?

А која би то земља - *кад је не би распињале горе поменуте тежње* - омогућила стварање атентаторских логора, давала у овако тешка времена толике новце, набављала оружја, лажне путне исправе за прелазак у туђу земљу, грешила се тешко и о сопствене законе и међународни морал?

Очигледно ниједна.

Да ли би извршиоци без те помоћи и подстрека могли извршити ово дело? Не би.

Ко чита извештаје са саслушањима похватаних помагача, мора бити фрапиран утанчаношћу плана и обилношћу средстава потребних за његово извршење, - тако, да је јасно, да сами појединци остављени сами себи, не би били у стању - баш и да су били исто толико решени - да све ово ураде што су - уз издашну помоћ извршили.

Тако је то схватио и цео наш народ. И из великог бола који је показао тако достојанствено пред лицем целог света и из снажног његовог става и дисциплине која се дала осетити за ових десетак дана, такав се закључак наметао свакоме ко је хтео да непристрасно донесе свој суд о овом тако болном догађају.

¹⁵⁸ „Отаџбина” број 34, 21. октобар 1934. год.

Једном речју: непријатељ је хтео да омогући наше разједињење и спречи балкански мир и зближење.

Смрћу нашег краља непријатељ је рачунао да се томе своме циљу знатно приближио. Он је могао рачунати да са својим делом убиства може да ликује. Нема више те изузетне величине која у својој личности тако моћно сједињује херојску вољу са изузетном проницљивошћу и широком интелигенцијом, а која поред тога својим рођењем и дотадашњим историјским заслугама ужива тако дубоко поштовање и оданост. С те стране, заиста, непријатељи наши могу и да ликују.

Али они не знају добро нашу повесницу и не познају дубоку и чудну сублимацију за коју је способан наш народ, као ниједан народ. Кад би то знали, (а већ их је досадашње народно држање могло на то да упуту), њихова радост би морала бити кратког века.

Они нису хтели стварно да убију у нашем Краљу Александра Карађорђевића, - већ Александра Карађорђевића *хероја, творца и извршиоца једне национално-политичке замисли*. Краља Александра заиста више нема. Али сама мисао његова његовим херојским животом и смрћу стварно је добила.

Као невидљиво причешће дејствовала је та велика жртва на све грађане ове земље. Сваки је услед тога сублимиран, узвишен над својим обичним ставом. *Цела народна судбина бива чудесно осветљена овим догађајем. У тој светлости бива откривена и главна линија нашег данашњег и сутрашњег задатка. Духовно је данас Југославија још јача, баи због огромне жртве која је у Марсељу принета. И Балкан је данас свеснији свог циља, него што је био јуче.*

Марсељски злочин је само помогао да једна херојска мисао добије надземаљски значај за један народ. А ово неће добро схватити онај ко нема у виду матични утицај што је на народну душу и национално-политички живот тог истог народа имала косовска жртва.

Народ - као збирно биће - не прима мисао на исти начин као појединац. У народну збирну свест мисао продире тешко. Зато се теже и губи из његовог памћења.

У душу нашег народа најлакше продире мисао осветљена трагичном светлошћу.

Зато, после марсељског злочина, и можемо бити мирни за главну мисао покојног Краља: *Непријатељи су свој главни циљ промашили.*

КОЈИМ ПУТЕМ? ¹⁵⁹

У тренутку кад ове редове пишемо земни остаци нашег Краља, Јунака и Мученика биће предани матери земљи на вечни починак и одмор. Почиваће син поред матере, која је имала несрећу да умре врло рано и да остави сирочад, као што је зла судбина хтела да ни Краљ Александар не доживи срећу да одгаји своје нејакне синове. Нашем појасу, који је све вихоре и олујине од почетка рата 1912. претурио преко главе, било је суђено да пехар горчине испије до краја: да га као гром из ведра неба ошине и овако тешка и велика несрећа. Али ако

¹⁵⁹ „Отаџбина”, број 34, 21. октобар 1934. год.

Краља Александра више нема, ако смо за навек изгубили великога вођу народа и државе, остала је ова земља и овај народ, остао је његов наследник, остао нам је његов завет и аманет. Шта нам кажу све ове чињенице да нам треба радити? Којим нам путем ваља сада поћи, па да веома тешку и судбоносну дужност испунимо до краја?

*

Према писмено израженој вољи покојнога Краља, постављена су три краљевска намесника: Његово височанство Кнез Павле Карађорђевић, г. проф. др Раденко Станковић, сенатор и пређашњи министар просвете, г. др. Иван Перовић, досадашњи бан Савске бановине.

Његово Височанство кнез Павле дошао је у Србију као мало дете. Он је у Србији растао и одрастао. Демократски погледи Краља Петра упутили су кнеза Павла на учење гимназије у Другој београдској гимназији. Осам година седео је као дечак кнез Павле у школској клупи као обични грађански синови. То је утиснуло печат ретке пажљивост и љубазности у душу кнеза Павла. Можда нема у целој нашој земљи тако тактичнога и финога господина, као што је кнез Павле. Његово универзитетско образовање у Великој Британији начинило је од њега савршеног џентлмена. Данас је кнез Павле зрео човек од '41. године. Како је у нас било свачега, откако се он могао вратити у отаџбину доласком Краља Петра на престо, могао је бити лако увучен у какву било нашу интригу и домаћу свађу и прегоњење. Ни један једини пут ни у некој најситнијој ствари није се чуло да је у чему год било кнез Павле умешан. Његов жив интерес за уметност уз то открива нам у пуној мери његов тактички и фини карактер. Кад узмемо још у обзир да је Кнез Павле такође - Карађорђевић, онда се потпуно може видети, зашто смо са првим намесником не само задовољни него нам он улива и пуну веру.

И г. проф. др Станковић и др Перовић буде поверење и поштовање. Г. проф. др Станковић провео је дуг низ година пре рата на страним универзитетима, у лабораторијама и на клиникама у озбиљном научном раду. Он после школе није похитао на златну бербу кући као практичан лекар. Он се није одао проводу и уживању него је наставио студије после положенога доктората. Тек кад су га материјалне прилике нагнале, после низа година, вратио се натраг у отаџбину, да у Загребу убрзо стекне врло велики углед не само као лекар него и као родољуб на народном послу, нарочито у „Привреднику”. „Привредник” је онако велики значај морални пре рата постигао и са онако великим успехом радио, што су у њему радили многи људи врло високе вредности, међу њима и данашњи краљевски намесник, г. проф др Станковић. Ма да сразмерно млад, г. др Перовић је стекао врло велико поверење пок. Краља Александра својим радом и као управни чиновник у Далмацији и министарству унутрашњих дела, и као бан у Загребу.

*

Кад се сетимо, како су била састављена ранија наша намесништва, нарочито оно пок. Краља Александра Обреновића, онда тек морамо да будемо захвални покојном Краљу за овакав избор.

У намесништву пок. Краља Александра Обреновића била су два позната члана ондашње либералне странке (генерал Белимарковић и др Јован Ристић) уз генерала Косту Протића (као поверљивог човека Краља Милана). Као припадници једне странке, ови намесници нису могли бити нити су били објективни. Давање влади Авакумовић-Рибарац да изврше оне незапамћене насилничке изборе било је последица само тога, што су два намесника вукла силом догађаја у прилог странке коју су волели. Ово наше жалосно историјско искуство са намесницима обележеним страначки нама данас каже, да *морамо бити само задовољни, што у намесништво нису дошли представници и припадници које било политичке странке.*

*

Кад је, како се надамо, испуњен први неопходни услов: да је вршење краљевске власти поверено објективним и непристрасним људима, слободним од сваког страначког утицаја, онда се надамо да ће даљи догађаји узети свој једино могући и правилни ток. У овом тренутку, кад је вршећи своју високу дужност пао скрхан наш владар, који је имао све одлике великога вође народа; у том тренутку кад зјапи овако велика и страшна празнина, што је он морао напустити своје место, није могућно нити смео радити ма шта друго него једно и само једно: *да по могућству све здраве снаге земље окупимо и приберемо за заједнички рад на великом народном и државном послу у овако тешко, озбиљно и судбоносно време. Само у томе случају ова ће земља развити пуну снагу и себи прокрчити прави пут, ако све што воли ову земљу, што нешто у њој вреди, ако се све то прибере и окупи и слошки прионе да у најтеже и најсудбоносније време с највећом снагом поради да земљу из тешког положаја изведе и путем бољих дана је поведе.*

Дубоко верујемо у пуну добру вољу, родољубље и памет вршилаца краљевске власти, као што верујемо дубоко и непоколебљиво да ће им као један човек цела земља помоћи и уз њих стати, ако је буду били позвали да их потпомогне у вршењу њихове пуне највеће одговорности и судбоносне дужности. Ако умемо иоле да мислимо; ако своју земљу, иоле, иоле волимо; ако нас је ова беспримерна несрећа колико-толико освестила и опаметила; ако умемо иоле, иоле да видимо у какво се зло можемо увалити, ако се не будемо узвисили изнад свега личнога, онда ћемо одмах поћи једним добрим и правим путем: да се што пре прибере и окупи ова земља, да што пре све позитивне снаге буду у њој искоришћене, да с највећом, да с пуном силином целог народа приону на посао, да сачувају у својој отаџбини мир и помрсе све рачуне онима, који нас мрзе и који су гнусним злочином над нашим Краљем мислили и желели да у нас изазову трзавице и нереди, да би их они на нашу штету искористили.

НАШ СТАВ ¹⁶⁰

Мандатор Краљ. намесништва за образовање владе изјавио је новинарима: „У обзир, дакле не може доћи нико ко није за основна начела на којима је заснована досадања политика, а то су: монархија, династија Карађорђевића, државно и народно јединство, државни устав и постојеће државно уређење јединствене и недељиве Југославије; у међународним односима политика мора и са наслоном на пријатељске и савезничке земље, чување стања мировним уговорима створеног, коју је политику већ одавно одобрио и усвојио цео наш народ, о чему се последњих тужних дана и цео свет уверио”.

Сасвим исправно се и наљутио на питање о старим политичарима и о повраћају на линије старих политичких странака. Тај повратак био би не само неоправдан, неразумљив и нелогичан, већ и пун опасности баш у данашња мутна времена. Он би уништио покушај да се дође заиста до Југославије и честитог југословенског народног и државног јединства, а подстакао би изнова сва јалова погађања, споразумевања, надмудривања...

*

Када је 1929. освануо 6. јануар био је само једној глави јасно шта се жели с њим. Била је несумњиво само Краљу Александру разговетна и јасна сврха тога чина. Народ је нагонски радосно и са одобравањем примио тај догађај. Одобравао је своје Краљу што га је ослободио оног зла и оних бескрајних погађања између политичких вођа.

Политичари су се двојако понашали.

Једни су одмах увидели, да у основи треба да се промени целокупна државна политика, да начела која су они гајили деценијама не могу више остати као основица политичког делања.

Неки од њих су осетили да им се извлачи тле испод ногу, да им се одузима право сувереног служења својим интересима, - па су се уздржали од помагања политици 6. јануара и сваког политичког рада - сем повременог слања неких порука и цедуљица у народ.

Неки су отишли у емиграцију, ступили у службу непријатељу државе, и једући његов хлеб почели нападати не режим већ државну творевину.

Друга група дотадањих политичара пришла је без икакве резерве шестом јануару. Многи од тих нису се старали, да га разумеју, да уђу у нов дух, да се снађу новим приликама. Њима је било главно да задрже власт у својим рукама. А политика шестог јануара 1929. тражила је нешто важније. Она је тражила изграђивање нових институција и нове организације народа и државе, које ће обезбедити слободно развиће свих делова народних у правцу стварања југословенске идеологије и нових правилнијих схватања о јединству народа и државе. Такво уређење државног правног поретка требало је да онемогући неравноправност и утврди осећање оног испод Триглава да суму истоветни интереси с оним испод Шаре. Ово изграђивање нове

¹⁶⁰ „Отаџбина” број 35, 28. октобар 1934. год.

југословенске оријентације тражило је и успостављање новог економског уређења, захтевало је да се народни привредни интереси заштите друкчије него што је то случај у либералистичком привредном систему. Ово је захтевало нову организацију и солидаристичко активирање најширих слојева народних у изграђивању новог привредног поретка и новог политичког стања. Напослетку у целом овом изграђивању није могло бити успеха, ако се не би створила у народним масама нова свест и нова воља. Ово да створе, суђено је и могућно је само људима високе моралне јачине, дубоког осећања дужности, великог схватања тешкоћа, непомирљивим и неодступним од високо постављеног циља...

Да би се заиста то и спровело потребне су биле и нове методе делања. Није било могућно старим институцијама либералистичке привреде и парламентарне демократије извести стварно уједињење свих Југословена у данашњим економским приликама тешке привредне депресије. А те установе нису замењене новим, које би одговарале и нашим националним потребама, које би успешно сузбијале тешкоће из економског положаја нашег народа.

Прошло је већ пет година у овом раду за новим преоријентисањем наше државе и ми - бескомпромисне присталице новог државног уређења и изграђивања правог југословенства - не можемо бити задовољни овим што се постигло. Старим методама политичке акције немогућно је више постићи. Да се међутим нови путеви изнађу и нове методе примене, потребни су и људи који их познају и који су се већ видели у стварању и окушали у напорима и тешкоћама.

И не само то. Цео народ југословенски мора се равноправно и једнодушно запослити и активирати у изграђивању ових нових услова за национални и државни живот наш у савременом светском и друштвеном положају.

У данашњим приликама после мученичке смрти Краља Александра, кад је сузама проговорила велика свест народна, не би требало оставити ову велику жалост народну без велике утехе, да ће боље бити, да мора боље бити, ако сви својски засучемо рукаве на заједничком послу.

Али да би се заиста, та велика душевна снага, која се видела и коју је осетио цео свет у нашем народу, и та велика једнодушност, која је прострујила целом нацијом југословенском, и искористила за велика дела, за спас и срећу нашег народа, за подизање свих вредности његових, за срећан свршетак започетог великог дела, потребно је послушати глас оних милиона који су немој жалашћу проговори... потребно је послушати речи Великог Краља, који нас је својом смрћу ујединио...

РЕГИСТАР ЛИЧНИХ И ГЕОГРАФСКИХ ИМЕНА

А

Аврамовић Михаило, 261
Арнаутовић Александар, 19
Аранђеловац, 256
Албанија, 80, 81, 82
Аустрија, 13, 66, 185, 214, 275
Аћимовић Милан, 28

Б

Бађак Милан, 29
Балкан, 32, 80, 164, 186, 291
Балдвин, 218
Банија, 866
Бараћ, 28
Баре Морис, 20
Бастиља, 204, 205
Бачка, 55
Базанвал, 204
Београд, 12, 15, 17, 18, 29, 54, 62, 64, 145, 149, 160, 206, 233
Беро Анри, 204, 207
Берк Едмунд, 20, 34
Бонард де Луј, 20
Бизмарк, 140
Бијељина, 55
Битољ, 153
Босна и Херцеговина, 86
Бојић Мирко, 22, 28, 57, 59
Борковић Милан, 47
Бранковић Недељко, 28
Брус, 55
Бугарска 57, 80, 81, 82, 188

В

Васиљевић Милосав, 61, 62
Велимировић Николај, 24, 66
Велика Британија, 218
Венизелос, 84
Видмар Стане, 29
Виши, 133
Војводина, 43, 86
Ворошилов, 211
Владивосток, 289
Ворд Мајсн, 35
Вормс Рене, 35
Врање, 273

Врњачка Бања, 133
Вујић Владимир, 25
Вујић Ранко, 28
Вуловић Данило, 29

Г

Галилео Галилеј, 146
Гарашанин Илија, 66
Генц фон Фридрих, 21
Глигоријевић Бранислав, 26, 47, 54
Глишић Вјенцеслав, 47
Горица, 66
Грчка 57, 79, 80
Грчка, 60

Д

Далмација, 54
Делиград, 13, 157
Де Куланж Фистел, 20
Добро Поље, 153
Делфус, 214
Довер, 218
Дожић Гаврило, 66
Драшковић Јован, 28
Дрина, 62

Ђ

Ђорђевић Мирко, 47
Ђуретић Веселин, 61
Ђунис, 153

Е

Европа, 52, 55, 67, 85, 91, 151
Еспинас Алфред, 35

Ж

Женева, 15

З

Загреб, 30, 62, 145
Зорц Винко, 29

И

Иванковац, 152
Ивановић Предраг, 25
Иванић др Стеван, 28, 61
Илирска Бистрица, 66, 67
Источна Босна, 62
Италија, 57, 105, 106

Ј

Јагодина, 13
Јанковић Душан, 28
Јелинек Георг, 21
Јефремовић Драгослав, 28
Јовановић Драгољуб, 25
Јовановић Слободан, 32
Јовичић, 28
Јонић Велибор, 29, 30
Јосиф II, 272
Јувенал, 88
Јужна Србија, 273
Југославија, 49, 52, 55, 56, 57, 58, 243, 272, 291

К

Кадих Хусо, 127
Кајмакчалан, 153, 169
Казимировић Васа, 27
Карлобаг, 133
Карапанцић Боривоје, 62
Карађорђе, 13, 183, 185, 186
Карађорђевић Александар, 13, 26, 29, 188, 282-288, 290, 291
Карађорђевић Петар I, 19
Карађорђевић Петар II, 63, 188, 293
Карађорђевић Павле, 56, 57, 293
Керечки Симеон, 55
Кнез Милош, 13
Ковиље, 55
Криваја, 228
Конт Огист, 20, 35
Корошец Антон, 53, 54
Кореновић Јурај, 30
Косић Никола, 47
Костић Бошко, 62
Костренчић Никола, 47
Кочевље, 67
Крњево, 12
Крагујевац, 60
Краков Станислав, 62
Кубуровић, П., 61
Куљић Тодор, 47

Л

Лабанд Пол, 21
Лењин, 103, 212
Ле Плеј, 62
Лесковац, 176
Лил, 62
Лилијендфелд Питер, 35
Лозингер, 200
Лондон, 60
Луј XVI, 205

Љ

Љоља Андра, 28
Љотић Димитрије, 11-68, 264
Љотић Владимир, 12
Љотић Јаков (Јаша), 67
Љотић Љубица, 12 14, 23
Љубичић Хасан, 29

М

Мавринац Ивка, 23
Мађарска, 57, 102
Мандић Небојша, 55
Марковић Светозар, 14
Марјановић Чедомир, 28, 61
Марјановић Јован, 27
Марсељ, 291
Мачек Влатко, 58
Мишар, 152
Минхен, 12, 17, 18, 28, 67
Македонија, 12, 17
Мојић Сава, 32
Монастерлија Јован, 185
Морас Шарл, 19
Москва, 56
Мот Хон, 17
Мусолини, 103

Н

Најдановић Димитрије, 24, 25, 47, 48, 55
Нашице, 226, 228
Ница, 133
Ниш, 162, 273
Немачка, 52, 57, 65, 105-106, 140-141, 216
Независна Држава Хрватска, 62

Недић Милан, 61, 62
Ненадовић Алекса, 185, 187

О

Обреновић Милан, 295
Обрадовић Ратко, 55, 67
Олћан Михаило, 61

П

Павелић Анте, 61, 62
Павловић Илија, 62
Панчић Јосиф, 88
Париз, 18, 150, 204
Парежанин Ратко, 29, 30, 64
Паскал Блез, 18, 19
Патен, 214
Пашић Никола, 14, 66
Перић Ђорђе, 29
Перовић Иван, 293
Петријево, 14, 15
Петровић Ненад, 47
Петровић Михаило - Алас, 18
Петронијевић Бранислав, 35
Пилсудски, 103
Пирот, 273
Пољска, 78
Попов Небојша, 47
Пожаревац, 206
Пропадовић Милутин, 46
Протић Коста, 295
Протић Стојан, 32
Птичар, 152
Пурић Божидар, 47

Р

Раичевић Стеван, 156
Рајна, 218
Раух, 108
Ристевић Вељко, 47
Ристић Јован, 66
Рузвелт, 103
Румунија, 57, 58
Русија, 78, 105-106, 118, 172, 186, 212, 213, 272

С

Савонарола Хироламо, 17
Салцбург, 189
Самарцић Радован, 16
Сан Стефан, 273
Северна Америка, 67, 91
Сез, 285
Скопље, 162
Сливница, 153
Слијепчевић Ђоко, 28, 61, 66
Словенија, 54, 66, 67, 296
Смедерево, 12, 13, 14, 17, 24, 26, 28, 60, 63, 224
Смедеревска Паланка, 61
Солун, 14, 17
Спанаћевић Светозар, 29
Спенсер Херберт, 35
Србија, 16, 17, 60, 64, 87, 101-102, 114, 186, 187, 238, 253, 258, 293
Совјетски Савез (Совјетија), 57, 63, 65, 209-210
Средња Европа, 79
Стависки, 97, 100, 204, 251
Станковић Раденко, 293
Станојевић, 12
Стефановић Младен, 46
Стефановић Светислав, 25
Стојадиновић Милан, 52-53

Т

Тасић Ђорђе, 32
Тарановски Теодор, 34
Тен Иполит, 20
Тиrol, 216
Тиса, 84, 102
Тимок, 84
Тито, Јосип Броз, 61, 62
Толстој, 17
Трајчке, 21
Триглав, 84, 169

Ф

Фабијанчић Владимир, 29, 30
Фотић Милан, 28
Фотић Димитрије, 55
Француска, 108, 189

Х

Хаг, 127
Хајнрих Адам Милер, 21
Хеиндерберг, 216

Хедервари, 102
Хитлер Адолф, 64, 103, 139, 217
Хоптнер Јакоб, 57
Хрватска, 54, 226

Ц

Цирих, 14
Цветичанин Драгиша, 54, 58
Цвијић Јован, 18
Црна Гора, 25, 86
Црњански Милош, 25

Ч

Чешка, 78

Ш

Швајцарска, 66
Шпенглер Освалд, 21